

Pule'anga 'o Tonga

**'OFISI 'O E PALEMIA
Palani Ngaue mo e Patiseti
2025/26– 2027/28**

KANO TOHI

LISI ‘O E NGAHI LEA TEFITO	3
TALAMU’AKI MEI HE ‘EIKI PALEMIA.....	5
TALATEU MEI HE SEKELITALI PULE MO E SEKELITALI KI HE KAPINETI.....	6
1. TO’O KONGA LALAHİ ‘O E PALANI NGAUE ‘O E ‘OFISI ‘O E PALEMIA	7
1.1 Ngaahi Tefito’i Lao mo e Tu’utu’uni	7
1.2 Ngaahi Kupu Fengaue’aki.....	8
1.3 Mape Ki he Ngaahi Ola Ngaue.....	9
1.4 Palani Fakafonua ‘a Tonga ki he Fakalakalaka (TSDF II)/ Ngaahi Taumu’a Fakalakalaka ‘oku Tu’uloa (SDGs)/ Ngaahi Fa’unga Fakafeitu’u (Regional Frameworks)	10
2. SIO FAKALUKUFUA – ‘OFISI ‘O E PALEMIA	12
2.1 Ngaahi Taumu’a Ngaue Fakapotungaue hono Fakakulupu ki he Ngaahi Va’a Ngaue mo e Ngaahi Polokalama	12
2.2 Fa’unga ‘o e ‘Ofisi ‘o e Palemia.....	36
2.3 Fakaikiiki ‘o e Ngaahi Liliu ‘i he ‘Ofisi ‘o e Palemia	37
2.4 ‘UHINGA ‘O E LILIU KI HE PATISETI.....	38
2.5 Ngaahi Lakanga Fiema’u Vivili	39
3. PATISETI ‘A E ‘OFISI ‘O E PALEMIA MO E KAU NGAUE.....	41
3.1 Polokalama 1: Va’a Pule’i mo Tataki.....	42
3.1.1 ‘Ofisi ‘o e Palemia	42
3.1.2 ‘Ofisi ‘o e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineta (CSSC)	46
3.2 Polokalama 2: Va’a ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau’aki.....	51
3.2.1 Va’a ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau’aki	51
3.3 Polokalama 3: Va’a Pule’i Fakangaue.....	59
3.3.1 Va’a Pule’i Fakangaue.....	59
3.4 Polokalama 4: Va’a Kapineta mo e Tu’utu’uni Ngaue.....	70
3.4.1 Va’a Kapineta mo e Tu’utu’uni Ngaue.....	70
3.5 Polokalama 5: Va’a Palani Fakafonua	76
3.5.1 Va’a Palani Fakafonua.....	76
3.6 Polokalama 6: Ngaahi ‘Ofisi ‘i he ‘Otu Motu	86
3.6.1 ‘Ofisi ‘o e Ongo Kovana mo e Kau Fakafongona Pule’anga (Vava’u, Ha’apai, ‘Eua, Niuafo’ou, Niuaatoputapu).....	86
3.7 Polokalama 7: Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo.....	93
3.7.1 Va’a ki he Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo.	93

LISI 'O E NGAHI LEA TEFITO

AASC	'Ofisa Fakahoko Ngaue Tokoni
ABAS	'Asenita 'o 'Anitikua mo Paputa ki he SIDS
AMP	Palani Ngaue Fakata'u
APP	Palani Fakatau Fakata'u
CDP	Palani Fakalakalaka ki he Komuniti
CEO	'Ofisa Pule Ngaue
CP&B	Palani Ngaue mo e Patiseti
CSD	Va'a Pule'i Fakangaue
CSO	Kautaha Sosaieti Sivile
CSSC	Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti
DDP	Palani Fakalakalaka Faka-vahenga
DRM	Lao ki he Pule'i 'a e Ala Hoko 'o ha Fakatu'utamaki
DRMP	Palani Ngaue ki he Pule'i 'a e ala hoko 'o ha fakatu'utamaki
ESCAP	Va'a 'a e Pule'anga Fakatahataha: ko e Komisoni ki he ngaahi me'a Faka'ekonomika & Fakasosiale (ESCAP)
FCC	Fale Fakataha'anga Fa'onelua
FY	Ta'u Fakapa'anga
Gov4Res	Poloseki 'a e Polokalama Fakalakalaka 'a e Pule'anga Fakatahataha
GPA	Ngaahi 'Asenita Mahu'inga 'a e Pule'anga
HLPF	Fakataha Fakapolitikale Ma'olunga (HLPF)
HM	Ko 'Ene 'Afio
HOD	Taki 'o e Va'a Ngaue
HR	Tokanga'i 'o e Kau Ngaue
HRIS	Sisitemi Fakakaungaue ki hono Tanaki mo fakama'opo'opo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e kau ngaue
ICT	Tekinolosia ki he Fakamatala mo e Fetu'utaki
IDP	Palani Fakalakalaka Ngaahi Motu
JNAP	Palani Ngaue Fakafonua ki hono Fakafepaki'i e Feliuliuaki e 'Ea
JPRM	Tepile Fakatahataha'i Ngaahi Tu'utu'uni Ngaue
KPI	Ngaahi Me'afua Tefito
LA	Falealea
LOA	Tohi Aleapau
MDA	Ngaahi Potungaue
MOF	Potungaue Pa'anga
MP	Memipa Falealea
MTBF	Fa'unga Patiseti Vaeua Ta'u
M&E	'A'ahi mo e Sivi'i
MEL	muimui'i, sivisivi'i mo e ako
NAPID	Palani Ngaue Fakafonua ki hono ta'u'i 'o e Faito'o Konatapu (NAPID)
NBSAP	Palani Ngaue Fakafonua mo e Tu'utu'uni Ngaue ki hono Tokangaekina 'o e Ngaahi Me'amo'ui
NCD	Fokoutua 'oku 'ikai pipihi
NDRMO	'Ofisi Fakafonua ki hono Tokanga'i e Ngaahi Me'a Fakatu'upake
NEMO	'Ofisi Fakafonua ki hono Tokangaekina e Ngaahi Fakatamaki Fakatu'upakee.
NGO	Ngaahi Kautaha 'Ikai Fakapule'anga
NIIP	Palani Fakafonua ki he Ngaahi Langa Lalahi
NMS	Sisitemi Me'asivi Fakafonua
NNCDC	Komiti Fakafonua ki he ngaahi fokoutua 'oku 'ikai pipihi (NNCDC)
NPD	Va'a ki he Palani Fakafonua

PDP	Palani Ki he Fakahoko Fatongia
PIDF	Fakataha'anga 'a e Pasifiki ki he Fakalalakalaka
PM	Palemia
PMO	'Ofisi 'o e Palemia
PSC	Komisoni 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga
SIDS	Ngaahi Fonua Iiki Kei Langa Fakalalakalaka
SMA	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe
SDG	Palani ki he Fakalalakalaka Tu'uloa
SOPs	Mape'I 'a e Ngaahi Founa Ngaue Pau 'a e 'Ofisi
TERM+	Halafononga ma'a Tonga ki he Ma'u'anga Ivi mei he La'a (TERM+)
TSDF	Palani Fakafonua 'a Tonga ki he Fakalalakalaka
TTPF	Tu'utu'uni Palani Ngaue ki he Fefakatau'aki 'a Tonga (TTPF) 2017 – 2025
UNDP	Polokalama Fakalalakalaka 'a e Pule'anga Fakatahataha
VNR	Lipooti 'a Tonga ki he tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakahoko fatongia 'i hono ngaue'i 'o e Fakalalakalaka Tu'uloa (<i>SDGs</i>)
WEGET	Palani Ngaue Fakalukufua 'a Tonga 2019-2025

TALAMU'AKI MEI HE 'EIKI PALEMIA

'I he 'etau lalaka atu kimu'a, 'oku tukupa 'a e Pule'anga 'o Tonga ke to e fakalakalaka'i ange 'a e mo'ui lelei mo e tu'umalie ange hotau kakai, 'i hono fakatonutonu pe fakafenapasi hotau ivi ki he 'Asenita Fakamu'omu'a 'a e Pule'anga. Ko e ngaahi kaveinga mahu'inga ni 'oku fakatefito ia 'i he pou tefito 'e tolu: Matu'u'aki Fakafonua, Fakalakalaka Ngaahi Sekitoa Fakasosiale, mo e Fakalakalaka Sekitoa Faka'ekonomika mo e Fakapule'anga.

'I he 'etau fehanganagai mo e ngaahi pole fakamamani lahi, kuo pau ketau nofoma'u 'i he 'etau fakapapau, ke langa ha fonua kene lava matu'uaki 'a e ngaahi faingata'a ni. 'Oku mau tokanga taha ki he ngaahi tafa'aki mahu'inga hange ko e matu'uaki 'a e feliliuaki 'o e 'ea mo e ngaahi fakatamaki, ke malu'i hotau 'ataakai mo e ngaahi langa fakalakalaka, pea tau'i 'a e ngaahi fakatu'utamaki 'oku tupulaki hono 'omai 'e he faito'o konatapu. 'E fakapapau'i 'e he 'etau ngaahi feinga 'oku ma'u 'e he kau memipa faingata'a'ia taha 'o e sosaieti, ngaahi kulupu 'oku li'ekina, 'a e malu'i mo e poupou 'oku nau fiema'u.

'Oku mahu'inga tataui ai pe mo 'etau tukupa ke fai poupoua 'a e ako mo e tu'unga mo'ui lelei hotau kakai ko e makatu'unga malohi ia ki ha kakai 'oku mo'ui lelei mo ako lelei. Tetau 'inivesi hotau kakai pea fakanaunau'i kinautolu 'aki 'a e ngaahi me'angaue 'oku nau fiema'u kenau tupulaki ai. 'I hono ngaue'aki ko ia hotau ivi malava faka'ekonomika, pea mo hono fakahanganutonu ange 'etau ngaahi koloa mo e ivi ki he ngaahi poloseki 'oku 'aonga ange, mo fakataumu'a ke fakatupulaki 'a e tupu tu'uloa mo to e ola lelei ange 'a e sekitoa fakapule'anga, 'o fakapapau'i 'oku ngaue'aki lelei 'etau koloa mo e ivi ke tofuhia ai hotau kakai fakalukufua 'i hono ngaahi 'aonga mo e lelei.

Ko e Palani Ngaue ko'eni, 'oku ne fokotu'u 'emau tukupa ki he ngaahi kaveinga ngaue mahu'inga ni, 'o 'omai ha fa'unga ngaue mahino ki he 'emau fakahoko fatongia mo hono 'oatu ha ngaahi ola ngaue mahino ma'ae kakai 'o Tonga. 'I he fakataha'i hotau ivi mo e fakapapau, te tau fa'u ai ha kaha'u 'oku to e malohi mo mateuteu ange, kau kotoa, mo lakalakaimonu ai hotau fonua.

Faka'apa'apa Atu

.....
Hon. Dr. 'Aisake Valu Eke
Palamia

TALATEU MEI HE SEKELITALI PULE MO E SEKELITALI KI HE KAPINETI

‘Oku ‘i ai ‘a e fatongia mahu’inga ‘o e ‘Ofisi ‘o e Palemia (PMO) ‘i hono poupou’i ‘a e ‘Eiki Palemia mo e Kapineta ‘a ‘Ene ‘Afio ‘i hono ‘omai ‘a e taki ‘oku ola lelei mo lelei ma’ae Pule’anga Tonga. ‘Oku ne fatongia’aki ‘a hono tokanga’i mo siofi ‘a hono fa’u mo fakahoko ‘o e ngaahi tu’utu’uni ngaue ‘a e pule’anga. ‘Oku hā mei he Palani Ngaue ko ‘eni ‘a e ngaahi tefito’i me’a ‘oku fakamu’omu’a ‘e he Pule’anga, ‘o fakatefito ‘i he pule lelei, ‘ata ki tu’a, taliui ‘a e kakai, vave mo lelei ‘a e fai tu’utu’uni, pea mo hono fakapapau’i ‘oku ola lelei hono tukuatu ‘o e ngaahi sevesi ki he kakai ‘o Tonga.

‘I he fenāpasi mo e ngaahi me’a mahu’inga ko ‘eni, ‘oku fakamamafa’i ‘e he palani ke toe vakai’i ‘a e fokotu’utu’u mo e ngaahi ngāue ‘a e PMO—ke fakahoko ‘a hono fatongia mahu’inga ko e uho ‘o e Pule’angá. ‘E lava ai ‘e he Palēmia mo e Kapineta ‘o ma’u ‘a e fale’i mo e poupou faka-taki ‘oku tu’unga ma’olunga.

‘Oku fokotu’utu’u ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palēmia hono fa’unga ‘aki ha ngaahi va’a ngaue mahu’inga ‘e ono (6), kau ai ‘a e ‘Ofisi ‘o e kau Kōvana mo e kau Fakafongia ‘o e Pule’anga, ‘a ia ‘oku takitaha fakafatongia’aki ‘a e ngaahi taumu’a ngaue ‘oku fakapatonu ‘enau ngaahi ola ngaue ki he a’usia ‘a e Ola Ngaue Fakafonua. Ko e ngaahi ngaue ‘a e ngaahi va’a ngaue takitaha ‘oku fokotu’u ia ‘i he Palani Ngaue ko ‘eni, ‘oku ne fakamahino mai honau ngaahi fatongia pea mo e fehokotaki mo e fengau’aki ‘a e PMO mo e ngaahi potungaue kehe ‘a e pule’anga.

‘Oku toe fakatefito foki ‘a e Palani Ngaue ko ‘eni ‘i he fiema’u ke toe fakatonutonu ‘a e ngaue fakapule’anga ke poupou ki hono a’usia ‘o e visone, misiona, mo e ngaahi ngaue mahu’inga ange ‘a e fonua. ‘Oku ne fakamamafa’i ‘a e mahu’inga ke fakamālohia ‘a e pule lelei mo e taliui ki he kakai, ‘o fakapapau’i ‘oku a’usia ‘e he pule’anga ‘a e ngaahi ‘amanaki ‘oku fakafalala ki ai.

‘I he’ene hoko ko e ‘ofisi ‘o e ‘Ulu ‘o e Pule’anga, kuo fa’u ‘e he ‘Ofisi ‘o e Palēmia ‘a e Palani Ngaue ko ‘eni ki he ta’u ‘e tolu (3) ka hoko mai ke fakahaa’i mahino ‘ene tokoni ki hono a’usia ‘o e ngaahi taumu’a fakafonua ‘oku ha ‘i he Palani Fakafonua ‘a Tonga ki he Fakalakalaka (TSDF) II pea mo e ‘Asenita Fakamu’omu’a ‘a e Pule’anga. ‘Oku fakaikiiki ‘e he palani ko ‘eni ‘a e ngaahi taumu’a, ngaahi ola, ngaahi ngaue, mo e ngaahi founa fakahoko ‘e tataki ‘aki ‘a e feinga ‘a e PMO ki he ngaahi taumu’a ko ‘eni.

Faka’apa’apa Atu
.....
Paula Pouvalu Ma’u
Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineta
KAPINETI
KABANGA O TONGA

1. TO'O KONGA LALAHİ 'O E PALANI NGAUE 'O E 'OFISI 'O E PALEMIA

1.1 Ngaahi Tefito'i Lao mo e Tu'utu'uni

Ko e 'Ofisi 'o e Palemia 'oku ne tokonia 'a e 'Eiki Palemia 'i hono tefito'i fatongia ko ia kuo tu'utu'unia mai 'e he Konisitutone mo e ngaahi lao. Ko e ngaahi 'elemeniti lalahi 'eni 'o e ngaahi fatongia 'oku ha mai mei he konisitutone mo e ngaahi lao.

- 'Ulu pe Taki 'o e Pule'anga pea mo e Sea 'o e Kapineti;
- Ko e Taki ia hono Fakafongia'i 'o e Pule'anga ki he Falealea 'o Tonga;
- Ko e Palemia ke toutou lipooti ma'u pe ki he Tu'i fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku hoko ki he fonua mo e tu'unga 'oku 'i ai 'a e fonua;
- Pule'i hono fakalele ha Potungaue pe Koloa 'a e Pule'anga;
- Tauhi 'o e Sila 'o Tonga;
- Tokanga'i e ngaahi lekooti fakapule'anga;

To e tanaki atu ki he ngaahi tefito'i 'elemeniti lalahi 'i 'olunga, Ko e 'Ofisi 'o e Palemia 'oku toe fakafatongia'aki ki hono tokanga'i e ngaahi fakahoko ngaue ko ia 'o e Kapineti. Ko e ngaahi aleapau mo e ngaahi konivesio fakamamani lahi, 'oku kau mo ia he ngaahi fatongia 'o e Potungaue pea mo hono fakahu atu ko ia ki he Fakataha Tokoni ki hano tali mo fakapaasi. 'I he tu'unga lolotonga, ko e fokotu'utu'u ngaue lolotonga 'a e Potungaue 'oku fakapatonu ia ke ho'ata mai ai e ngaahi tefito'i fatongia 'oku ha atu 'i 'olunga mo e tu'utu'uni ngaue, mei he ngaahi ola fakangaue 'o e ngaahi va'a ngaue 'a e potungaue. Koe ngaahi Tefito'i Lao, Tu'utu'uni Ngaue mo e Palani:

▪ Konisitutone	▪ Lao ki he Ngaahi Fono
▪ Lao 'o e Pule'anga	▪ Lao ki he Ngaahi 'Aho Malōlō
▪ Lao ki he Falealea	Fakapule'anga
▪ Lao ki he Ngaahi Me'a	▪ Lao ki he Ngaahi Fetu'utaki
Fakapulipuli Fakapule'anga	Fakatipilometika.
▪ Lao ki he Kau 'Ofisa	▪ Lao ki he Kau Ngaue
Fakavahefonua mo e kau	Fakapule'anga 2010
'Ofisakolo	▪ Lao ki hono Pule'i 'a e Pa'anga
▪ Lao ki ha Ngaahi Mafai 'i	'a e Pule'anga Tonga 2002
ha me'a Fakafokifaa	▪ Lao ki he 'Atita Fakapule'anga
▪ Lao ki he Fetukutuku	2007

Ko e Visone mo e Misiona 'a e 'Ofisi Palemia;

Visone:

“Ke tataki mo pule'i 'a e Pule'anga ke fakapapau'i ha sosaieti 'oku 'ikai filifili manako, vahevahe tatau mo fakalakalaka ki mu'a, ke malava ke ne feau 'a e ngaahi fiema'u vivili 'a e kakai 'o Tonga, kenau fiefia 'i he mo'ui lelei, ako, melino pea mo e malu, uoungataha pea ke fakalekesi 'a e kakai 'o e fonua ke a'usia 'enau ngaahi faka'amu 'i he mo'ui.”

Mission:

“Ke poupou'i 'a e pule lelei 'aki hono 'oatu 'a e ngaahi fale'i mo e ngaahi sevesi tu'unga ma'olunga ki he Palēmia, Kapineti, mo e Fonua. 'Oku mau mateaki'i ke poupou ki hono fa'u, fakafekau'aki, mo hono fakahoko lelei 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'oku ne fakalele 'a e fakalakalaka fakafonua pea mo feau 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakai 'i he founa lelei mo fakafatongia.”

1.2 Ngaahi Kupu Fengaue'aki

Ko e 'Ofisi 'o e Palemia 'oku lahi hono ngaahi kupu fengaue'aki, 'a ia 'oku fakafatongia 'aki e ngaahi fatongia kehekehe pe. 'A ia 'oku fakaikiiki 'i he tepile 'i lalo. Ko hono mahino'i ko ia e ngaahi fiema'u mo e va fengaue'aki 'a e potungaue mo e ngaahi kupu fengaue'aki, 'oku mahu'inga ia ki he fokotu'utu'u palani 'a e potungaue. He 'oku hanga 'e he ngaahi fiema'u 'o e ngaahi va fengaue'aki 'o lava ai ke fo'u mei ai e ngaahi taumu'a ngaue mo e ngaahi fakalelei ke fakahoko pea faka-kulupu ia ki he ngaahi polokalama pe polokalama si'i, pe ko e ngaahi va'a ngaue ia 'a e potungaue. Pea toki lava mei ai ke tau fakamatala'i lelei 'a e tufotufa ko ia 'a e patiseti ki he ngaahi va'a ngaue 'a e potungaue. Ko e Palani ngaue ko 'eni na'e lava ke fakakaukau'i lelei ai pe mo e ngaahi felalave'i ki he founa fakahoko ngaue ki he kasitoma, ngaahi fefakatau'aki koloa, mo e ngaahi va fengaue'aki mo e ngaahi kupu kehekehe, pea pehee foki 'a e mahu'inga ke fai pau mo muimui kihe ngaahi tu'utu'uni ngaue.

Tepile 1: Ngaahi Kupu Fengaue'aki pea moe 'enau vā ngaue mo e PMO

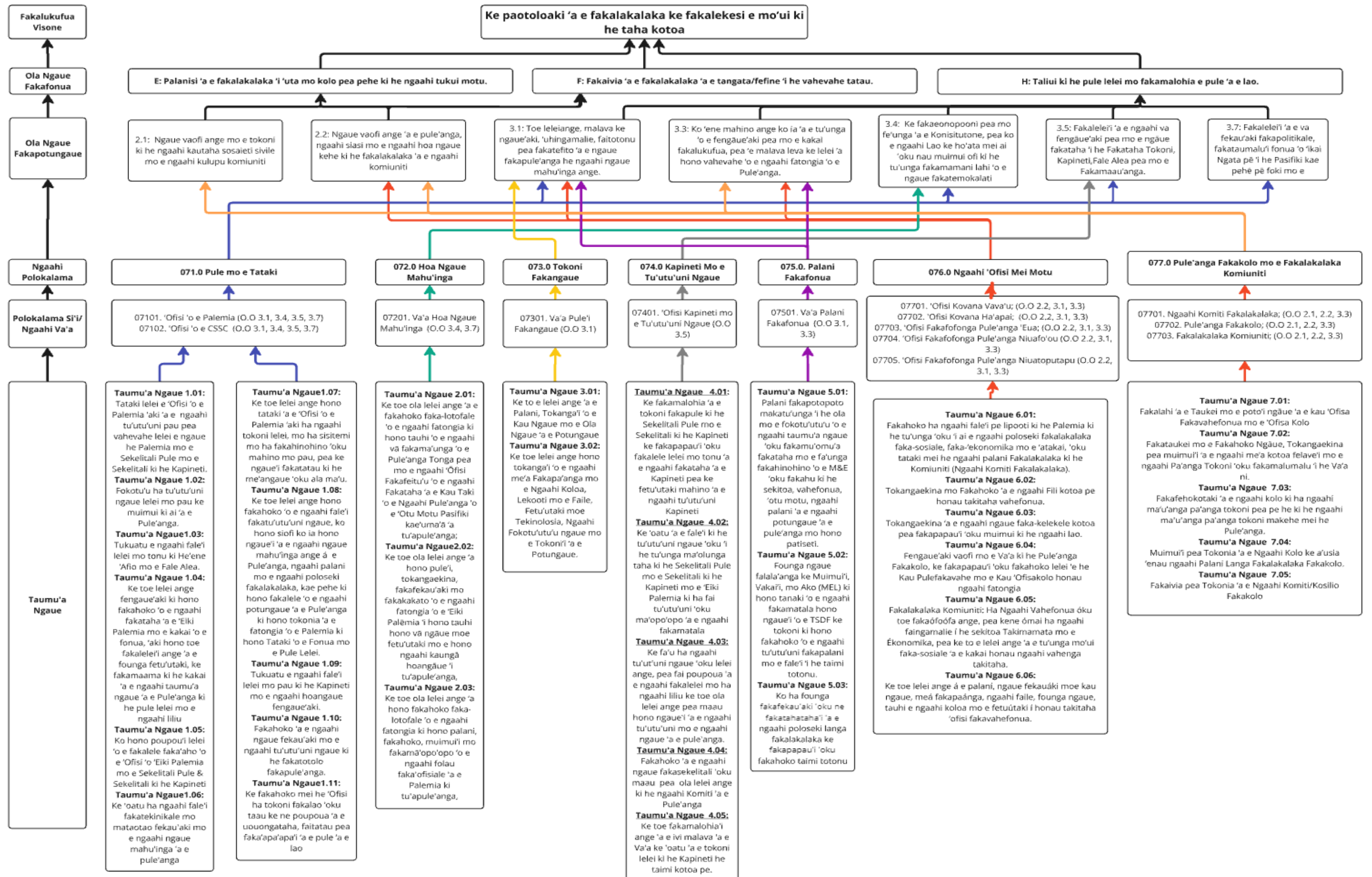
Kupu Fengaue'aki	Kasitoma ki he PMO	Fakahoko fatongia ma'ae PMO	Ngaue fakataha mo e PMO	Siofi Fakalukufua 'a e PMO
Kapineti (Cabinet)	X	X	X	X
Fale Alea (LA)	X	X		
Ngaahi Potungaue (MDAs)	X	X	X	X
Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga	X	X	X	
Ngaahi Pisinisi Kehe	X	X	X	
Ngaahi Kautaha 'Ikai Faka-Pule'anga (NGO) mo e Ngaahi Kautaha Sosaieti Sivile (CSO)	X		X	
Kakai	X	X	X	X
Kupu Fengaue'aki ki he Langa Fakalakalaka	X		X	
Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki	X			X

1.3 Mape Ki he Ngaahi Ola Ngaue

Ko e mape ki he ngaahi ola ngaue ‘o e Potungaue ‘oku ha atu ‘i lalo, ‘oku ha mahino mai e ngaahi fakatu’utu’unga kehekehe ‘i he ola ngaue, mo ‘ene felave’i mo e Palani Fakafonua ‘a Tonga ki he Fakalakalaka (TSDF). ‘Oku ha atu he mape ngaue e ngaahi ola ngaue fakaloto’i potungaue, ‘a ia ‘oku ne tokonia e ngaahi fakahoko fatongia e potungaue ke maa’usia ‘ene ngaahi ola ngaue ki tu’a. Hange ko ia oku ha atu he mape fakatataa, ko e ngaahi ngaue mo e ngaahi ola ngaue ‘a e potungaue ‘oku felave’i fakapatonu pea fenapasi ia ki he ngaahi ola ngaue ‘oku fakamamafa pe mahu’inga ki ai e ngaahi ngaue ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia. ‘Oku fakamamafa e ngaahi fatongia ‘o e Potungaue ‘i he ‘ene fekau’aki mo e ngaahi tefito’i lao mo e tu’utu’uni ‘o e Potungaue, hange ko ia ‘oku fakahaa’i mai ‘e he Konisitutone, Lao ‘o e Pule’anga mo e ngaahi lao fekau’aki mo e ngaahi konivesio fakamamani lahi. Ko e felalave’i ‘o e ngaahi ‘elemeniti ko’eni ‘oku ne fakamatala’i mai ‘a e fenapasi ‘a e ngaahi ngaue ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia ki he taumu’a “Ke paotoloaki ‘a e fakalakalaka ke fakalekesi e mo’ui ki he taha kotoa.”

‘Oku toe fakamatala’i foki ‘e he fatongia ‘o e Potungaue ‘a e lahi ‘o ‘ene ngaahi polokalama, fokotu’utu’u ‘a e ngaahi ola ke poupou’i lelei ‘a e ngaahi ola faka-potungaue mo fakafonua fakatou’osi. ‘Oku fenāpasi ‘a e ngaahi polokalama ‘e fitu ‘a e PMO mo e ngaahi ola fakapotungaue kotoa ‘e fitu , kau ai ‘a e ngaahi fokotu’utu’u fengau’e’aki fekaukau’aki hangē ko e polokalama tataki. ‘Oku hoko ‘a e Mape ‘o e Ngaahi Ola ko ha ma’u’anga tokoni mahu’inga ki he palani ‘a e ngaahi kautaha mo e fakalakalaka ‘o e patiseti, ‘o fakapapau’i ‘oku fenāpasi ia mo e ngaahi taumu’a ‘a e Potungāue mo e ngaahi taumu’a fakafonua.

Fika 1: Mapekī he Ola Ngaue 'a e 'Ofisi 'o e Palemia

1.4 Palani Fakafonua ‘a Tonga ki he Fakalalakaka (TSDF II)/ Ngaahi Taumu’a Fakalalakaka ‘oku Tu’uloa (SDGs)/ Ngaahi Fa’unga Fakafeitu’u (Regional Frameworks)

1.4.1 Ngaahi Ola Ngaue ‘o e TSDF/ Ngaahi Taumu’a Fakalalakaka ‘oku Tu’uloa (SDG), Ngaahi ‘Asenita Mahu’inga Ange ‘a e Pule’anga (GPA), Ngaahi Palani Faka-Sekitoa, Fakalalakaka Komiuniti mo e Fakafeitu’u ‘oku tokoni’i ‘e he ngaahi taumu’a ngaue ‘a e Potungaue.

‘I he taumu’a ko ia ke a’usia ‘a e visone mo e misiona ‘a e potungaue, pea ke taimi tatau ke tokoni ki hono a’usia ‘a e Ola Ngaue Fakapotungaue ‘a e TSDF II, Kuo fokotu’u ai ‘e he ‘Ofisi ‘o e Palemia ‘a ‘ene ngaahi taumu’a ngaue ke ne tataki mo tofa mai ‘a e halafononga mo fakafenapasi ‘a e ngaahi fatongia tefito ‘a e ‘ofisi ke kauhala taha mo e Ola Fakafonua Fakalukufua.

Hange ko ia ‘oku ma’u mei he TSDF II 2015-2025 ‘oku tokoni ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia ki he ngaahi Ola Fakafonua lalahi ‘e 3 ‘o hange ko ‘eni:

Ola Fakafonua E: Palanisi ‘a e fakalalakaka ‘i ‘uta mo kolo pea pehe ki he ngaahi tukui motu.

Ola Fakafonua F: Fakaivia ‘a e fakalalakaka ‘a e tangata/fevone ‘i he vahevahe tatau.

Ola Fakafonua H: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia ‘a e pule ‘a e lao.

Ko e tepile ‘i lalo ‘oku ne fakahaa’i atu ‘a e fekau’aki ‘a e ngaahi taumu’a ngaue ‘a e PMO ki hono tokonia ke a’usia ‘a e ngaahi Ola Ngaue Fakapotungaue ‘e fitu (7) ‘i he Palani Fakafonua ‘a Tonga ki he Fakalalakaka hono II (TSDFII) pea pehe ki he ngaahi ‘Asenita Mahu’inga ange ‘a e Pule’anga;

Ngaahi Ola Fakapotungaue TSDF	Ngaahi Asenita Mahu’inga Ange ‘a e Pule’anga	Ngaahi Taumu’a Ngaue ‘a e PMO ‘oku felave’i.
2.1 Ngaue vaofi ange mo e tokoni ki he ngaahi kautaha sosaieti sivile mo e ngaahi kulupu komiuniti	Ko e fakamamafa 'o e GPA ko 'eni ke fakalalakaka 'a e tu'unga mo e ola 'o e sekitoa fakapule'anga, 'o fakafou 'i he langa hake 'o e ivi malava, liliu mo e fakalelei ki he ngaahi potungaue, fakalelei'i 'o e sekitoa fakapule'anga 'a ia 'oku fehokotaki fakalukufua ki he'etau founa ngaue pea ke hokohoko atu aki 'etau pole atu ki hono pule'i 'o e tu'unga fakapa'anga kau ai hono fakalahi 'o e tanaki pa'anga hu mai, fakamole fakapotopoto mo tokanga'i 'o e ngaahi mo'ua ke fakapapau'i ha tu'unga fakapa'anga fakalukufua 'oku ma'uma'uluta	Taumu’a Ngaue 7.01 – 7.05
2.2 Ngaue vaofi ange 'a e pule'anga, ngaahi siasi mo e ngaahi hoa ngaue kehe ki he fakalalakaka 'a e ngaahi komiuniti		Taumu’a Ngaue 6.01 – 6.05 Taumu’a Ngaue 7.01 – 7.05
3.1 Toe leleiange, malava ke ngaue’aki, ‘uhingamalie, faitotonu pea fakatefito ‘a e ngaue fakapule’anga he ngaahi ngaue mahu’inga ange		Taumu’a Ngaue 1.01 – 1.11 Taumu’a Ngaue 3.01-3.02 Taumu’a Ngaue 5.01- 5.03 Taumu’a Ngaue 6.06
3.3 Ko ‘ene mahino ange ko ia ‘a e tu’unga ‘o e fengāue’aki pea mo e kakai fakalukufua, pea ‘e malava leva ke lelei ‘a hono vahevahe ‘o e ngaahi fatongia ‘o e Pule’anga.		Taumu’a Ngaue 5.01- 5.03 Taumu’a Ngaue 6.01 – 6.05
3.4 Ke fakaeonopooni pea mo fe'unga 'a e Konisitutone, pea ko e ngaahi Lao ke ho'ata mei ai 'oku nau muimui ofi ki he tu'unga		Taumu’a Ngaue 1.01 – 1.07 Taumu’a Ngaue 2.01-2.03

fakamamani lahi 'o e ngaue fakatemokalati		
3.5 Fakalelei'i 'a e ngaahi va fengāue'aki pea mo e ngāue fakataha 'i he Fakataha Tokoni, Kapineti, Fale Alea pea mo e Fakamaau'anga.		Taumu'a Ngaue 1.01 – 1.07 Taumu'a Ngaue 4.01 – 4.03
3.7 Fakalelei'i 'a e va fekau'aki fakapolitikale, fakataumalu'i fonua 'o 'ikai Ngata pē 'i he Pasifiki ka e pehē pē foki mo e fakamāmani lahi		Taumu'a Ngaue 1.01 – 1.08 Taumu'a Ngaue 2.01-2.03

Ko e ngaahi taumu'a ngaue 'a e 'Ofisi Palemia 'oku fakamamafa ki he fakahoko ha ngaahi tu'utu'uni fakatu'utu'uni ngaue fakalukufua ki he pule'anga, tataki mo e pule fakafonua. 'I he fekau'aki mo e Ngaahi 'Asenita Mahu'inga Ange 'a e Pule'anga, pea mo e Fa'unga Patiseti Vaeua-Ta'u ki he ta'u fakapa'anga 2025/26 – FY2028/29, 'e ngaue 'a e 'Ofisi Palemia ke to e siofi ange 'a hono ngaue'i, pea pehe ki he ngaahi tu'unga 'a e ngaahi taumu'a ngaue 'a e palani ngaue ni. 'E to e fai 'a e fengaue'aki vaofi ange mo e Potungaue Pa'anga mo e ngaahi potungaue felave'i ke fakapapau'i ko e ngaahi palani fakalakalaka ki he komiuniti mo e ngaahi sekitoa, 'oku fakahoko hono ngaue'i pea mo sivi'i fakalelei.

Ko e ngaahi taumu'a ngaue 'a e 'Ofisi 'o e Palemia 'oku felave'i ki he ngaahi Taumu'a ki he Fakalakalaka Tu'ulua katoa, ka 'oku meimei ke fenapasi hangatonu ki he Taumu'a fika 17, "Hoa ngaue ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a". Ko e fakaikiiki 'o e felave'i 'o e ngaahi taumu'a ngaue ki he ngaahi me'afua 'a e SDG 'e toki fakaikiiki atu 'i he Konga 3 'o e Palani Ngaue ni, ka ko e anga 'eni 'enau fekau'aki.

Taketi SDG	Meáfua SDG	Taumu'a Ngaue Felave'i PMO
17.15	17.15.1	Taumu'a Ngaue 1.07 Ngaue 1 Taumu'a Ngaue 4.02 Ngaue 5 Taumu'a Ngaue 2.01 Ngaue 7 Taumu'a Ngaue 2.02 Ngaue 9 Taumu'a Ngaue 5.01 Ngaue 2-7 Taumu'a Ngaue 5.03 Ngaue 1-3
17.16	17.16.1	Taumu'a Ngaue 5.01 Ngaue 1 Taumu'a Ngaue 5.02 Ngaue 1 - 2
17.18	17.18.1	Taumu'a Ngaue 5.01 Ngaue 1 Taumu'a Ngaue 5.02 Ngaue 1 - 2
1.4	1.4.1	Taumu'a Ngaue 7.03 Ngaue 1
9.a, 9.c	9.a.1, 9.c.1	Taumu'a Ngaue 6.01 – 6.05

2. SIO FAKALUKUFUA – ‘OFISI ‘O E PALEMIA

2.1 Ngaahi Taumu’a Ngaue Fakapotungaue hono Fakakulupu ki he Ngaahi Va’a Ngaue mo e Ngaahi Polokalama.

Ko e ngaahi taumu’a ngaue, pea mo hono fakakulupu ki he ngaahi va’a ngaue mo e ngaahi polokalama takitaha, ‘oku lisi atu ‘i lalo (‘Oku fakafika pe ‘a e ngaahi taumu’a ngaue fakatatau ki he ngaahi polokalama takitaha he patiseti):

Polokalama	Taumu’a Ngaue	Ngaahi Ngaue ke Fakahoko	Va’a Ngaue
Polokalama 1: Va’a Pule’i mo Tataki	Taumu’a Ngaue 1.01: Tataki lelei e ‘Ofisi ‘o e Palemia ‘aki ‘a e ngaahi tu’utu’uni pau pea vahevahe lelei e ngaue he va’a ki he kau ngaue ‘i he ‘Ofisi ‘o e tangata’eiki Palemia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti.	1. Fakataha fakauike mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti 2. Fakataha fakamahina mo e kau ngaue ‘Ofisi e Palemia 3. Palani ngaue mo e Patiseti ‘a e ‘Ofisi na’e tali	Va’a Pule’i mo Tataki – ‘Ofisi ‘o e Palemia
	Taumu’a Ngaue 1.02: Fokotu’u ha tu’utu’uni ngaue lelei mo pau ke muimui ki ai ‘a e Pule’anga.	1. Fakahoko atu e ngaahi tu’utu’uni ngaue ki he Komisoni kau Ngaue Fakapule’anga 2. Fakahu e ngaahi pepa tu’utu’uni ki he Kapineti 3. Tukuatu e ngaahi tu’utu’uni ngaue ki he Ngaahi Potungaue ‘a e Pule’anga	Va’a Pule’i mo Tataki – ‘Ofisi ‘o e Palemia
	Taumu’a Ngaue 1.03: Tukuatu e ngaahi fale’i lelei mo totonu ki he ‘Ene ‘Afio mo e Fale Alea.	1. Fakahū atu ‘o e Ngaahi Lipooti fakamuimuitaha ki He’ene ‘Afio 2. Fakahū e ngaahi Fakamatala Fakata’u ki he Fale Alea 3. Fakahoko ‘o e Palani Ngaue ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia mo e Patiseti ki he Fale Alea. 4. Fokotu’u atu ki He’ene ‘Afio, ko e Tu’i ha fokotu’u fo’ou ki ha lakanga/fakahifo ha Minisitā ‘o e Kapineti mo e ongo Kovana Vava’u mo Ha’apai	Va’a Pule’i mo Tataki – ‘Ofisi ‘o e Palemia
	Taumu’a Ngaue 1.04: Fengaue’aki lelei ki he ngaahi fakataha ‘oku kau ki ai ‘a e Palēmia mo e kakai e fonua, ‘i ha founa ngaue fetu’utaki ‘e malava ke ne paotoloaki ‘a e ngaahi taumu’a ngaue ‘a e Pule’anga ki he pule lelei mo e liliu	1. Polokalama fakauike he Televisone mo e Letio ‘a e ‘Eiki Palēmia. 2. Ngaahi fakataha ‘a e ‘Eiki Palēmia mo e kau faiongoongo mo e ngaahi polokalama fakamafola hangatonu he letio 3. Ongongo Tukuatu mei he ‘Eiki Palēmia 4. Tokonia mo fakatokolahi ‘o e kau ngaue he Va’a Fakamatala	Va’a Pule’i mo Tataki – Kau Ngaue Tokoni Ofisi ‘o e Palemia

	Taumu'a Ngaue 1.05: Fakahoko lelei e fatongia tokoni ki he ngaahi ngaue faka'aho ki hono fakalele 'o e 'Ofisi 'o e Palēmia mo e 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti.	1. Tukuatu 'o e fale'i mo e ngaahi fakamatala ke mea'i 'e he 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti, 'i ha taimi 'e fiema'u ai 2. Ngaue mo fakahoko e ngaahi tu'utu'uni 'oku fakahoko mai mei he 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti 3. Tokanga'i mo palani, siofi mo fakahoko e ngaahi fakataha fakalotofonua mo e ngaahi polokalama 'oku kau ki ai a'a e 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule&Sekelitali ki he Kapineti. 4. Fakama'opo'opo mo lekooti e ngaahi faile ngaue 'a e 'Eiki Palemia mo Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti. 5. Fengaue'aki mo e Ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga pehe ki he ngaahi ngaue'anga felalave'i ki he ngaahi fiema'u 'a e 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti.	Va'a Pule'i mo Tataki – Kau Ngaue Tokoni Ofisi 'o e Palemia
	Taumu'a Ngaue 1.06: Ke fai ha fale'i fakatekinikale mo taukei 'i he ngaahi fetu'utaki mo e tu'utu'uni ki he fakalalakala fakavaha'apule'anga mo fale'i ki he tu'utu'uni 'I he ngaahi ngaue mahu'inga taha 'a e pule'anga.	1. Fakahoko ha fale'i ma'olunga mo hono analaiso ki he Palemia mo e Kapineti ki he Fakalalakala Fakavaha'apule'anga 'o e Fetu'utaki mo e tu'utu'uni. 2. Fa'u ha 'asenita fakata'u ki he fakalalakala fakavaha'apule'anga 'o e fetu'utaki 'i he 'asenita 'o e ngaahi me'a mahu'inga 'a e pule'anga mo e fakalelei'i mo fakaakeake 'o Hunga Tonga Hunga Ha'apai	Va'a Pule'i mo Tataki – Fale'i Fakatekinikale mo Taukei
	Taumu'a Ngaue 1.07: Tataki mo fakalele lelei 'a e 'ofisi pea mo ha kau poupu lelei, founa ngaue totonu mo fakahinohino e kau ngaue ke ngaue lelei'aki	1. Fakahū 'o e lipooti PDP ki he Komisoni e Kau Ngaue Fakapule'anga 2. Fakapapau'i 'oku tali pea fakahū atu 'a e lipooti fakamahina 'e ono 'a e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti ki he	Va'a Pule'i mo Tataki – 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti

	e ngaahi me'angaue 'oku ala ma'u ke ngaue'aki.	Komisoni 'o e Kau Ngaue Fakapule'anga. 3. Vakai'i e tu'unga fakahoko fatongia 'a e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineta pea fakapapau'i mei he Palēmia pea toki fakahū ki he Komisoni 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga. 4. Fakapapau'i 'a e Palani Ngaue mo e Patiseti 'a e 'Ofisi 'o e Palemia.	
	Taumu'a Ngaue 1.08: Ke toe lelei ange hono fakahoko 'o e ngaahi fale'i fakatu'utu'uni ngaue, ko hono siofi ko ia hono ngaue'i 'a e ngaahi ngaue mahu'inga ange á e Pule'anga, ngaahi palani mo e ngaahi poloseki fakalakalaka, kae pehe ki hono fakalele 'o e ngaahi potungaue 'a e Pule'anga ki hono tokonia 'a e fatongia 'o e Palemia ki hono Tataki 'o e Fonua mo e Pule Lelei.	1. Fakahoko ma'u pe ki he Palemia 'a e ngaahi tu'utu'uni ngaue; ngaahi ngaue mahu'inga taha 'a e Pule'anga mo e tukunga 'oku 'i ai e ngaahi ngaue ko ia. 2. Memipa he ngaahi komiti si'i 'a e Kapineta 3. Memipa he ngaahi Komiti kehe 'a e Pule'anga 4. Hakeaki'i e Taki mo e Pule Lelei 5. Tukuatu mo fakaha ki he kakai e fonua fekau'aki mo e ngaahi ngaue mahu'inga 'a e Pule'anga pe ko ha ngaue fekau'aki mo e mo'ui 'a e kakai. 6. Ke tali e ngaahi faka'eke'eke kotoa mei he kakai e fonua mo ha fiema'u fakamatala fekau'aki mo e Pule'anga	Va'a Pule'i mo Tataki – 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineta
	Taumu'a Ngaue 1.09: Ke toe lelei ange mo tonu 'a e ngaahi fale'i 'oku fakahoko ki he Kapineta mo e ngaahi hoa ngaue fengaue'aki.	1. Tukuatu ma'u pe 'a e ngaahi fakamatala mo e fale'i totonu ki he Kapineta mo e ngaahi hoa ngaue pea fakahoko hono ngaue'i 'o e ngaahi tu'utu'uni 'a e Kapineta kuo tu'utu'unia.	Va'a Pule'i mo Tataki – 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineta
	Taumu'a Ngaue 1.10: Fakahoko e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pule'anga ki he fekumi fakaako	1. Fakahoko/ngaue ki he ngaahi faka'eke'eke kotoa pe mo e kole ke fakahoko ha fekumi fakaako ki he ngaahi Potungaue mo e Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga, ke nau 'omai ha fale'i ke makatu'unga mei ai hano foaki ha ngofua fekumi 'e he Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineta, 'o	Va'a Pule'i mo Tataki – 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineta

		fakafofonga'i 'a e Pule'anga.	
	Taumu'a Ngaue 1.11: Ke fakahoko mei he 'Ofisi ha tokoni fakalao 'oku taau ke ne poupoua 'a e uouongataha, faitatau pea faka'apa'apa'i 'a e pule 'a e lao	1. Fakahoko 'o e ngaahi fale'i fakalao ki he 'Eiki Palēmia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he taimi 'e fiema'u ai 2. Teuteu mo vakai'i e ngaahi aleapau, felotoi, lipooti 'atita mo e ngaahi pepa fakalao kehe 3. Fengāue'aki mo e 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale ki he ngaahi ngaue kotoa 'oku fiema'u 'a e fale'i fakalao 'a e 'Ateni Seniale ki he 'Eiki Palēmia 4. Fakahoko e ngaue fakasekelitali ki he Va'a Fakamaau 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga 5. Fakahoko e ngaue ki hono toe vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni, 'o fakataau ki he tu'utu'uni 'oku fakahoko ki ai 6. Teuteu 'o e ngaahi pepa mo e ngaahi lipooti ke fakahū ki Kapineti 7. Fakafofonga'i 'a e 'Ofisi Palēmia ki he ngaahi fakataha Komiti	Va'a Pule'i mo Tataki – Tafa'aki Lao
Polokalama 2 – Va'a ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau'aki	Taumu'a Ngaue 2.01: Ke toe ola lelei ange 'a e fakahoko faka-lotofale 'o e ngaahi fatongia ki hono tauhi 'o e ngaahi vā fakama'unga 'o e Pule'anga Tonga pea mo e ngaahi 'Ōfisi Fakafeitu'u 'o e ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga 'o e 'Otu Motu Pasifiki kae'uma'ā 'a tu'apule'anga, 'o kau ki ai 'a e 'Ōfisi Fakafeitu'u 'o e Kau Taki 'o e 'Otu Motu Pasifiki (PIFS); 'Ōfisi Fakafeitu'u ki hono Fealea'i'aki 'o e Ngaahi Fakalakalaka 'a e 'Otu Motu Pasifiki (PIDF); 'Ōfisi Fakafeitu'u ki he Kulupu 'o e Kau Taki 'o Polinisia (PLG) pea pehē ki he ngaahi Fakataha Fakafeitu'u 'a e Kau Taki 'o e Ngaahi	1. Fakakakato 'a e ngaahi fatongia 'o e Va'a ki Tu'apule'anga ko e fakama'unga 'o e Pule'anga Tonga mo e Ngaahi 'Ōfisi Fakafeitu'u ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki 'o e 'Otu Motu Pasifiki, koe'uhi to e fakafaingofua'i ange 'a hono fakafekau'aki mo tauhi 'o e ngaahi fetu'utaki Faka-Pule'anga mo e ngaahi 'Ōfisi Fakafeitu'u ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki, pea 'i he taimi tataau ke tokoni ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti, 'i hono teuteu'i 'o e ngaahi palani ngāue ki he Ngaahi Fakataha Faka'ōfisiale 'a e Kau 'Ōfisa Mā'olunga 'o e ngaahi Pule'anga 'o e 'Otu Motu Pasifiki; 2. Lekooti, mo hono teuteu 'o e ngaahi pepa fakamatala	Va'a ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau'aki

	Pule'anga 'o e Fonua Kominiuei (CHOGM);;	nounou ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti/'Eiki Palēmia, fekau'aki mo e ngaahi 'āsenita 'o e ngaahi Fakataha Fakafeitu'u, pea pehē ki hono fakapapau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni/tu'unga 'oku 'i ai 'a e Pule'anga 'i he ngaahi 'isiu 'oku 'ohake 'i he ngaahi 'āsenita ni, pea pehē ki hono muimui'i mo fakahoko 'a e ngaahi tali fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pule'anga, mo 'omai 'a e ngaahi fale'i mei he ngaahi Potungāue felāve'i 'a e Pule'anga ke fakahoko'aki 'a e tali 'a e Pule'anga ki he ngaahi sino ngāue fakapule'anga mo fakafeitu'u ko 'eni; 3. Fakahoko 'o ha ngaahi fakataha fakakulupu ngāue mo e ngaahi kupu felave'i, ki hono teuteu'i 'o e ngaahi pepa fakataha mo e ngaahi fiema'u ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki; 4. Ke fengāue'aki vāofi mo e Potungāue ki Muli, 'i hono fakatahataha'i 'o e ngaahi fiema'u ke fakahoko 'aki ki he ngaahi 'ōfisi felave'i 'o e ngaahi Pule'anga 'oku nau talitali mo fakahoko 'a e ngaahi fakataha 'i tu'apule'anga; 5. Siofi/Tokangaekina 'a e ngaahi fetu'utaki mo e ngaahi 'Ōfisi 'o e Ngaahi Kautaha Fakapule'anga Fakafeitu'u; 6. Siofi/Muimui'i e ngaahi 'isiu/kaveinga felave'i mo e ngaahi Hoangāue Fakalakalaka 'o e ngaahi Fonua Pasifiki, pea mo 'enau felave'i mo e ngaahi fakalakalaka fakalukufua ki he ngaahi Fonua Memipa; 7. Fakahoko 'a hono talitali mo tokangaekina e ngaahi polokalama 'a'ahi, fakataha mo e talanoa fakafonua 'oku fakahoko fakata'u 'e he	
--	---	--	--

		‘Ofisi Fakafeitu’u ‘o e Kau Taki ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki ‘oku fakahoko mai ki Tonga ni, pea pehē ki hono fakatahataha’i ‘o e ngaahi tali fakapule’anga ki he ngaahi polokalama ngāue ni; 8. Siofi/Muimui’i ‘a e ngaahi fiema’u fakapa’anga mo e fatongia tufakanga takitaha ‘o e Pule’anga ki he Ngaahi ‘Ofisi Fakafeitu’u ‘oku kau kiai, tautautefito ki he ‘Ofisi Fakafeitu’u ‘o e Kau Taki ‘o e Pasifiki;	
	Taumu’a Ngaue 2.02: Ke to e ola lelei ange ‘a hono pule’i, tokangaekina, fakafekau’aki mo fakakakato ‘o e ngaahi fatongia ‘o e ‘Eiki Palēmia ‘i hono tauhi hono vā ngāue mo e fetu’utaki mo e hono ngaahi kaungā hoangāue ‘i tu’apule’anga, ‘i he fengāue’aki vāofi mo e Potungāue ki Muli, ke malava ke fakahoko atu ‘a e ngaahi fiema’u mo e ngaahi fetu’utaki faka’ōfisiale fakatohi mo e kole feme’a’aki ‘a e ‘Eiki Palēmia mo e Kau Taki, fakafou ‘i he vā (fakatipilometika) fakavaha’apule’anga;	1. Teuteu’i ‘a e ngaahi tali fakaangaanga mo e tohi ‘ae ‘Eiki Palēmia/Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti ki he ngaahi fetohi’aki mei hono ngaahi kaungā ngāue mei he ngaahi fonua muli; 2. Fengāue’aki mo e Potungāue ki Muli ‘i hono fakahoko atu ki he ngaahi Pule’anga ‘o e ngaahi fonua ‘i tu’apule’anga ‘a e ngaahi tohi ‘a e ‘Eiki Palēmia, fakafou ‘i he vā pē senolo fakatipilometika; 3. (Teuteu’i ‘a e ngaahi tatau fakaangaanga ‘o e ngaahi Tohi Fakamālō, Tohi Fekaungāmamahi/Ngaahi Talamonū Fakapule’anga ‘a e ‘Eiki Palēmia ki he Ngaahi ‘Aho Fakamanatu Fakafonua ‘o e Ngaahi Fonua muli mo tu’apule’anga; 4. Teuteu’i ‘a e ngaahi tatau fakaangaanga ‘o e ngaahi Lea/Ngaahi Me’a Fakapule’anga ‘a e ‘Eiki Palēmia ki he ngaahi ouau fakafonua mo e ngaahi fonua muli; 5. Fokotu’u, langolango, siofi mo muimui’i ‘a e ngaahi vā fetu’utaki mo vā ngāue fakatu’apule’anga ‘o e ‘Eiki Palēmia pea mo hono ngaahi hoa ngāue ‘i tu’apule’anga, ke fakapapau’i ‘oku fetauhi’aki ‘a e ngaahi vā, fefaka’apa’apa’aki mo e tokangaekina hono ‘ave ‘o	Va’a ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau’aki

		ha tali ki ha ngaahi fetu'utaki ni; 6. Fa'u mo fokotu'u 'o ha ngaahi faile lekooti fakakomipiuta ke tauhi, lekooti mo muimui'i 'a e ngaahi tu'asila 'o e ngaahi fetu'utaki 'o e 'Eiki Palēmia pea mo hono ngaahi kaungāue (Kau Taki) 'i he Pasifiki mo tu'apule'anga; 7. Toe vakai'i 'o ha ngaahi tohi, pē ngaahi pepa ngāue, ke fakahoko 'aki ha ngaahi fale'i fekau'aki mo ha ngaahi tohi fakamatala, tohi kole pe tu'utu'uni, 'o ka fiema'u; 8. Fengāue'aki vāofi mo e Potungāue ki Muli, ke to e fakafaingofua'i ange 'a hono fakakakato 'o e ngaahi fiema'u mei he ongo 'Ōfisi takitaha ('Ōfisi Palēmia/Potungāue ki Muli), ke malava ke fakahoko atu ki he ngaahi Pule'anga muli 'a e ngaahi tali mo e fetu'utaki mei he Pule'anga Tonga 'i ha founa 'oku toe vave ange mo e ola lelei ange; 9. Tokoni ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he ngaahi Fepotalanoa Ma'olunga mo e Va Ngaue mo e Ngaahi Hoa Ngaue ki he Fakalakalaka	
	Taumu'a Ngaue 2.03: Ke toe ola lelei ange 'a hono fakahoko fakalotofale 'o e ngaahi fatongia ki hono palani, fakahoko, muimui'i mo fakamā'opo'opo 'o e ngaahi fiema'u fakapule'anga, vakai'i 'o e ngaahi tu'unga founa ngāue fekau'aki mo e ngaahi ouau totonu, ke fakahoko'aki 'a e ngaahi palani ngāue ki ha Ngaahi 'A'ahi mo ha Ngaahi Fakataha faka'ōfisiale 'a e 'Eiki Palēmia mo e Kau Taki 'i tu'apule'anga;	<u><i>Ngaahi 'A'ahi Faka'ofisiale ki Tu'apule'anga</i></u> 1. Fengāue'aki fakataha mo e ngaahi kupu fekau'aki he pule'anga ke fakakakato ki he Pule'anga 'oku ne tokangaekina 'a e Fakataha 'i tu'apule'anga, 'a e ngaahi fiema'u ki he ngaahi ouau fakapule'anga, ngaahi fakamatala fekau'aki mo kinautolu 'oku 'amanaki ke nau fakafongā'i e Pule'anga he ngaahi Fakataha pea pehē ki he ngaahi founa ke nau kau ai 'i he fakataha;	Va'a ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau'aki

		2. Lesisita mo teuteu'i 'o e ngaahi pepa ngāue ki hano fakangofua faka'ofisiale 'o ha kau fakafofonga mei he Pule'anga ke nau kau atu ki he muimui folau ki he 'Eiki Palēmia; 3. Fakafehokotaki mo e Potungāue ki Muli, 'a e ngaahi kole fiema'u tokoni ki hano talitali fakapule'anga 'o ha ngaahi folau faka'ofisiale 'a e 'Eiki Palēmia, ko e Taki 'o e Pule'anga, ki he ngaahi fonua 'i tu'apule'anga, 'i hano teuteu'i mo fakakakato 'o e ngaahi fakamatala mei he 'Ofisi Palēmia, 'oku fiema'u mei he 'Ofisi Fakapotokolo (Ngaahi Ouau Fakapule'anga, Fakatipilometika mo Fakafonua) 'a e ngaahi pule'anga muli, ke fakahoko atu ki he ('Ofisi Ouau Faka'ofisiale mo e 'A'ahi Fakapule'anga (<i>Visitor Ceremonials Office</i>), 'o e Pule'anga koia, 'e he Potungāue ki Muli; 4. Fakahoko 'o ha ngaahi fekumi fakatotolo, fekau'aki mo e ngaahi fakamatala felave'i mo e lisi 'o e kakai (kinautolu 'i he ngaahi fakataha moe ngaahi ouau), ngaahi feitu'u 'oku fakahoko kiai 'a e folau moe fakataha, ngaahi 'isiu mo e kaveinga 'o e fakataha, pea mo e 'asenita mo e taumu'a 'o e folau, koe'uhi ke malava ke teuteu'aki mo fa'u 'a e Polokalama 'A'ahi mo e Fakataha 'a e 'Eiki Palēmia 'i tu'apule'anga; 5. Fengāue'aki fakataha mo e Va'a Pule'i Fakangaue mo e Va'a Tataki Ngaue ki hono teuteu mo fakakakato 'o e ngaahi fiema'u mo e ngāue ki he Folau/Fakataha ki Tu'apule'anga 'a e 'Eiki Palēmia ('o kau ki ai e ngaahi fiema'u ki he ngaahi ngāue ki he folau, puka	
--	--	---	--

		tikite, nofo'anga, ngaahi fiema'u ki he talitali fakapule'anga he fonua muli, teuteu e ngaahi foomu mo e hono alea'i e fiema'u ki he mala'e vakapuna mo e ngaahi kole fakapule'anga ki he ouau talitali, mo hono teu'i 'o e ngaahi pepa fakataha mo e polokalama) 6. Teuteu'i 'o e ngaahi pepa fakamatala nounou/ngaahi kaveinga talanoa, ke fakahoko 'aki 'a e ngaahi alea/feme'aki, ke toki vakai'i mo aofangatuku 'e he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti; 7. Teuteu'i 'o e ngaahi Pepa Kapineti ke fakahū ki he Kapineti, fekau'aki mo ha teu Folau 'a e 'Eiki Palēmia ki tu'apule'anga, pea pehē ki hono fakamā'opo'opo 'o ha ngaahi Lipooti ke fakahū ki he Kapineti, hili 'a e ngaahi fakataha ne fakahoko 'e he 'Eiki Palēmia 'i tu'apule'anga; <u>Talitali Fakapule'anga 'o e Ngaahi 'A'ahi</u> <u>Fakapule'anga mei muli:</u> 8. Fengāue'aki fakataha mo e Potungāue ki Muli 'i he ngaahi tohi fakaafe ki he 'Eiki Palemia mei he Ngaahi Pule'anga Muli pea mo ha ngaahi 'A'ahi Fakapule'anga Faka'ofisiale Ma'olunga 'a e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga muli; 9. 'Oka fiema'u, fengāue'aki vāofi mo e Potungāue ki Muli pea mo e Ngaahi Potungāue felave'i 'a e Pule'anga 'i hono teuteu 'o e ngaahi 'a'ahi faka'ōfisiale mai ki Tonga ni 'a e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga muli pea pehe ki hono Talitali 'o e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga Muli ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki 'oku talitali fakafonua 'e Tonga; 10. Ke to e fakalelei'i 'a e ngaahi tu'unga 'oku 'i ai 'a e	
--	--	--	--

		ngaahi founa ngāue, tu'unga fakahoko fatongia 'o e Va'a pea pehē ki hono kau ngāue, 'i hono fakahoko 'o e ngaahi Palani Ngāue 'a e Va'a ki Tu'apule'anga, pea pehe ki he ngaahi taumu'a ola 'a e Potungāue fakalukufua; 11. Fakahoko e ngaahi fatongia ki hono fakahoko 'o ha ngaahi Ouau Fakamo'oni Faka-Pule'anga pe Foaki 'o e Tokoni mei he Ngaahi Hoa Ngaue Tokoni Fakalalakaka, 'oku tataki 'e he 'Eiki Palemia, 'i he malumalu 'o e Pule'anga Tonga	
Polokalama 3 – Va'a Pule'i Fakangaue	Taumu'a Ngaue 3.01: Ke to e lelei ange 'a e Palani, Tokanga'i 'o e Kau Ngaue mo e Ola Ngaue 'a e Potungāue.	PALANI MO E NGAAHI LIPOOTI FAKATA'U Palani Fakataukei mo e Fakalalakaka 1. Fakatahataha'i mo fengaue'aki mo e ngaahi va'a ngaue ki hono fa'u 'o e Palani Ngaue Fakata'u tolu mo Fakata'u 'a e 'Ofisi. 'A'ahi mo e Sivisivi'i 'o e Fakahoko Fatongia 2. Ke fakahu taimi tonu atu 'a e ngaahi lipooti ki hono fua mo sivi'i 'o e tu'unga fakahoko fatongia (M&E) 'a e 'Ofisi fakahoa ki he 'ene Palani Ngaue Fakata'u tolu mo Fakata'u, ki he Va'a Palani Fakafonua (NPD) 3. Sivi'i ke fakapapau'i 'oku ngaue mo 'aonga 'a e ngaahi polokalama mo e fokotu'utu'u 'a e PMO 4. Ke fakahu atu he Taimi mo Tonu foki 'a e Ngaahi Lipooti Fakata'u pea pehe ki he ngaahi Lipooti Vaeua Ta'u 'a e 'Ofisi. TAFA'AKI TOKANGAEKINA 'A E KAU NGAUE Fili mo e Fakahu 'o e Kau Ngaue 5. Fakahoko e ngaahi ngaue ki hono fakahu mai 'o ha kau ngaue fo'ou ki he 'Ofisi 'o e Palemia. Fakalalakaka mo Fakataukei 'o e Kau Ngaue 6. Fa'u 'o e Palani ki hono Fakalalakaka'i 'o e kau	Va'a Pule'i Fakangaue

		ngaue pea hono fakahoko 'o e palani ngaue ((Ngaahi fiema'u ako 'o e 'ofisi, Palani Ako Fakataukei 'a e Kau Ngaue, Ngaahi Ako Fakataukei Faka-Taki, mo e Fakataukei Fakalukufua 'o e Kau Ngaue) <i>Va Fengaue'aki mo e Kau Ngaue</i> 7. Tokangaekina 'a e Ma'u Ngaue 'a e Kau Ngaue mo e Palani Livi. 8. Fengaue'aki lelei mo e PSC ki he ngaahi kaveinga kaunga ki he kau ngaue. 9. Fokotu'utu'u mo hono fakahoko hono lau 'o e ngaahi Tohi Fiekaungamamahi 'a e Palemia ki he ngaahi putu Faka-Pule'anga. <i>Sisitemi Tokangaekina e Fakahoko Fatongia (PMS)</i> 10. Ko hono fakakakato hono toe siofi mo fakalelei fakata'u ki he ngaahi tohi talangaue mo e fa'unga 'o e Potungaue. 11. Fakakakato 'a e Sivi Fakata'u (PMS) 'o e fakahoko fatongia 'a e kau ngaue PMO <i>Ngaahi Founa Ngaue mo e Tu'utu'uni Ngaue</i> 12. Fakakakato hono Mape'i 'a e Ngaahi Founa Ngaue Pau 'a e 'Ofisi. (Standard Operating Procedures (SOPs)) <i>Ngaahi Fakamatala mo e Lipooti fekau'aki mo e Kau Ngaue</i> 13. Fokotu'u mo fa'u ha sisitemi Fakakaungaue (HRIS) 'oku ne tanaki mo fakama'opo'opo 'e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e kau ngaue 14. Teuteu ha ngaahi lipooti 'a e Tafa'aki Tokanga'i 'o e Kau Ngaue ma'ae kau 'ofisa ma'olunga ke tokoni ki he faitu'utu'uni	
	Taumu'a Ngaue 3.02: Ke to e lelei ange hono tokanga'i 'o e ngaahi me'a Fakapa'anga mo e Ngaahi Koloa, Lekooti	'AKAUNI <i>Teuteu mo Tokanga'i 'o e Patiseti</i> 1. Fokotu'utu'u , Fakatahataha'i pea fakahu atu 'a e Patiseti Fakata'u 'a e	Va'a Pule'i Fakangaue

	mo e Faile, Fetu'utaki moe Tekinolosia, Ngaahi Fokotu'utu'u ngaue mo e Tokoni'i 'a e Potungaue.	PMO 'i he fengaue'aki mo e kau Taki Ngaue. 2. Ko hono siofi 'o e Patiseti 'a e PMO mo hono fa'u 'o e ngaahi lipooti fakamahina ki he tu'unga 'oku 'i ai 'a e Palani mo e Patiseti 'a e 'ofisi. <i>Ngaahi Fakamole mo e Pa'anga Hu Mai</i> 3. Teuteu'i 'o e ngaahi fakamole 'a e PMO 'o fakatatau ki he ngaahi Tu'utu'uni ngaue 4. Tanaki 'o e ngaahi Pa'anga Hu Mai 'a e PMO 'o fakatatau ki he ngaahi Tu'utu'uni Ngaue <i>Ngaahi Lipooti Fakapa'anga mo hono 'Analaiso</i> 5. Teuteu'i e ngaahi lipooti fakaloto'i-Potungaue ke ne muimui'i e fakahoko fatongia fakapa'anga 'a e PMO ke tokoni ki he fai tu'utu'uni 'a e PM, CSSC mo e Kau Taki Ngaue 6. Teuteu e ngaahi lipooti fakapa'anga fakata'u ki hono 'atita 'o e PMO <i>'Atita mo e Muimui ki he Ngaahi Tu'utu'uni Ngaue</i> 7. Fakahoko ha ngaahi 'atita fakaloto'i Potungaue ke fakapapau'i 'oku muimui e fakahoko fatongia 'a e PMO mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue 8. Fokotu'utu'u e sivi 'atita mei tu'a, fengaue'aki mo e kau 'ofisa 'atita pea fakapapau'i ko e ngaahi fakatonutonu mo e fokotu'u 'oku nau 'omai 'oku fakahoko <i>Founga Pule'i mo e Tokanga'i 'o e Ngaahi Me'a Fakapa'anga</i> 9. Fokotu'u mo fakahoko ha ngaahi founga pule'i ki hono tokanga'i e ngaahi me'a fakapa'anga ke fakapapau'i 'oku 'ikai ke hoko 'a e kaka, fehalaaki mo hono ngaue hala 'aki e pa'anga 'a e pule'anga (Mape'i e Ngaahi Founga Pau fakapa'anga 'o e PMO)	
--	--	--	--

		10. Fakapapau'i ko e ngaahi ngaue fakapa'anga kotoa 'oku muimui ki he ngaahi tu'utu'uni mo e lao <i>Ngaahi Fakatau</i> 11. Fa'u mo ngaue'i 'a e Palani Fakatau Fakata'u (APP) 'a e PMO pea ke muimui foki ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue. <i>Fakafuofua mo e Tokanga'i 'o e Pa'anga</i> 12. Fa'u mo fakahu ki he Falepa'anga 'a e Ngaahi lipooti Fakafuofua ki he Fakamole Fakapa'anga <i>Vahevahe mo hono Tokanga'i 'o e Me'angaue Fakapa'anga</i> 13. Fakapapau'i 'oku vahevahe lelei e me'angaue fakapa'anga ki he ngaahi ngaue mo e poloseki 'o e PMO 'o fakatatau ki hono fakaha he Palani Fakata'u Tolu 'a e PMO 14. Tokanga'i mo siofi e ngaahi fakamole 'a e ngaahi Va'a 'o e PMO ke fakapapau'i pe 'oku nofo 'i he patiseti ne tali mo 'aonga e mahu'inga fakapa'anga ne fai ki ai e fakamole <i>Tokangaekina 'o e Ngaahi Koloa</i> 15. Fa'u 'o e Lipooti Fakata'u ki he Ngaahi Koloa, pea fakahu atu ki he Potungaue Pa'anga. 16. Fakapapau'i ko e ngaahi naunau mo e koloa 'oku ngaue'aki lelei pea tuku atu 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue 17. Fakalelei'i e founa tokanga'i e Fale Fakataha'anga ko Fa'onelua 18. Ke to e lelei ange hono tokangaekina 'o e Fale Tali Fononga ki he Kakai Ma'olunga Ange (VVIP Lounge) <i>TAFa'AKI FAKAMATALA FAKATEKINOLOSIA</i> <i>Tokanga'i 'o e Naunau</i> <i>Fakatekinolosia</i> 19. Tauhi mo Tokanga'i 'a e Komipiuta Pule (server) 'a e PMO, netiueka, uepisaiti, ngaahi polokalama mo e	
--	--	---	--

		ngaahi naunau faka-komipiuta kotoa 'i loto he netiueka 'a e PMO kau ki ai mo e Fale Fakataha'anga 'o Fa'onelua 20. Fa'u mo fokotu'u ha ngaahi founa ngaue (netiueka mo e seeva) ke tokoni ki he fakahoko fatongia 'a e 'ofisi <i>Ngaahi Sevesi Poupou mo e Tokoni fekau'aki mo e Tekinolosia</i> 21. Fakahoko ha ngaahi tokoni fakatekinolosia ki he kau ngaue 'a e 'ofisi <i>Tokanga'i 'o e Poloseki mo e ngaahi Fakalelei Faka-Tekinolosia</i> 22. Fakahoko ha ngaahi poloseki fakatekinolosia ke ne fakalelei'i mo fakalakalaka'i e fakahoko fatongia 'a e PMO <i>TAFA'AKI LESISITA MO E FAILE</i> <i>Tauhi mo e Tokanga'i e Ngaahi Lekooti</i> 23. Ke to e lelei ange mo vave ange hono tokanga'i 'a e fe'aveaki 'o e ngaahi fakamatala/fetohi'aki/faile, 'aki hono fa'u ha founa ngaue fakaloto'i potungaue 'oku toe lelei ange, pea mo sivi'i ma'u pe. <i>Ngaahi Sevesi 'a e Tesi Mu'a</i> 24. Ke ma'u mo lekooti kotoa e ngaahi faitohi kotoa 'oku hu mai ki he 'ofisi <i>Ngaahi Kasete mo e Tohi Mahina 'o e Pule'anga</i> 25. Ma'u 'a e ngaahi lekooti fakamuimuitaha 'o e ngaahi Kasete pea paaki 'i he faingamalie vave taha 26. Paaki 'o e ngaahi Tohi Mahina faka-Pule'anga <i>Sisitemi ki hono Tauhi mo Tokanga'i 'o e Ngaahi Faile/Lekooti</i> 27. Ko hono to e faka-onopooni ange 'a e founa tauhi faile, 'aki hono liliu faka-'ilekitulonika 'a e lekooti mo e ngaahi faile. <i>TAFA'AKI FEFONONGA'AKI Tokanga'i 'o e Ngaahi Me'alele</i> 28. Tokanga'i, fokotu'utu'u, mo hono vahevahe 'o e ngaahi	
--	--	--	--

		me'alele 'a e PMO fakatatau ki he ngaahi fiema'u <i>Tokanga'i e 'Utu</i> 29. Siofi hono fakahoko 'a e 'utu 'o e ngaahi me'alele pea mo e lahi e ngaahi kilomita 'oku ngaue'aki pea ke muimui foki ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue pea pau foki. <i>Tokanga'i mo hono Ngaahi e Me'alele</i> 30. Tokangaekina ke tolonga 'a e ngaahi me'alele 'a e PMO. 31. Fakapapau'i ko e ngaahi me'alele kotoa 'a e PMO 'oku lesisita mo laiseni <i>Tokanga'i e Kau Faka'uli</i> 32. Fokotu'utu'u mo Vahevahe 'o e Kau Faka'uli 33. Ako mo fakataukei 'o e Kau Faka'uli 34. Tokanga'i faka'ulungaanga mo e muimui ki he lao 'o e kau faka'uli <i>Tu'utu'uni Ngaue ki he Fefononga'aki</i> 35. Fakapapau'i 'oku muimui 'a e PMO ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue kotoa 'a e fefononga'aki <i>Tafa'aki Tokanga'i e Malu Palani mo Fokotu'utu'u e Malu 'o e 'Ofisi</i> 36. Fa'u mo fokotu'utu'u e ngaahi palani ngaue ki hono tauhi e malu 'a e PMO (kau ngaue mo e naunau me'angaue) he taimi kotoa pe 37. Fakaivia mo fakataukei (naunau fakaetangata mo fakafisikale) 'a e Tafa'aki Tokanga'i e Malu ke ne maa'usia 'a e ngaahi fiema'u malu 'a e PMO ('Ofisa Pule Le'o/ Supavaisa Le'o mo e kau Le'o) <i>Tu'utu'uni Ngaue ki he Tauhi e Malu</i> 38. Fa'u ha tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue ki he ngaahi founa ngaue ki hono tauhi e malu pea mo toutou vakai'i pe 'oku kei taau 'o ka fiema'u	
--	--	--	--

		39. Fakapapau'i 'oku muimui'i e ngaahi tu'utu'uni fakaloto'i Potungaue ki he tauhi e malu <i>Tokanga'i mo Sivi'i e Malu</i> 40. Fakahoko 'a hono toutou sivi mo vakavakai'i e fale ngaue ke fakapapau'i mo 'ilo'i ha ngaahi tu'u laveangofua ki ha fakatu'utamaki 41. Fakahoko 'a hono sivi 'o e kau 'a'ahi mai ki he PMO <i>Tokanga'i mo Mateuteu ki ha Fakatu'utamaki</i> 42. Fa'u mo fokotu'utu'u ha palani ngaue 'o fakaikiiki ai ha ngaahi founa ngaue ke matu'uaki 'aki ha ngaahi faingatamaki 'e hoko, mo fokotu'u ha timi ngaue ki ha ngaahi faingatamaki fakatu'upakee 'e hoko 43. Fengaue'aki mo e ngaahi Potungaue/ Sevesi ki he Ngaahi Me'a Fakatu'upake 'o fokotu'utu'u mo fakahoko ha ngaahi ngaue ke matu'uaki e ngaahi fakatamaki fakatu'upake 44. Fakahoko ha savea 'analaiso 'i he 'osi 'a e fakatamaki <i>Ngaahi Fokotu'utu'u Ngaue</i> 45. Tokoni ki he ngaahi fokotu'utu'u ngaue ki he ngaahi Ouau Fakafonua, pea fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e muimui pau ki he ngaahi founa ngaue.	
Polokalama 4: Va'a Kapineta mo e Tu'utu'uni Ngaue	Taumu'a Ngaue 4.01: Ke fakamalohia 'a e tokoni fakapule ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineta ke fakapapau'i 'oku fakalele lelei mo tonu 'a e ngaahi fakataha 'a e Kapineta pea ke fetu'utaki mahino 'a e ngaahi tu'utu'uni Kapineta	1. Ke to e lelei ange 'a hono mahino'i mo e muimui'i 'o e ngaahi founa ngaue ki he fakahoko tu'utu'uni 'a e Kapineta 2. Ke 'oatu 'a e tokoni ngaue fakasekelitali lelei mo tonu ki he Kapineta mo e ngaahi komiti 'a e Kapineta 'i he taimi kotoa pe 3. Fokotu'utu'u lelei mo tonu 'a e ngaahi fakataha 'a e Kapineta 'o fakatatau ki he founa ngaue kuo tali 4. Fa'u mo tauhi ha ngaahi ma'u'anga fakamatala ke lekooti ai mo muimui'i 'a e fakamatala fekau'aki mo e fakataha 'a e Kapineta	Va'a Kapineta mo e Tu'utu'uni Ngaue

		5. Fokotu'u mo tauhi ha founa fetu'utaki mahino 'i he vaha'a 'o e 'Ofisi Kapineti mo e ngaahi potungaue 'a e Pule'anga ki hono tukuatu 'o e ngaahi tu'utu'uni mo e tataki 'a e Kapineti 6. Vakai'i 'a e ngaahi founa ngaue ki he lelei mo e tonu ange 'a e ngaue	
	Taumu'a Ngaue 4.02: Ke 'oatu 'a e fale'i ki he tu'utu'uni ngaue 'oku 'i he tu'unga ma'olunga taha ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia ki ha fai tu'utu'uni 'oku ma'opo'opo 'a e ngaahi fakamatala	1. Teuteu 'a e pepa ki he Kapineti 'oku tonu, kakato pea 'i he taimi totonu ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia, 'i hono tu'utu'uni'i 2. Fa'u mo tauhi ha ngaahi ma'u'anga fakamatala tu'utu'uni ngaue ki he ngaue lalahi 'a e Pule'anga, kuo tu'utu'uni 'e he Kapineti 3. 'Oatu ha fakamatala 'oku kakato mo taimi totonu fekau'aki mo e tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi taumu'a ngaue tu'ukimu'a 'a e Pule'anga, kuo tu'utu'uni 'e he Kapineti 4. Fokotu'u ha founa fetu'utaki lelei mo tonu mo e ngaahi Potungaue ki hono tauhi ke taimi ma'u pe 'a e fakamatala ki he ngaahi ngaue lalahi 'a e Pule'anga 5. Fakahoko mo 'oatu ha ngaahi fekumi 'oku kakato mo taimi totonu pea mo ha ngahi fokotu'u tu'utu'uni ngaue ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia, 'i hano tu'utu'uni	Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue
	Taumu'a Ngaue 4.03: Ke fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ngaue 'i hono taimi pea tokoni'i lelei 'a hono vakai'i mo fakalelei'i e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'a e Pule'anga	1. Fakahoko e ngaahi fekumi, mo fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi taumu'a ngaue tu'ukimu'a 'a e pule'anga pea lipooti 'o 'oatu ai mo ha ngaahi founa ngaue 2. Kau atu ki he ngaahi polokalama vakai'i mo fakalelei'i e ngaahi ngaue 'a e Pule'anga 3. Fakahoko e tokoni ngaue fakasekelitali ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 4. Muimui'i mo lipooti hono fakahoko e ngaahi tu'utu'uni	Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue

		ngaue 'o fengaue'aki mo e ngaahi hoa ngaue	
	Taumu'a Ngaue 4.04: Ke fakahoko ha ngaahi ngaue faka-sekelitali ki he ngaahi Komiti 'a e Pule'anga	1. Fakahoko e ngaue fakasekelitali ki he Va'a Fakamaau 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga 2. Fakahoko e ngaue ki hono toe vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni, 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'oku fakahoko ki ai	Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue
	Taumu'a Ngaue 4.05: Ke fakalahi 'a e me'angaue mo e kau ngaue ke fakahoko 'a e ngaue 'a e Va'a mo 'oatu 'a e tokoni ki he ki he Kapineti he taimi kotoa pe	1. Lekooti mo fale'i fekau'aki mo e fokotu'u fo'ou 'o e kau Minisita, 'enau ngaahi monu'ia mo e ngaahi me'a fekau'aki mo honau lakanga 'i he pule'anga 2. Ke to e langa hake mo fokotu'u ha ma'u'anga fakamatala fakakomipiuta ki hono tauhi mo fakatolonga 'e ngaahi lekooti 'a e Kapineti 3. Ke fakatokolahi 'a e kau ngaue ki he tafa'aki ki he tu'utu'uni ngaue pea ke kau atu ki ha ngaahi ako 'oku taau ki he ngaue 4. Fakapapau'i ko e ngaahi me'a ngaue fakatekinolosia mo e ngaahi me'angaue faka'ofisi 'oku ngaue lelei 'i he taimi kotoa pe ki hono fakalele 'o e Kapineti	Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue
Polokalama 5: Va'a Palani Fakafonua	Taumu'a Ngaue 5.01: Palani fakapotopoto makatu'unga 'i he ola mo e fokotu'utu'u 'o e ngaahi taumu'a ngaue 'oku fakamu'omu'a fakataha mo e fa'unga fakahinohino 'o e M&E 'oku fakahu ki he sekitoa, vahefonua, 'otu motu, ngaahi palani 'a e ngaahi potungaue 'a e pule'anga mo hono patiseti.	1. Fau, Fakaola pea fakahono moe ngaahi polokalama talatalanoa ke ilo á e kakai ki he TSDF fo'ou. 2. Fokotu'u 'a e ngaahi fiema'u vivili makatu'unga 'i he TSDF III ki hono fa'u mo muimui'i lelei 'a e ngaahi taumu'a ngaue vivili 'a e pule'anga 3. Fakanofonofo 'a e ngaahi Ásenita ngaue 'a e pule'anga, patiseti mo e fokotu'utu'u 'o e palani fakapotungaue ki he TSDF. 4. Tokoni'i hono fakahuu mo hono siofi 'a e Palani ki hono tokangaekina e ngaahi koloa 'a e pule'anga (AMP) ki he ngaahi Palani fakata'u 3 'a e ngaahi potungaue 'I he fengaue'aki vaofi mo e Falepa'anga ke toe lelei ange 'a e fakamatala ke tataki 'aki 'a e inivesi he	Va'a Palani Fakafonua

		lana lalahi, tokangaekina pea fakahoko fatongia ma'ae pule'anga. 5. Ngaue fakataha pea mo e vaá ngaue á e Ngaahi Puleánga Fakatahataha óku ui ko e UNDP Gov4Res project mei Suva ki hono lana 'a e 'ilo mo hono mahino'i 'o e lana fakalakalaka 'oku fakatefito 'i he fakatu'utamaki fakaenatula é hoko 'i he ngaahi founa palani mo fakapa'anga fakavahefonua 6. Fakakau 'a e ngaahi palani fakasekitoa mo e tu'utu'uni ngaue ko 'eni ki he ngaahi palani fakapotungaue mo e ngaahi founa muimuii mo sivisivií ó e ngaue 7. Ko hono fakahoko lelei 'o e fatongia ki hono fakafekauáki e ngaue ó e ngaahi vaá fengaeáki moe ngaahi kulupu ngaue fakatekinikale ki hono fakakau 'o e TSDF ki he ngaahi komiti ngaue kehekehe. 8. Ko e ngāue'aki 'a e 'ilo mo e fakakaukau loloto 'i hono fakakau 'o e Polokalama Tokoni Fakalakalaka mei Tu'apule'anga ki he Fa'unga Ola Fakafonua pea mo e ngaahi me'angāue ki he palani. 9. Fakahoko pea Lipooti á e Fakataha Fakafonua 'a e kau ngaue Palani ki he 2026 10. Muimui'i, Sivisivi'i pea lipooti ki he Komiti Fakalakalaka 'o e ngaahi 'otu motu ki hono fakahoko á e ngaahi ngaue í he palani fakatahataha fakataú 'e 5 ki he ngaahi 'otu motu. 11. Fakafekau'aki 'a hono fa'u 'o e Lipooti (VNR) ki he tuúnga hono ngaeí á e ngaahi taumuá Tuúloa hono 2 'a Tonga.	
	Taumu'a Ngaue 5.02: Founa ngaue falala'anga ke Muimui'i, Vakai'i, mo Ako (MEL)	1. Ke ola lelei 'a e fengae'aki pea mo e Potungaue Sitetisitika á Tonga pea mo e Va'a 'a e Pule'anga	Va'a Palani Fakafonua

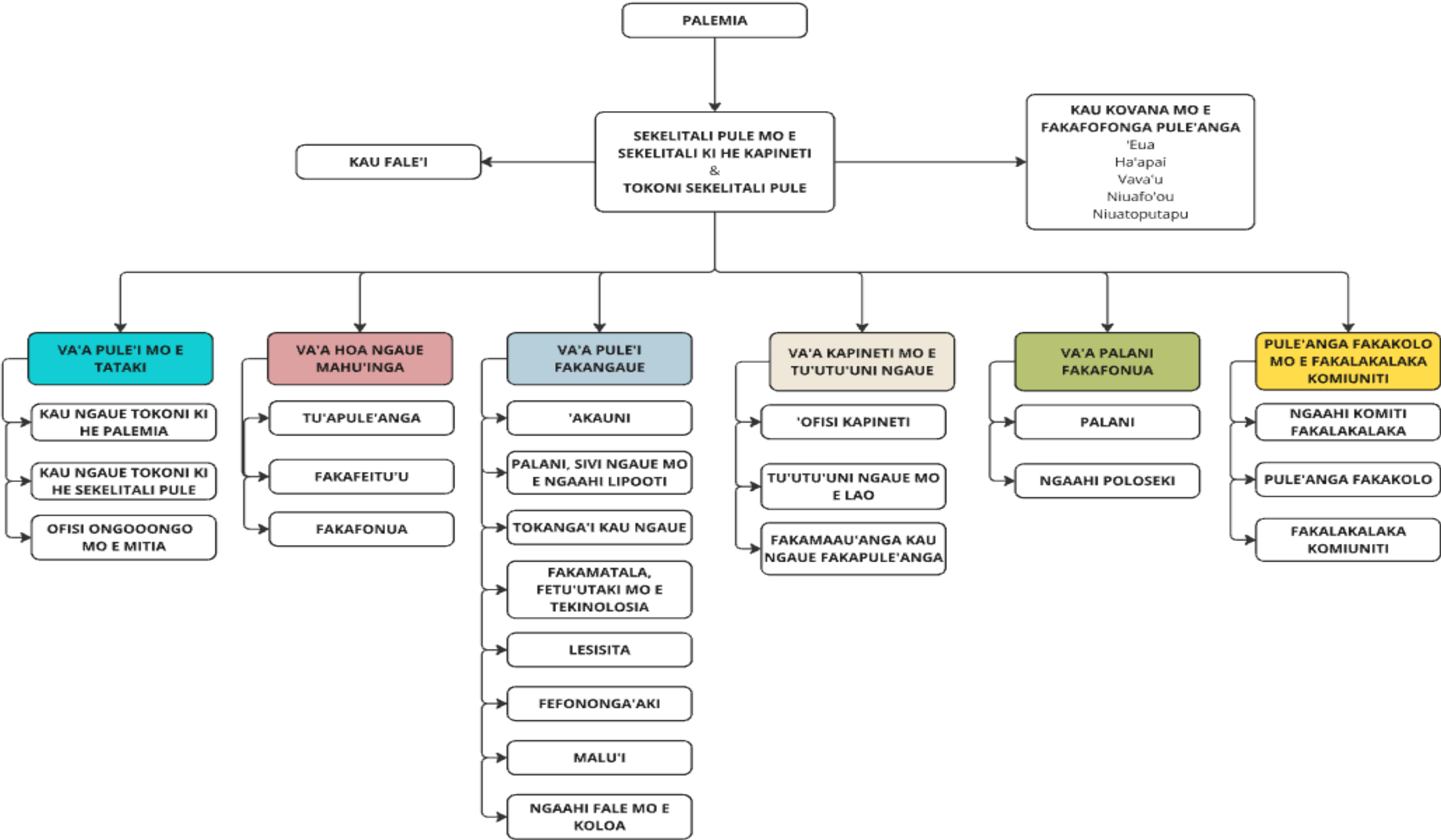
	ki hono tanaki 'o e ngaahi fakamatala hono ngaue'i 'o e TSDF ke tokoni ki hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni fakapalani mo e fale'i 'i he taimi totonu.	Fakatahataha: ko e Komisoni ki he ngaahi me'a Faka'ekonomika & Fakasosiale (ESCAP)- ke fakahoko 'a e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga 'i he founa totonu mo lelei ke fa'u'aki 'a e ngaahi taketi pehe ki he 'uu me'afua ke muimui'i 'aki 'a e fakahoko fatongia 'oku fai. 2. Fakalelei á e me'angaue tanaki'anga fakamatala fakafonua 3. Teuteu'i pea fau á e lipooti fakataú ki hono muimui'i mo sivilivii á e tu'unga ó e TSDF pea moe ngaahi meá é ako mei ai.	
	Taumu'a Ngaue 5.03: Ko ha founa fakafekau'aki 'oku ne fakatahataha'i 'a e ngaahi poloseki langa fakalakalaka ke fakapapau'i 'oku fakahoko taimi totonu	1. Teuteu'i 'o e lipooti fakata'u ki he tu'unga 'o e fakahoko 'o e Palani Fakafonua ki he Ngaahi Ngaue Lalahi mo e 'Inivesimeni 3 (NIIP 3) mo e Palani Fakaakeake Hunga Tonga Hunga Ha'apai. 2. Fakahoko 'a e fakataha fakakuata 'a e komiti fale'i 'o e ngaahi langa fakafonua lalahi	Va'a Palani Fakafonua
	Taumu'a Ngaue 5.04: Fa'u ha lao 'a e Va'a Palani Fakafonua 'oku ne fakamahino ai 'a e ngaahi ngaue 'oku fakahoko he Va'a Palani Fakafonua ki hono palani'I 'o e fonua mo e fakama'opo'opo 'o e ngaahi ngaue.	1. Ngaahi ngaue ke kamata'aki pea mo e ngaahi teuteu tokamu'a 2. Ko hono tohi pe fa'u 'a e lao mo hono fakahoko 'a e talatalanoa moe ngaahi kupufekau'aki fekauaki moe lao	Va'a Palani Fakafonua
Polokalama 6: Ngaahi 'Ofisi 'i 'Otu Motu	Taumu'a Ngaue 6.01: Fakahoko ha ngaahi fale'i pe lipooti ki he Palemia ki he tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi fakalakalaka 'i he ngaahi poloseki faka-sosiale, faka-'ekonomika mo e mo e ngaahi fakalakalaka ki he 'ataakai, 'a ia 'oku hā 'i he ngaahi palani Fakalakalaka ki he Komuniti (Ngaahi Komiti Fakalakalaka).	1. Ke ngaue fakataha mo e kau fakafofonga Falealea ki hano talanga'i mo felotoi mo e Éiki Palemia mo e Minisita Pa'anga mo e Kapineti ki he vahevahe patiseti ki hono fakalakalaka'i honau ngaahi vahefonua 2. Ke fau ha tuutuuni ngaue pea mo fakahoko ha ngaahi fale'i, lipooti mo ha ngaahi fokotuú ki he Palemia pea mo e Komiti Fakalakalaka ó honau ngaahi vahefonua, ki he ngaahi meá felavei ki he fakalakalaka ki he tafa'aki	Ongo Kovana mo e Kau Fakafofonga Pule'anga.

		faka-sosiale, faka-ékonomika, áataakai mo e faka-politikale. 3. Fengaue'aki Vaofi mo e Va'a ki he Pule'anga Fakakolo ke fale'i mo fakahoko ha ngaahi ngaue á e ngaahi potungaue á e Pule'anga ki he ngaahi taumuá ngaue fakalakalaka á e Komiti Fakalakalaka á honau ngaahi vahefonua á ia kuo ósi tali é he Pule'anga. 4. Fakahoko ha ngaahi ngaue fakasekelitali mo e tokoni ki he Komiti Fakalakalaka honau ngaahi vahefonua takitaha 'i he fengaue'aki mo e Va'a Pule'anga Fakakolo, pea mo ha ngaahi komiti kehe pe.	
	Taumu'a Ngaue 6.02: Tokangaekina mo fakahoko 'a e ngaahi Fili kotoa pe honau takitaha vahefonua.	1. Ke puleí mo tokangaekina pea mo fakahoko e fili ko ia 'i honau takitaha vahefonua.	Ongo Kovana mo e Kau Fakafofonga Pule'anga.
	Taumu'a Ngaue 6.03: Tokangaekina 'a e ngaahi ngaue faka-kelekele kotoa pea fakapapau'i 'oku muimui ki he ngaahi lao.	1. Ke tokangaekina mo fakahoko e ngaahi ngaue faka-kelekele.	Ongo Kovana mo e Kau Fakafofonga Pule'anga.
	Taumu'a Ngaue 6.04: Fengaue'aki vaofi mo e Va'a ki he Pule'anga Fakakolo, ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'e he Kau Pulefakavahe mo e Kau 'Ofisakolo honau ngaahi fatongia.	1. Fakahoko ha ngaahi fakataha/ako fakamahina mo e Kau Pulefakavahe mo e Kau 'Ofisakolo 'i he fengaue'aki mo e Va'a Pule'anga Fakakolo. 2. Fengaue'aki vaofi mo e Va'a Pule'anga Fakakolo ki hono ngaue'i 'o e ngaahi Palani ki he Fakalakalaka 'a e Ngaahi Vahenga.	Ongo Kovana mo e Kau Fakafofonga Pule'anga.
	Taumu'a Ngaue 6.05: Fakalakalaka Komiiuniti: ha ngaahi Vahefonua óku toe fakaófoófa ange, pea kene ómai ha ngaahi faingamalie í he sekitoa Takimamata mo e Ékonomika, pea ke to e lelei ange 'a e tu'unga mo'ui faka-sosiale 'a e kakai honau ngaahi vahenga takitaha.	1. Ha vā fengaue'aki vaofi mo e ngaahi hoa ngaue felave'i 'i hono ngaue'i mo fakahoko e ngaahi ngaue ki he tauhi ke ma'a mo faka'ofa'ofa 'o e ngaahi vahefonua, pea pehe ki hono faka'auha 'o e veve. 2. Fakapapau'i ha ngaahi tokoni fakapa'anga ke tokoni ki he ngaahi ngaue ki hono tauhi ke faka'ofa'ofa 'a e ngaahi vahefonua.	Ongo Kovana mo e Kau Fakafofonga Pule'anga.

	Taumu’a Ngaue 6.06: Ke toe lelei ange á e palaní, ngaue fekauáki moe kau ngaue, meá fakapaánga, ngaahi faile, founa ngaue, tauhi e ngaahi koloa mo e fetuútaki í honau takitaha ‘ofisi fakavahefonua.	1. Faú e Patiseti moe Palani ngaue á e ófisi í he fengaueáki mo e timi ngaue á e ófisi ó e Palemia 2. Ngaue fakapotopotoáki ‘a e patiseti á e potungaue fakatatau ki he ngaahi lao 3. Ngaue vaofi mo e ófisi ó e Palemia ki he ngaahi ngaue ki hono tokangaekina e kau ngaue 4. Tokangaekina mo tauhi e ngaahi kuata á e Puleánga 5. Ke tokangaekina mo fakafaingofua’i e ngaahi fatongia ki he talitali e ngaahi folau atu ‘a e Palemia, Kau Minisita, Kau Fakafofonga Falealea mo e Kau Fakafofonga mei muli, kau ngaue Faka-Puleánga mo e kau Fakaafe Mahu’inga.	Ongo Kovana mo e Kau Fakafofonga Pule’anga.
Polokalama 7 Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo	Taumu’a Ngaue 7.01. Fakalahi ‘a e Taukei mo e poto’i ngāue ‘a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo	1. Fakahoko ha talanoa ke Fokotu’u ha Tu’utu’uni Ngaue pau ma’a e lakanga ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo, pea toe siofi e ngaahi makatu’unga ma’a e kau kanititeiti fili. 2. Fakahoko ha talanoa ke fakafu’ou ‘a e ngaahi Tu’utu’uni Fakalotofale mo e Lao fekau’aki mo e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo. 3. Fengaue’aki mo e ngaahi Potungaue Fakapule’anga ki hono ako’i ‘o e kau ‘Ofisa Fakavahefonua moe ‘Ofisa Kolo fekau’aki mo honau ngaahi fatongia kehekehe, ‘a ia kuo tu’utu’uni ‘e he ngaahi lao mei he Potungaue takitaha, pea mo e ngaahi fakamatala felave’i mo ‘enau ngāue (hange ko e totongi tukuhau, ngaahi lao, founa ngaue ‘a e pule’anga/ngaahi Potungaue, mo e ngaahi fakamatala pehee) ke tokoni ki honau fatongia. 4. Ako ma’a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo fekau’aki mo e Founa Taki & Pule’i.	Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo

	Taumu’a Ngaue 7.02. Fakataukei mo e Fakahoko Ngāue, Tokangaekina pea muimui’i ‘a e ngaahi me’a kotoa felave’i mo e ngaahi Pa’anga Tokoni ‘oku fakamalumu ‘i he Va’a ni.	1. Ako ma’a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo fekau’aki mo e ngaahi Pa’anga Tokoni ‘oku lava ke tohi kole ki ai fekau’aki mo e Fakalalakaka fakakolo (fa’u tohi kole, Fakamatala Pa’anga mo e ngaahi me’a pehee), kau ai mo e founa ‘o e kole tokoni ki he ngaahi Komiti Langa Fakalalakaka ‘a e Tukui Motu. 2. Ako ma’a e ngaahi Kautaha ‘Ikai Fakatupu Koloa fekau’aki mo e Pa’anga Tokoni ki he Ngaahi Kautaha ‘Ikai Fakatupu Koloa. 3. Ako mo e Fakamanatu ki he kotoa ‘o e kau Sekelitali mei he ngaahi ‘Ofisi ‘o e Vahenga Fili ‘o Tongatapu fekau’aki mo e pa’anga langa fakalalakaka kuo vahe’i ki Tongatapu, kau ai mo e founa fakamatala pa’anga. 4. Ako fakata’u pea mo e kau memipa kotoa ‘o e ngaahi kautaha fefolau’aki Fakalotofonua, fekau’aki mo e Pa’anga Tokoni ke tokonia ‘a e Fefolau’aki ‘i Tahi 5. Tokangaekina mo muimui’i ‘a e kotoa ‘o e ngaahi poloseki kuo tali ke fakapa’anga mei he ngaahi pa’anga tokoni ‘oku ‘i he malumu ‘o e Va’a ni.	Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalalakaka Ngaahi Kolo
	Taumu’a Ngaue 7.03. Fakafe’iloaki ‘a e ngaahi kolo ki ha ngaahi ma’u’anga pa’anga tokoni makehe mei he Pule’anga.	1. Ako ma’a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘ofisa Kolo, mo ‘enau ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo takitaha, fekau’aki mo e founa fa’u ‘o ha ngaahi kole tokoni fekau’aki mo e fakalalakaka ‘o e kolo ki ha ngaahi ma’u’anga pa’anga makehe mei he Pule’anga Tonga. 2. Tokonia ‘a e ngaahi ‘Ofisi Fakatipilometika, mo e ngaahi ma’u’anga tokoni kehekehe fekau’aki mo e Fakalalakaka ‘o e ngaahi Kolo ki hono tufaki ‘a e ngaahi fakamatala felave’i	Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalalakaka Ngaahi Kolo

		ki he kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo mo e ngaahi kolo kotoa. 3. Tokonia 'a e ngaahi Komiti/Kosilio fakakolo 'i hono langa ha fehokotakinga lelei mo e kainga mei honau kolo 'oku nofo muli.	
	Taumu'a Ngaue 7.04. Muimui'i pea Tokonia 'a e Ngaahi Kolo ke a'usia 'enau ngaahi Palani Langa Fakalakalaka Fakakolo.	1. Fengaue'aki mo e ngaahi kupu felave'i ke tokonia 'a e ngaahi kolo lalahi mo e kolo 'i kolomu'a ('ikai kau ki he palani CDP 'a e ngaahi kolo 'i 'uta) ke fa'u ha'a nau Palani Fakalakalaka Fakakolo. 2. Tanaki faka-kuata ha ngaahi fakamatala mei he ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo, 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa kolo ('oku kau 'i he CDP) fekau'aki mo e tu'unga 'oku 'i ai 'enau ngaahi fiema'u langa fakalakalaka. 3. Tokonia e ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo, 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa kolo ('oku kau 'i he CDP) 'i he kumi ha tokoni fakapa'anga ki hono a'usia 'enau ngaahi fiema'u 'i he palani fakalakalaka.	Va'a Pule'anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo
	Taumu'a Ngaue 7.05. Fakaivia pea Tokonia 'a e Ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo	1. Talatalanoa mo e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo fekau'aki mo hono fo'u ko ia 'o e Lao ki he Komiti Fakakolo. 2. Ako ma'a e kau memipa 'o e ngaahi Komiti Fakakolo 'i he founa ki hono fakalele ha Komiti Fakakolo lelei, pea ako'i kinautolu ke nau ako'i mo e kau memipa 'i he kaha'u. 3. Fengaue'aki mo e ngaahi Potungaue felave'i, 'a ia 'oku 'i ai 'enau ngaahi lao 'oku ne tokangaekina e ngaahi komiti 'i he kolo ke fakaivia 'a e ngaahi komiti ni 'i he kolo takitaha.	Va'a Pule'anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo

2.3 Fakaikiiki ‘o e Ngaahi Liliu ‘i he ‘Ofisi ‘o e Palemia

Fakatefito ‘i he ngaahi taumu’a ngaue mo hono ngaahi me’afua takitaha, ‘oku malava ‘a e palani ngaue ni ke fai hano ‘analaiso ‘a e ngaahi tonounou mo e matavaivai ‘i he fakahoko fatongia, malava e sio ketau ‘ilo ki he ‘uhinga ‘o e ngaahi tonounou pea ketau lava foki ‘o fokotu’u ha solova’anga. Koe ngaahi solova’anga koia, ‘oku ne fakahoko mai ‘a e ngaahi fakalelei ke fai pe fakalahi ki he ngaahi polokalama ngaue ‘a e potungaue. Koe ngaahi liliu lalahi ‘oku kau kiai ‘a e:

- **Ngaahi Matavaivai mo e Ngaahi Pole**

Lolotonga e ta’u fakapa’anga 2024-2025, na’e ‘ilo ai ‘i ha vakai’i mo e toe fokotu’utu’u ‘o e ‘Ofisi ‘o e Palēmia ‘a e ngaahi matavaivai mo e ngaahi pole lahi, ‘o kau ai ‘a e:

- **Ngaahi Taukei ki he Fatongia mo e Ngaahi Ngaue Makehe:** Ko e ngaahi fatongia fakakalasi ma’olunga ‘oku fiema’u ki ai ha kau ngaue makehe mo taukei ke nau ‘oatu ‘a e fale’i ta’efilifilimanako mo fai ha ngaahi fakahoko tu’utu’uni ‘oku totonu.
- **Nounou ‘i he Ngaahi Lakanga Pule Ma’olunga:** ‘Oku tokosi’i ‘a e kau ngaue pule ‘i he tu’unga ma’olunga ke nau poupou ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti (CSSC) ‘i hono ‘oatu ‘o e ngaahi ola mo hono ‘oatu ‘o e ngaahi fale’i fakatu’utu’uni ngaue ‘oku ‘i ha tu’unga ma’olunga
- **‘Ikai ha Kau Ngaue Fe’unga ki he tafa’aki Palani, Lipooti, Siofi Mo e Sivi Ngaue mo e ‘Analaiso ‘a e Fakahoko Fatongia:** ‘Oku fehangahangai ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palēmia (PMO) mo ha fiema’u lahi ki ha kau ngāue mateaki ‘i he’ene Tafa’aki Palani mo e Lipooti. ‘Oku mahu’inga ‘a e ngaahi lakanga ko ‘eni ke poupou’i ‘a e palani fakalukufua, fakalelei’i ‘a e ngaahi founa lipooti, pea fakapapau’i ‘oku muimui ki he ngaahi fiema’u ‘o e lipooti fakata’u mo vaeua ta’u. ‘Ikai ngata ai, ‘e toe tokoni lahi ‘a e kau ngaue ni ki he feinga koia ke siofi mo e sivi’i e fakahoko fatongia koia ‘a e ‘Ofisi Palemia, ‘oatu ‘a e ‘analaiso ‘oku fakatefito ‘i he ngaahi mo’oni’i me’a, pea ‘oatu mo e ngaahi fokotu’u fakapotopoto. ‘E fakapapau’i foki ‘e he fatongia ko ‘eni ‘oku fenāpasi ‘a e ngaahi palani ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia (PMO) mo e ngaahi me’a ‘oku fakamu’omu’a ‘e he pule’anga, lolotonga ia ‘oku ne toe fakalakalaka’i ‘a e maau ange mo vave ‘a e fakahoko fatongia pea mo fakasi’isi’i ‘a e kavenga ngaue ‘oku to e hilifaki ki he kau ngaue lolotonga.
- **Toloi Hono Fakahu mai Kau Ngaue:** ‘Oku toe uesia tamaki ange ‘a e toloi ‘i hono fakahu mai ‘a e kau ngaue ki he ngaahi lakanga ‘a e ‘Ofisi Palemia ‘i he nounou faka-kaungaue.
- **Movetevete ‘a e Ngaahi Fakamatala Fakapule’anga:** ‘Oku movetevete ‘a e ngaahi fakamatala, ‘o ‘ikai ha ngaahi fakangatangata pe siofi fakalukufua ke fakapapau’i ‘oku pau pea tonu foki.
- **Taimi Totonu ‘o e Ngaahi Fakamatala ki he Kakai:** Ko e toloi hono tukuange mai ‘o e ngaahi fakamatala ‘oku ne fakamamafa’i ‘a e fiema’u vivili ke fengaue’aki vāofi ange ‘i loto ‘i he PMO ke fokotu’u ha ngaahi founa ke fakapapau’i ‘oku taimi totonu mo totonu ‘a e fetu’utaki fakapule’anga.
- **Ngaahi Me’a Faka’atita, ‘Ikai Muimui ki he Ngaahi Lao mo e Tu’utu’uni Ngaue mo e Ngaahi Palopalema ‘I he Fakahoko Ngaue:** Ke toe lelei ange ‘a e tu’unga taliangi mo muimui ki he lao ‘a e PMO, ‘oku mahu’inga ke fakahu mai ha kau ngaue fo’ou, tautautefito ki ha ‘atita fakaloto’i potungaue mo e kau ‘ofisa fakatau, ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakatau. ‘Oku tau sio foki ki ha faingamalie mahu’inga ke fakamalohi’i hotau ngaahi ‘Ofisi Fakafofonga ‘o e Pule’anga ‘i he ongo Niua mo ‘Eua ‘aki hano fakanofa ha ngaahi Lakanga Ma’olunga, ‘o hange ko e kau Tokoni Sekelitali. ‘I hono fai iá, te tau

lava ‘o fakalelei‘i ‘a e ngaahi fakangatangata fakalotofale, fakasi‘isi‘i ‘a e ngaahi fakatu‘utāmaki, mo fakatupulaki ‘a e talangofua ki he ngaahi tu‘utu‘uni ngaue. ‘E toe poupou‘i foki ‘e he fokotu‘utu‘u ko ‘eni ‘a e ‘ata ki tu‘a mo e taliui pea ‘i he taimi tatau hono solova ‘a e ngaahi palopalema ki he ‘atita mo e ‘ikai muimui ki he ngaahi founa ngaue mo e tu‘utu‘uni.

- Ko hono ola, ‘e fokotu‘u ‘e he ‘Ofisi ‘o e Palemia ‘a e ngaahi Ngaue Fo‘ou ko ‘eni ‘o hange ko ia ‘oku lisi atu ‘i lalo.

1. **Fokotu‘u ‘a e ‘Iuniti Fo‘ou ki he Palani mo e Lipooti:** Ko e ‘iuniti fo‘ou ko‘eni ‘e fakamalumu ia ‘i he Va‘a Pule‘i Fakangaue (CSD) ke tokonia ‘a e palani, lipooti mo e siofi mo sivi‘i ‘a e fakahoko fatongia ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia.
2. **Ngaahi Lakanga Fiema‘u Vivili:** ‘Oku lisi atu he Konga 2.5 ‘a e ngaahi lakanga ‘oku fiema‘u vivili, ke ne solova ‘a e ngaahi matavaivai mo e ngaahi pole ‘oku ha atu ‘i ‘olunga.

- **Hiki ‘a e Va‘a ki he Pule‘anga Faka-kolo:** Na‘e tu‘utu‘uni ‘e he Kapineti ‘a e ke hiki ‘a e Va‘a ki he Pule‘anga Fakakolo ki he Potungaue Fakalotofonua ‘o fakatatau ki he Tu‘utu‘uni ‘a e Kapineti Fika 17, ‘o Fepueli 2025. Ka ‘i he ta‘u fakapa‘anga ko ‘eni ‘oku kei tuku pe ‘a e patiseti ‘a e Va‘a ki he Pule‘anga Fakakolo ‘i he ‘Ofisi ‘o e Palemia ka fakahoko ‘a e ngaue ke liliu ‘a e ngaahi lao.
- **Hiki ‘o e Va‘a Liliu Faka‘ilekitulonika:** ‘Oku hiki ‘a e Va‘a Liliu Faka‘ilekitulonika (DTD) fakataha mo ‘ene patiseti, ‘oku hiki ia ki he Potungaue MEIDECC ‘o fakatatau ki he Tu‘utu‘uni ‘a e Kapineti Fika 85, ‘aho 21 ‘o Fepueli, 2025, pea ‘e kamata lau ia mei he ‘aho 1 ‘o Siulai, 2025.
- **Hiki ‘o e ‘Iuniti Fakamatala Fakapulipuli ki he Malu‘i:** ‘Oku hiki ‘a e ‘Iuniti ki he Malu‘i ki he Potungaue Polisi ‘o fakatatau ki he Tu‘utu‘uni ‘a e Kapineti Fika 58, ‘aho 14 ‘o Fepueli 2025 pea na‘e kamata ngaue ‘i he ‘aho na‘e fai ai ‘a e tu‘utu‘uni.
- **Hiki ‘a e Poloseki Langa Fale Tokoni Tapanekale:** ‘Oku hiki ‘a e Poloseki Langa Fale Tokoni Tapanekale mei he Va‘a Palani Fakafonua ki he Potungaue Ngaahi Ngaue Lalahi.

2.4 ‘UHINGA ‘O E LILIU KI HE PATISETI

Kuo ‘i ai ‘a e ngaahi liliu lahi ki he patiseti‘i he ta‘u fakapa‘anga ko ‘eni makatu‘unga ‘i hono fakamu‘omu‘a ‘o e ngaahi ngaue mo hono toe fokotu‘utu‘u ‘o e ngaahi potungaue ‘a e pule‘anga ‘o fakatatau ki he ngaahi fokotu‘utu‘u ngaue fo‘ou ‘oku mahu‘inga ki he pule‘anga. Ko hono ola, kuo ‘i ai ‘a e holo lahi ‘i he patiseti ‘a e PMO ‘i he ngaahi ‘uhinga ko ‘eni:

i. Ngaahi Totongi Tu‘o Taha

Kuo to‘o ‘a e patiseti na‘e vahe‘i ki hono talitali ‘o e Fakataha ‘a e Kau Taki ‘o e Pasifiki mei he patiseti ‘a e PMO ki he ta‘u fakapa‘anga ko ‘eni.

ii. Ngaahi Fokotu‘utu‘u Fo‘ou mo e Fehikitaki ‘a e Pule‘anga

Kuo tali ‘e he Kapineti ‘a e hiki ‘o e ngaahi va‘a ngaue ‘e ni‘ihi fakataha mo ‘enau patiseti: ‘e hiki ‘a e Va‘a Liliu Faka‘ilekitulonika ki he MEIDECC, pea kuo hiki ‘a e ‘Iuniti Fakamatala Fakapulipuli ki he Malu‘i ki he Potungaue Polisi. Pea hiki ‘a e poloseki Langa Fale Tokoni Tapanekale mei he Va‘a Palani Fakafonua ki he Potungaue Ngaahi Ngaue Lalahi.

i. Ngaahi Founa Pule‘i ‘O E Fakamolé

Na‘e fakalelei‘i ‘a e ngaahi founa pule‘i hono tokanga‘i ngaahi me‘a fakapa‘anga ki he ngaahi fakamole ki he ngaue, kau ai ‘a e ngaahi me‘atokoni, ‘ovataimi, mo e fefolau‘aki ki muli, fakataha mo e fakalelei‘i ‘o hono pule‘i ‘o e ngaahi koloa mo e hono toe siofi ‘o hono ngaue‘aki ‘o e ngaahi me‘alele ‘a e pule‘anga hili ‘a e ngaahi houa ngaue, pea ‘oku kaunga tonu ia ki hono

fakasi'isi'i 'o e patiseti 'a e PMO.

ii. Fakatahataha'i 'o e Ngaahi Vouti

Ko e konga lahi 'o e ngaahi Vouti Fakahoko Ngaue 'a e PMO 'oku fakatahataha'i ia 'i he malumalu 'o e Va'a Pule'i Fakangaue (CSD) ki hono pule'i mo siofi lelei ange 'o e ngaahi fakamole.

iii. Kau Ngaue Lau'aho ke Ngaue Tu'uma'u

Ko e konga lahi 'o e ngaahi lakanga lau'aho 'oku teu ke liliu ia ki he ngaahi lakanga tu'uma'u 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni.

iv. Ngaahi Vouti ki he Fakalakalaka Komiuniti – Ngaahi 'Ofisi 'i Motu

Ke to'o 'a e ngaahi Vouti Fakalakalaka Ngaahi Komiuniti mei he patiseti 'a e ngaahi 'ofisi he ngaahi 'Otu Motu 'o fakatahataha'i 'i he patiseti 'a e Va'a Pule'anga Fakakolo. Pea ko e ngaahi poloseki fakalakalaka fakakolo kotoa pe ke toki kole ha pa'anga mei he pa'anga 'oku lolotonga 'i he malumalu 'o e Va'a ki he Pule'anga Fakakolo.

v. Ngaahi Lakanga Fo'ou 'oku Fiema'u Vivili.

Ko e kole ki he ngaahi lakanga fiema'u vivili ke feau e ngaahi fiema'u liliu 'a e PMO 'oku ha atu 'i he konga 2.4. 'E fokotu'u mo e lakanga ki he Siofi, Sivi'i mo e Ako (MEL) 'i he fengau'e'aki mo e UNDP.

vi. Ko hono fatu 'o e Palani Fo'ou 'a Tonga ki he Fakalakalaka (TSDF III)

Ko e 'amanaki ko ia ke kakato 'a e Palani hono II 'a e Tonga ki he Fakalakalaka pea mo hono fatu mo kamata ngaue'aki 'a e Palani Fakalakalaka 'a Tonga hono III.

2.5 Ngaahi Lakanga Fiema'u Vivili

Kuo sivi'i mo vakai'i 'e he 'Ofisi 'o e Palēmia 'a 'ene fokotu'utu'u ngaue mo e ngaahi tefito'i fatongia 'o fakatokanga'i 'a e fiema'u ke fakamālohia 'a e ivi 'o e 'ōfisi lahi mo e ngaahi 'ōfisi 'i motu fakatou'osi, 'o hangē ko e ngaahi 'Ōfisi Fakafofonga 'o e Pule'angá. Ko e fakaivia ko eni 'oku mahu'inga ia ke ne tokonia hono fakahoko 'o e ngaahi poloseki mahu'inga pea ke fakalelei'i 'a e ngaahi mataivaivai mo e ngaahi pole kuo fakatokanga'i.

Ko e ngaahi lakanga eni 'oku fiema'u vivili.

Va'a Ngaue	Tokolahi 'a e Kau Ngaue 'oku kole	Ngaahi Lakanga 'oku kole
<i>Va'a ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau'aki</i>	3	• Tokoni Sekelitali Pule x1 • 'Ofisa Tokoni Lesisita Pule x1 • 'Ofisa Fakahoko Ngaue Ma'olunga x1
<i>Va'a Pule'i Fakangaue</i>	7	• 'Ofisa Tauhitohi Ma'olunga(x1) • 'Ofisa Fakatau (x1) • 'Atita Fakalotofale(x1) • 'Ofisa Tauhitohi x1 • Tokoni Sekelitali Pule x1 • 'Ofisa Palani mo Lipooti Ma'olunga x1 • Tokoni Sekelitali x1 • Tokoni Sekelitali – Lesisita

<i>Va'a Pule'anga Fakakolo mo e Fakalakalaka 'ae Ngaahi Komiuniti</i>	11	<i>Tafa'aki ki he Kau Pule Fakavahe mo e 'Ofisa Kolo</i> • Tokoni Sekelitali Assistant Secretary • 'Ofisa Lau'aho ki Vava'u • 'Ofisa Lau'aho ki 'Eua • 'Ofisa Lau'aho ki Ha'apai <i>Tafa'aki Tokanga'i/ Sivilisi'i mo e Ngaahi Poloseki</i> • Sekelitali Tokoni Pule • Sekelitali Tokoni Ma'olunga • 'Ofisa Tekinolosia • 'Ofisa Fakahoko Ngaue Tokoni <i>Community Development Unit</i> • Sekelitali Tokoni Pule • Sekelitali Tokoni Ma'olunga • 'Ofisa Fakahoko Ngaue Tokoni
<i>Fakafofonga Pule'anga 'Eua</i>	3	• Tokoni Sekelitali x1 • Kalake Kalasi II x1 • Faka'uli Ma'olunga x1
<i>Fakafofonga Pule'anga Niuatoputapu</i>	1	• Tokoni Sekelitali x1
<i>Fakafofonga Pule'anga Niuafou</i>	1	• Tokoni Sekelitali x1

3. PATISETI ‘A E ‘OFISI ‘O E PALEMIA MO E KAU NGAUE

Ke malava ke a’usia e ngaahi taumu’a ngaue ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia, kuo fokotu’u ai ‘a e patiseti fakakatoa ‘oku ha atu ‘i he Tepile 1 mo e kau ngaue ‘i he Tepile 2, ke ngaue’i ke malava ke a’usia ‘a e ngaahi taumu’a ngaue:

Tepile 1: Pa’anga Fakakatoa kuo totongi atu ‘i he Patiseti Fakalotofonua mo e Patiseti Fakalakalaka (pa’anga pe koloa - miliona)

Ngaahi Fakamole (\$m)	2024-25 Kamata	2025-26 Patiseti	2026-27 Fakafuofua	2027-28 Fakafuofua
Patiseti Fakalotofonua	13,724,400.00	13,247,900.00	11,946,100.00	11,446,100.00
Kau Ngaue Tu’uma’u (10xx)	5,001,400.00	4,759,200.00	4,759,200.00	4,759,200.00
Kau Ngaue Lau’aho (11xx)	229,000.00	204,400.00	204,400.00	204,400.00
Fefononga’aki mo e Fetu’utaki (12xx)	528,000.00	424,200.00	424,200.00	424,200.00
Tauhi mo e Fakalele Ngaue (13xx)	315,700.00	363,200.00	363,200.00	363,200.00
Totongi Koloa mo e Ngaue (14xx)	3,359,100.00	4,417,000.00	4,417,000.00	4,417,000.00
Me’a’ofa Fakangaue mo e ‘Inasi (15xx)	3,263,800.00	3,453,100.00	3,453,100.00	3,453,100.00
Penisoni Vahenga Malolo (19xx)	72,000.00	72,000.00	72,000.00	72,000.00
Ngaahi Koloa (20xx)	955,400.00	245,500.00	545,500.00	45,500.00
Patiseti Fakalakalaka	8,480,000.00	4,970,500.00	4,345,000.00	6,300,000.00
Fefononga’aki mo e Fetu’utaki (12xx)	6,700.00	0.00	0	0
Totongi Koloa mo e Ngaue (14xx)	0.00	1,700.00	0	0
Totongi Koloa mo e Ngaue (14xx)	2,168,000.00	2,575,300.00	2,345,000.00	2,300,000.00
Me’a’ofa Fakangaue mo e ‘Inasi (15xx)	5,280,000.00	2,393,500.00	2,000,000.00	4,000,000.00
Ngaahi Koloa (20xx)	1,025,300.00	0	0	0
Fakakatoa Pa’anga Fakalotofonua mo Fakalakalaka	22,204,400.00	18,218,400.00	16,291,100.00	17,746,100.00

Tepile 2: Fakakatoa ‘o e Kau Ngaue ‘a e ‘Ofisi mo hono faka-fa’ahinga

Kalasi ‘o e Kau Ngaue	2024-25 Kamata	2025-26 Patiseti	2026-27 Fakafuofua	2027-28 Fakafuofua
Kau Ngaue Tu’uma’u				
Kau Pule (Vahenga A-H)	14	15	15	15
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	36	36	36	36
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	45	47	47	47
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	95	98	98	98
Kau Ngaue Lau’aho	20	20	20	20
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	115	118	118	118

Fakakatoa ‘a e Fakamole (\$m)	3.13	2.84	2.84	2.84
--------------------------------------	-------------	-------------	-------------	-------------

3.1 Polokalama 1: Va’a Pule’i mo Tataki

Ko e Kapineti ‘a e taha ‘o e ngaahi va’a ngaue mahu’inga taha ‘o e Polokalama 1, pea ‘oku fou he Kapineti, ‘a e toenga ‘o e ngaahi va’a felalave’i. Ko e kasitomaa mahu’inga taha ‘o e Polokalama 1 ko e kaungaue ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia, he ko e lelei ‘a e fakahoko fatongia ki he takilelei/fakalele ngaue mo fakahoko ‘o e ngaahi ngaue ‘oku fiema’u ke maa’usia fakaloto Potungaue ‘o fakamalumalu he ngaahi polokalama iiki ‘o e polokalama ko eni, ‘oku fiema’u ia ki he fakahoko ngaue ‘a e Potungaue ni.

‘Oku vahevahe ‘a e polokalama ni ki he ngaahi taumu’a ‘o e takilelei mo hono pule’i ‘o e Potungaue. Ko e fakamatala nounou ki he patiseti mo e kau ngaue ki he kotoa e ngaahi polokalama ‘oku fakaikiiki atu ‘i lalo.

3.1.1 ‘Ofisi ‘o e Palemia

Ko e ngaahi taumu’a ngaue mo e me’afua ‘oku fiema’u ke maa’usia e ngaahi taumu’a ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palēmia

Ko e tefito’i fatongia ‘o e Palemia ke tataki lelei ki he Va’a Pule’i mo Tataki. ‘Oku kau atu ki ai, ‘a e mahu’inga ke fakatokanga’i ‘i he fatongia ke fakahoko e ngaahi tu’utu’uni, ‘a e fiema’u ha founa ngaue totonu mo e fengau’e’aki vaofi mo e Fale Alea mo e Fakataha Tokoni. Ko e ngaue ko eni ‘oku tokoni’i mo poupu’i ia ‘e he Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti mo e ngaahi va’a kotoa ‘oku nau fetokoni’aki ke fetafeaki ai e ngaahi fakamatala ko eni ‘i he levolo ko ia.

‘E lele lelei e ngaue, he ‘oku fiema’u ‘e he Potungaue ‘a e tataki lelei ‘a e ‘Eiki Palemia, ‘aki hano vahevahe lelei e fatongia he kau ngaue ke fakahoko e ngaahi fatongia ‘o e ‘Eiki Palemia (Taki) mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti (fakalele mo pule’i). ‘Oku fiema’u heni ke fokotu’u ha founa ngaue lelei pea poupu ki hono fakalele ‘o e Potungaue, pea ke fakahoko ‘i ha ‘ataakai fengau’e’aki lelei ke ne faka’ai’ai e loto fiengau’e mo e pule lelei ke makatu’unga mei ai ha fakahoko lelei e fatongia ‘o e kau ngaue.

Ko e liliu ki he va’a ngaue ko eni ko hono fokotu’u ‘o e Va’a Fale’i, ke nau fakahoko e ngaue ki hono fale’i fakatekinikale mo fale’i lelei e takii ki he Ngaahi Fetu’utaki Fakalakalaka Fakavaha’apule’anga mo e fale’i ki he Ngaahi Tu’utu’uni Fakangaue tautefito ki he Ngaahi Ngaue mahu’ingataha ‘a e Pule’anga.

Ko e kau kasitomaa ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia, ‘a e kotoa ‘o e ngaahi kupu fengau’e’aki hange ko e Kapineti, Fale Alea, Ngaahi Potungaue ‘a e Pule’anga, Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga, Ngaahi Pisinisi, Ngaahi Kautaha kitu’a mei he Pule’anga mo Sosaieti Sivile, Ngaahi hoangaue fakalakalaka.

Fetu’utaki mo e Palani fakamuimui [Faka’ilonga’i ‘a e puha totonu]	Kei hokohoko atu	Ngaahi liliu iiki	Ngaahi liliu lalahi	Fo’ou
---	------------------------	----------------------	---------------------------	-------

Fakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 1.1

Fakamatala	2024-25 Kamata	2025-26 Patiseti	2026-27 Fakafuofua	2027-28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	3.46	1.19	0.76	0.76
Kau Pule (Vahenga A-H)	2	2	2	2
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	1	1	1	1
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	2	2	2	2
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	5	5	5	5
Kau Ngaue Lau’aho	0	0	0	0
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	5	5	5	5

Taumu’a 1.01: Tataki lelei e ‘Ofisi ‘o e Palemia ‘aki ‘a e ngaahi tu’utu’uni pau pea vahevahe lelei e ngaue he va’a ki he kau ngaue ‘i he ‘Ofisi ‘o e tangata’eiki Palemia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakataha fakauike mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti	Lahi ‘o e ngaahi fakataha he uike % ‘o e ngaue kuo fakahoko	>3 >95%	>3 >95%	>3 >95%	>3 >95%			GPA 6	\$2.33m
Fakataha fakamahina mo e kau ngaue ‘Ofisi e Palemia	Lahi ‘o e fakataha fakamahina na’e fakahoko	9/12	9/12	9/12	9/12			GPA 6	
Palani ngaue mo e Patiseti ‘a e ‘Ofisi na’e tali	Ke ma’u e taimi fiema’u ki ai	‘Epeleli 2022	‘Epeleli 2023	‘Epeleli 2024	‘Epeleli 2025			GPA 6	
Taumu’a 1.02: Fokotu’u ha tu’utu’uni ngaue lelei mo pau ke muimui ki ai ‘a e Pule’anga.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahoko atu e ngaahi tu’utu’uni ngaue ki he Komisoni kau Ngaue Fakapule’anga	% ‘o e ngaahi tu’utu’uni na’e tukuatu ke ngaue ki ai mo fakahoko ‘e he ‘Ofisi ‘o e Komisoni ‘o e Kau Ngaue Fakapule’anga	>95%	>95%	>95%	>95%			GPA 6	\$2.33m
Fakahu e ngaahi pepa tu’utu’uni ki he Kapineti	% ‘o e ngaahi pepa na’e tali	>95%	>95%	>95%	>95%	17.17	17.17.1	GPA 6	

Tukuatu e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he Ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga	% 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he Ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga na'e fakahoko e ngaue ki ai	>95%	>95%	>95%	>95%			GPA 6	
---	--	------	------	------	------	--	--	-------	--

Taumu'a Ngaue 1.03: Tukuatu e ngaahi fale'i lelei mo pau ki He'ene 'Afio mo e Fale Alea.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahū atu 'o e Ngaahi Lipooti fakamuimitaha ki He'ene 'Afio	Lahi 'o e ngaahi lipooti na'e fakahū	2	4	6	8			GPA 6	\$2.33m
Fakahū e ngaahi Fakamatala Fakata'u ki he Fale Alea	Lipooti na'e fakahū	1	1	1	1			GPA 6	
Fakahoko 'o e Palani Ngaue 'a e 'Ofisi 'o e Palemia mo e Patiseti ki he Fale Alea.	Palani Ngaue mo e Patiseti na'e tali 'e he Falealea	Tali 'o e Palani Ngaue mo e Patiseti 'e he Falealea	Tali 'o e Palani Ngaue mo e Patiseti 'e he Falealea	Tali 'o e Palani Ngaue mo e Patiseti 'e he Falealea	Tali 'o e Palani Ngaue mo e Patiseti 'e he Falealea			GPA 6	
Fokotu'u atu ki He'ene 'Afio, ko e Tu'i ha fokotu'u fo'ou ki ha lakanga/fakahifo ha Minisitā 'o e Kapineti mo e ongo Kovana Vava'u mo Ha'apai	% 'o e ngaahi fokotu'u na'e tali 'e He'ene 'Afio	>95%	>95%	>95%	>95%			GPA 6	

Taumu'a Ngaue ki he Kau Ngaue Tokoni ki he Va'a Tataki.

Taumu'a Ngaue 1.04: Fengaue'aki lelei ki he ngaahi fakataha 'oku kau ki ai 'a e Palēmia mo e kakai e fonua, 'i ha founga ngaue fetu'utaki 'e malava ke ne paotoloaki 'a e ngaahi taumu'a ngaue 'a e Pule'anga ki he pule lelei mo e liliu						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Polokalama fakauike he Televisone mo e Letio 'a e 'Eiki Palēmia.	Polokalama Fakauike	>tu'o 2 he mahina	> tu'o 2 he mahina	> tu'o 3 he mahina	> tu'o 3 he mahina			GPA 6	\$2.33m
Ngaahi fakataha 'a e 'Eiki Palēmia mo e kau faiongoongo mo e ngaahi	% kakato, tonu mo taimi							GPA 6	

polokalama fakamafola hangatonu he letio		95%	95%	95%	95%				
Ongoongo Tukuatu mei he 'Eiki Palēmia	% kakato, tonu mo taimi	95%	95%	95%	95%			GPA 6	
Tokonia mo fakatokolahi 'o e kau ngaue he Va'a Fakamatala	% kakato, tonu mo taimi	95%	95%	95%	95%				

Taumu'a Ngaue 1.05: Fakahoko lelei e fatongia tokoni ki he ngaahi ngaue faka'aho ki hono fakalele 'o e 'Ofisi 'o e Palēmia mo e 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Tukuatu 'o e fale'i mo e ngaahi fakamatala ke mea'i 'e he 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti, 'i ha taimi 'e fiema'u ai	Fakamatala fakauike	Tu'ol he uike	> Tu'ol he uike	> Tu'ol he uike	> Tu'ol he uike			GPA 6	\$2.33m
Ngaue mo fakahoko e ngaahi tu'utu'uni 'oku fakahoko mai mei he 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti	% kakato, tonu mo taimi	100%	100%	100%	100%			GPA 6	
Tokanga'i mo palani, siofi mo fakahoko e ngaahi fakataha fakaloto fonua mo e ngaahi polokalama 'oku kau ki ai a'a e 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti.	% kakato, tonu mo taimi	95%	95%	95%	95%			GPA 6	
Fakama'opo'opo mo lekooti e ngaahi faile ngaue 'a e 'Eiki Palemia mo Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti.	% kakato, tonu mo taimi	95%	95%	95%	95%			GPA 6	
Fengaue'aki mo e Ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga pehe ki he ngaahi ngaue'anga felalave'i ki he ngaahi fiema'u 'a e 'Eiki Palemia mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti.	% kakato, tonu mo taimi	95%	95%	95%	95%			GPA 6	

Va'a Fale'i Fakatekinikale mo Taukei

Taumu'a Ngaue 1.06: Ke fai ha fale'i fakatekinikale mo taukei 'i he ngaahi fetu'utaki mo e tu'utu'uni ki he fakalalakaka fakavaha'apule'anga mo fale'i ki he tu'utu'uni 'I he ngaahi ngaue mahu'inga taha 'a e pule'anga.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahoko ha fale'i ma'olunga mo hono analaiso ki he Palemia mo e Kapineti ki he Fakalalakaka Fakavaha'apule'anga 'o e Fetu'utaki mo e tu'utu'uni	Taimi pea fenapasi mo e fiema'u 'a e Palemia mo e Kapineti	0	At lease advice and analysis is provided according to timeline	>95 %	>95 %			GPA 6	\$10.94
Fakahoko ha fale'i ma'olunga mo ha pou pou 'i ha ngaahi me'a fakapotungaue mo ha ngaahi me'a fakafekau'aki mo e kakai 'o ka fiema'u	Tonu mo taimi 'a e fale'i	0	Strategic advice and support be given on time	>95 %	>95 %				

3.1.2 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti (CSSC)

Ko e taupotu taha eni 'o hono fakalele 'o e Potungaue 'o fakatatau ki he fakahoko fatongia. 'Oku fakahoko mei he 'Ofisi 'o e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti 'a e ngaahi tu'utu'uni mo fakapapau'i 'oku fakahoko lelei e fatongia. 'Oku tuku ki he 'ofisi ni 'a e taumu'a 'e fā ke nau fakahoko 'a e ngaahi fiema'u 'i 'olunga, 'o fakahoa ki he ngaahi fatongia kuo lava.

'Oku ngaue 'a e 'Ofisi 'o e Palēmia, ki he kotoa 'o e ngaahi kupu fengaue'aki hangē ko e Kapineti, Fale Alea, Ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga, Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga, Ngaahi Pisinisi, Ngaahi Kautaha kitu'a mei he Pule'anga mo Sosaieti Sivile, mo e Ngaahi Hoangaue Fakalalakaka.

Felave'i mo e Palani Ngaue mo e Patiseti kuo 'osi [Fakaiflongai mai e kongatotonu]	Hokohoko atu pe	Liliu si'isi'i	Liliu lahi	Fo'ou
---	-----------------	----------------	------------	-------

Fakakalakalasi 'o e Kau Ngaue he Polokalama 1.2

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.28	0.38	0.38	0.38
Kau Pule (Vahenga A-H)	4	4	4	4
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	4	4	4	4
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	3	3	3	3

Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	11	11	11	11
Kau Ngaue Lau’aho	0	0	0	0
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	11	11	11	11

Taumu’a 1.07: Tataki mo fakalele lelei ‘a e ‘ofisi pea mo ha kau pou pou lelei, founa ngaue totonu mo fakahinohino e kau ngaue ke ngaue lelei’aki e ngaahi me’angaue ‘oku ala ma’u ke ngaue’aki.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahū ‘o e lipooti PDP ki he Komisoni e Kau Ngaue Fakapule’anga	Ke ma’u e taimi	31 ‘Aokosi 2022	31 ‘Aokosi 2023	31 ‘Aokosi 2024	31 ‘Aokosi 2025			GPA 6	\$0.21m
Fakapapau’i ‘oku tali pea fakahū atu ‘a e lipooti fakamahina ‘e ono ‘a e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti ki he Komisoni ‘o e Kau Ngaue Fakapule’anga.	Ke ma’u e taimi	‘Uluaki lipooti ki Sanuali 31 Lipooti hono ua ki Siulai 31	‘Uluaki lipooti ki Sanuali 31 Lipooti hono ua ki Siulai 31	‘Uluaki lipooti ki Sanuali 31 Lipooti hono ua ki Siulai 31	‘Uluaki lipooti ki Sanuali 31 Lipooti hono ua ki Siulai 31			GPA 6	
Vakai’i e tu’unga fakahoko fatongia ‘a e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti pea fakapapau’i mei he Palēmia pea toki fakahū ki he Komisoni ‘a e Kau Ngaue Fakapule’anga.	Ke ma’u e taimi	< tu’o 2 he ta’u	< tu’o 2 he ta’u	< tu’o 2 he ta’u	< tu’o 2 he ta’u			GPA 6	
Fakapapau’i ‘a e Palani Ngaue mo e Patiseti ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia.	Palani Ngaue mo e Patiseti na’e tali	Ki Sune 2022	Ki Sune 2023	Ki Sune 2024	Ki Sune 2025			GPA 6	

Taumu’a Ngaue 1.08: Ke toe lelei ange hono fakahoko ‘o e ngaahi fale’i fakatu’utu’uni ngaue, ko hono siofi ko ia hono ngaue’i ‘a e ngaahi ngaue mahu’inga ange á e Pule’anga, ngaahi palani mo e ngaahi poloseki fakalakalaka, kae pehe ki hono fakalele ‘o e ngaahi potungaue ‘a e Pule’anga ki hono tokonia ‘a e fatongia ‘o e Palemia ki hono Tataki ‘o e Fonua mo e Pule Lelei.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahoko ma’u pe ki he Palemia ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngaue; ngaahi	Fakahoko fakauike	> 1	> 1	> 1	> 1			G P A 6	\$ 0 . 2 1 m

ngaue mahu'inga taha 'a e Pule'anga mo e tukunga 'oku 'i ai e ngaahi ngaue ko ia.	% Tonu	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %				
Memipa he ngaahi komiti si'i 'a e Kapineti	% 'o e palani ngaue kuo lava	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	
Memipa he ngaahi Komiti kehe 'a e Pule'anga	% palani ngaue kuo lava	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	
Hakeaki'i e Taki mo e Pule Lelei	% fenapasi mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he Taki mo e Pule lelei	100 %	100 %	100 %	100 %			GPA 6	
Tukuatu mo fakaha ki he kakai e fonua fekau'aki mo e ngaahi ngaue mahu'inga 'a e Pule'anga pe ko ha ngaue fekau'aki mo e mo'ui 'a e kakai.	Ngaahi Fakamatala fakamahina % Tonu 'a e ngaahi fakamatala	>10 >95 %	>10 >95 %	>10 >95 %	>10 >95 %			GPA 6	
Ke tali e ngaahi faka'eke'eke kotoa mei he kakai e fonua mo ha fiema'u fakamatala fekau'aki mo e Pule'anga	Lahi 'o e tali ki he ngaahi faka'eke'eke mei he kakai e fonua % Tonu	Fakamahina >95 %	Fakamahina >95 %	Fakamahina >95 %	Fakamahina >95 %			GPA 6	

Taumu'a Ngaue 1.09: Ke toe lelei ange mo tonu 'a e ngaahi fale'i 'oku fakahoko ki he Kapineti mo e ngaahi hoa ngaue fengauc'aki.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketika kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketika GPA	Patiseti
Tukuatu ma'u pe 'a e ngaahi fakamatala mo e fale'i totonu ki he Kapineti mo e ngaahi hoa ngaue pea fakahoko hono ngaue'i 'o e ngaahi tu'utu'uni 'a e Kapineti kuo tu'utu'unia.	Tonu mo e taimi 'a e fale'i % Ngaahi Tu'utu'uni Kapineti mo e ngaue kuo fakahoko	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %	17.15	17.15.1	GPA 6	\$0.21 m

Taumu'a Ngaue 1.10: Fakahoko e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pule'anga ki he fekumi fakaako						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahoko/ngaue ki he ngaahi faka'eeke'eke kotoa pe mo e kole ke fakahoko ha fekumi fakaako ki he ngaahi Potungaue mo e Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga, ke nau 'omai ha fale'i ke makatu'unga mei ai hano foaki ha ngofua fekumi 'e he Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti, 'o fakafofonga'i 'a e Pule'anga.	% totonu mo taimi	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	\$0.21 m

Tafa'aki Lao mo e Tu'utu'uni Ngaue

Ko e Va'a Fakalao 'o e tafa'aki ni 'oku nau tokanga'i ki hono tuku mai 'o e ngaahi fale'i fakalao ki he 'Eiki Palēmia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he taimi 'e fiema'u ai. Ko e ngaahi fatongia kehe 'oku kau ai 'a e –

- Fengāue'aki mo e 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale ki he ngaahi ngaue kotoa 'oku fiema'u 'a e fale'i fakalao 'a e 'Ateni Seniale ki he 'Eiki Palēmia
- Teuteu 'o e ngaahi pepa ke fakahū ki Kapineti
- Fakahoko e ngaue fakasekelitali ki he Va'a Fakamaau 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga
- Fakafofonga'i 'a e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki Kapineti ki he Komiti Lao mo ha ngaahi komiti kehe pe fakataha 'e fiema'u ki ai
- Fakahū atu 'o e ngaahi pepa mei he Pule'anga ki he Fakataha Tokoni
- Fengāue'aki mo e ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga ki he ngaahi kaveinga 'e 'ohake 'i Falealea.
- Teuteu 'o ha ngaahi pepa fakamatala fakaikiiki ki he 'Eiki Palēmia mo e Sekelitali Pule & Sekelitali ki he Kapineti 'i ha fa'ahinga kaveinga 'e fiema'u ke ngaue ki ai

Taumu'a Ngaue 1.20: Ke fakahoko mei he 'Ofisi ha tokoni fakalao 'oku taau ke ne pou poua 'a e uouongataha, faitatau pea faka'apa'apa'i 'a e pule 'a e lao.						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahoko 'o e ngaahi fale'i fakalao ki he 'Eiki Palēmia mo e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he taimi 'e fiema'u ai	% Taimi pea ke fakataau ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	\$0.21 m

Teuteu mo vakai'i e ngaahi aleapau, felotoi, lipooti 'atita mo e ngaahi pepa fakalao kehe	% Taimi pea ke fakatatau ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	
Fengāue'aki mo e 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale ki he ngaahi ngaue kotoa 'oku fiema'u 'a e fale'i fakalao 'a e 'Ateni Seniale ki he 'Eiki Palēmia	% Taimi pea ke fakatatau ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	
Fakahoko e ngaue fakasekelitali ki he Va'a Fakamaau 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga	% Taimi pea ke fakatatau ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	
Fakahoko e ngaue ki hono toe vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni, 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'oku fakahoko ki ai	% ke tonu, maau, taimi pea fenapasi mo e lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	
Teuteu 'o e ngaahi pepa mo e ngaahi lipooti ke fakahū ki Kapineti	% Taimi pea ke fakatatau ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	
Fakafofonga'i 'a e 'Ofisi Palēmia ki he ngaahi fakataha Komiti	% ke tonu, maau, taimi pea fenapasi mo e lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	

3.2 Polokalama 2: Va’a ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau’aki

3.2.1 Va’a ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau’aki

I he ta’u Fakapa’anga 2025/2026, 'e hokohoko atu pe 'a e fakahoko fatongia 'a e Va'a ne 'Iloa ko e Va'a ki Muli (International) ki hono faka-hoko honau fatongia tefito ki hono fakahoko e ngaahi ngaue ke poupu ki hono fale'i mo fakafongia'i 'a e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he ngaahi fakataha faka'ofisiale 'a e Kau Taki Pule'anga 'o e Pasifiki pea pehe ki he Fakafeitu'u, 'oku kau atu kiai 'a e 'Eiki Palemia, mo e Pule'anga Tonga. 'I he tu'unga 'o e mahu'inga 'o e va fengaue'aki 'a e 'Eiki Palemia kae'uma'a hono 'ofisi mo e ngaahi fa'unga faka-pule'anga 'i he Pasifiki kae'uma'a 'a tu'apule'anga, ne liliu ai 'a e hingoa 'o e Va'a ni ko e Va ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki mo e Ngaahi Vā Fekau'aki, ke ne toe fakaloloto ange 'a e fakama'unga 'o e fatongia ni, 'ikai ngata pe hono tauhi, fakalele, pukepuke e ngaahi hoa ngaue, kupu fekau'aki hono kotoa 'o e 'Ofisi 'o e Palemia, fakalotofonua pea pehe foki ki tu'apule'anga.

I he'ene pehe, 'e malava ai 'a e Va'a ni ke ne fakahaa'i, fakalakalaka ange 'a 'ene ngaahi founa ngaue fakapotopoto mo faka-palofesinale ke fengaue'aki lelei ai 'a e 'Ofisi 'o e Palemia, ko e Taki 'o e Pule'anga, pea mo e ngaahi 'Ofisi Palemia 'o e ngaahi fonua Pasifiki pea pehe ki he ngaahi hoa fengaue 'aki kotoa pe, 'i he taimi tatau ke malava ke fakahoko lelei 'a hono fakafetu'utaki mo fakahoko taki 'a e ngaahi fiema'u mei he ngaahi sino ngaue ko'eni 'oku nau felave'i mo e Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki, pea mo e ngaahi Potungaue felave'i 'i loto Pule'anga.

Ko e Va'a ni, 'e fakafatongia'aki 'a hono tauhi 'o e lisi mo e lekooti 'o e ngaahi va fengaue'aki ni, fakatupulekina mo fakafo'ou 'o e ngaahi va fengaue'aki ni, ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'e he 'Ofisi 'o e Palemia, 'a hono fatongia fakafekau'aki mo e ngaahi Potungaue felave'i, 'a e Pule'anga, ki he ngaahi va fengaue'aki ko'eni 'o e Pule'anga, 'oku fakama'unga kiai 'a e 'Ofisi, ko e sino fetu'utaki ki he Ngaahi Fakataha Faka-Taki ni.

Ko e kau kasitoma tefito 'a e Va'a ki Tu'apule'anga 'oku kau ki ai 'a e Palemia, Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti, Ngaahi Hoa Ngaue ki he Fakalakalaka, Ngaahi Kautaha Fakafeitu'u mo Ngaahi Kautaha Fakamamani Lahi mo e Fakataha 'a e Kau Taki.

Felave'i mo e Palani Ngaue mo e Patiseti kuo 'osi [Faka'longa' mai e kongatotonu]	Hokohoko atu pe	Liliu si'isi'i	Liliu lahi	Fo'ou
---	--------------------	-------------------	------------	-------

Fakakalakalasi 'o e Kau Ngaue he Polokalama 2.1

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.18	0.18	0.18	0.18
Kau Pule (Vahenga A-H)	1	1	1	1
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	2	3	3	3
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	2	2	2	2
Fakakatoa 'a e Kau Ngaue Tu'uma'u	5	6	6	6
Kau Ngaue Lau'aho	0	0	0	0

Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	6	6	6	6
---------------------------------	----------	----------	----------	----------

Ke a’usia ‘a e taumu’a ‘oku ha atu ‘i ‘olunga, ko e ngaahi ngaue ‘eni kuopau ke fakahoko:

Taumu’a Ngaue 2.01: Ke toe ola lelei ange ‘a e fakahoko faka-lotofale ‘o e ngaahi fatongia ki hono tauhi ‘o e ngaahi vā fakama’unga ‘o e Pule’anga Tonga pea mo e ngaahi ‘Ōfisi Fakafeitu’u ‘o e ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki ‘o e Ngaahi Pule’anga ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki kae’uma’ā ‘a tu’apule’anga, ‘o kau kiai ‘a e ‘Ōfisi Fakafeitu’u ‘oe Kau Taki ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki (PIFS); ‘Ōfisi Fakafeitu’u ki hono Fealea’i’aki ‘o e Ngaahi Fakalakalaka ‘a e ‘Otu Motu Pasifiki (PIDF); ‘Ōfisi Fakafeitu’u ki he Kulupu ‘o e Kau Taki ‘o Polinisia (PLG) pea pehē ki he ngaahi Fakataha Fakafeitu’u ‘a e Kau Taki ‘o e Ngaahi Pule’anga ‘o e Fonua Kominiueli (CHOGM);						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakakakato ‘a e ngaahi fatongia ‘o e Va’a ki Tu’apule’anga ko e fakama’unga ‘o e Pule’anga Tonga mo e Ngaahi ‘Ōfisi Fakafeitu’u ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki, koe’uhi toe fakafaingofua’i ange ‘a hono fakafekau’aki mo tauhi ‘o e ngaahi fetu’utaki Faka-Pule’anga mo e ngaahi ‘Ōfisi Fakafeitu’u ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki , pea ‘i he taimi tatau ke tokoni ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti, ‘i hono teuteu’i ‘o e ngaahi palani ngāue ki he Ngaahi Fakataha Faka’ōfisiale ‘a e Kau ‘Ōfisa Mā’olunga ‘o e ngaahi Pule’anga ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki;	95% taimi tonu hono fakahoko fale’i	95%	95%	95%	95%			GPA 9	\$0.18 m
Lekooti, mo hono teuteu ‘o e ngaahi pepa fakamatala nounou ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti/’Eiki Palēmia, fekau’aki mo e ngaahi ‘āsenita ‘o e ngaahi Fakataha Fakafeitu’u, pea pehē ki hono fakapapau’i ‘a e ngaahi tu’utu’uni/tu’unga ‘oku ‘iai ‘a e Pule’anga ‘i he ngaahi ‘isiu ‘oku ‘ohake ‘i he ngaahi ‘āsenita ni, pea pehē ki hono muimui’i mo fakahoko ‘a e ngaahi tali fakatau ki he ngaahi tu’utu’uni	95% taimi pea tonu	95%	95%	95%	95%			GPA 9	

ngāue ‘a e Pule’anga, mo ‘omai ‘a e ngaahi fale’i mei he ngaahi Potungāue felāve’i ‘a e Pule’anga ke fakahoko’aki ‘a e tali ‘a e Pule’anga ki he ngaahi sino ngāue fakapule’anga mo fakafeitu’u ko ‘eni;									
Fakahoko ‘o ha ngaahi fakataha fakakulupu ngāue mo e ngaahi kupu felave’i, ki hono teuteu’i ‘o e ngaahi pepa fakataha mo e ngaahi fiema’u ki he Ngaahi Fakataha ‘a e Kau Taki;	95% taimi pea tonu	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Ke fengāue’aki vāofi mo e Potungāue ki Muli, ‘i hono fakatahataha’i ‘o e ngaahi fiema’u ke fakahoko ‘aki ki he ngaahi ‘ōfisi felave’i ‘o e ngaahi Pule’anga ‘oku nau talitali mo fakahoko ‘a e ngaahi fakataha ‘i tu’apule’anga;	95% taimi pea tonu	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Siofi/Tokangaekina ‘a e ngaahi fetu’utaki mo e ngaahi ‘Ōfisi ‘o e Ngaahi Kautaha Fakapule’anga Fakafeitu’u;	95% taimi pea tonu	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Siofi/Muimui’i e ngaahi ‘isiu/kaveinga felave’i mo e ngaahi Hoangāue Fakalakalaka ‘o e ngaahi Fonua Pasifiki, pea mo ‘enau felave’i mo e ngaahi fakalakalaka fakalukufua ki he ngaahi Fonua Memipa;	95% taimi pea tonu	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Fakahoko ‘a hono talitali mo tokangaekina e ngaahi polokalama ‘a’ahi, fakataha mo e talanoa fakafonua ‘oku fakahoko fakata’u ‘e he ‘Ōfisi Fakafeitu’u ‘o e Kau Taki ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki ‘oku fakahoko mai ki Tonga ni, pea pehē ki hono fakatahataha’i ‘o e ngaahi tali fakapule’anga ki he ngaahi polokalama ngāue ni;	95% taimi pea tonu	95 %	95 %	95 %	95 %	17.15	17.15.1	GPA 9	
Siofi/Muimui’i ‘a e ngaahi fiema’u fakapa’anga mo e fatongia tufakanga takitaha ‘o e Pule’anga ki he Ngaahi ‘Ofisi Fakafeitu’u ‘oku kau kiai, tautautefito ki he	95% taimi pea tonu	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	

‘Ofisi Fakafeitu’u ‘o e Kau Taki ‘o e Pasifiki;									
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Taumu’a Ngaue 2.02: Ke toe ola lelei ange ‘a hono pule’i, tokangaekina, fakafekau’aki mo fakakakato ‘o e ngaahi fatongia ‘o e ‘Eiki Palēmia ‘i hono tauhi hono vā ngāue moe fetu’utaki mo hono ngaahi kaungā hoangāue ‘i tu’apule’anga, ‘i he fengāue’aki vāofi mo e Potungāue ki Muli, ke malava ke fakahoko atu ‘a e ngaahi fiema’u mo e ngaahi fetu’utaki faka’ōfisiale fakatohi mo e kole feme’a’aki ‘a e ‘Eiki Palēmia mo e Kau Taki, fakafou ‘i he vā (fakatipilometika) fakavaha’apule’anga;						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Teuteu’i ‘a e ngaahi tali fakaangaanga mo e tohi ‘ae ‘Eiki Palēmia/Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti ki he ngaahi fetohi’aki mei hono ngaahi kaungā ngāue mei he ngaahi fonua muli;	% vave, potupotu tatau pea tonu ‘a e fale’i.	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	\$0.18 m
Fengāue’aki mo e Potungāue ki Muli ‘i hono fakahoko atu ki he ngaahi Pule’anga ‘o e ngaahi fonua ‘i tu’apule’anga ‘a e ngaahi tohi ‘a e ‘Eiki Palēmia, fakafou ‘i he vā pē senolo fakatipilometika;	% taimi tonu ‘a e tali pea tonu ‘a e fale’i	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
(Teuteu’i ‘a e ngaahi tatau fakaangaanga ‘o e ngaahi Tohi Fakamālō, Tohi Fekaungāmamahi/Ngaahi Talamonū Fakapule’anga ‘a e ‘Eiki Palēmia ki he Ngaahi ‘Aho Fakamanatu Fakafonua ‘o e Ngaahi Fonua muli mo tu’apule’anga;	% taimi tonu ‘a e tali pea tonu ‘a e fale’i	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Teuteu’i ‘a e ngaahi tatau fakaangaanga ‘o e ngaahi Lea/Ngaahi Me’a Fakapule’anga ‘a e ‘Eiki Palēmia ki he ngaahi ouau fakafonua mo e ngaahi fonua muli;	% taimi tonu ‘a e tali pea tonu ‘a e fale’i	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Fokotu’u, langolango, siofi mo muimui’i ‘a e ngaahi vā fetu’utaki mo vā ngāue fakatu’apule’anga ‘o e ‘Eiki Palēmia pea mo hono ngaahi hoa ngāue ‘i tu’apule’anga, ke fakapapau’i ‘oku fetauhi’aki ‘a e ngaahi vā,	% taimi tonu ‘a e tali pea tonu ‘a e fale’i	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	

fefaka'apa'apa'aki mo e tokangaekina hono 'ave 'o ha tali ki ha ngaahi fetu'utaki ni;									
Fa'u mo fokotu'u 'o ha ngaahi faile lekooti fakakomipiuta ke tauhi, lekooti mo muimui'i 'a e ngaahi tu'asila 'o e ngaahi fetu'utaki 'o e 'Eiki Palēmia pea mo hono ngaahi kaungāue (Kau Taki) 'i he Pasifiki mo tu'apule'anga;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Toe vakai'i 'o ha ngaahi tohi, pē ngaahi pepa ngāue, ke fakahoko 'aki ha ngaahi fale'i fekau'aki mo ha ngaahi tohi fakamatala, tohi kole pe tu'utu'uni, 'o ka fiema'u;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Fengāue'aki vāofi mo e Potungāue ki Muli, ke toe fakafaingofua'i ange 'a hono fakakakato 'o e ngaahi fiema'u mei he ongo 'Ōfisi takitaha ('Ōfisi Palēmia/Potungāue ki Muli), ke malava ke fakahoko atu ki he ngaahi Pule'anga muli 'a e ngaahi tali mo e fetu'utaki mei he Pule'anga Tonga 'i ha founga 'oku toe vave ange mo e ola lelei ange;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 9	
Tokoni ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti 'i he ngaahi Fepotalanoa Ma'olunga mo e Va Ngaue mo e Ngaahi Hoa Ngaue ki he Fakalalakala	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %	17.15	17.15.1	GPA 9	

Taumu'a Ngaue 2.03: Ke toe ola lelei ange 'a hono fakahoko faka-lotofale 'o e ngaahi fatongia ki hono palani, fakahoko, muimui'i mo fakamā'opo'opo 'o e ngaahi fiema'u fakapule'anga, vakai'i 'o e ngaahi tu'unga founga ngāue fekau'aki mo e ngaahi ouau totonu, ke fakahoko'aki 'a e ngaahi palani ngāue ki ha Ngaahi 'A'ahi mo ha Ngaahi Fakataha faka'ōfisiale 'a e 'Eiki Palēmia mo e Kau Taki 'i tu'apule'anga;						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
<u>Ngaahi 'A'ahi Faka'ofisiale ki Tu'apule'anga</u> Fengāue'aki fakataha mo e ngaahi kupu fekau'aki he pule'anga ke fakakakato ki he Pule'anga 'oku ne tokangaekina 'a e Fakataha 'i tu'apule'anga, 'a e ngaahi fiema'u ki he ngaahi ouau	<i>Lahi 'o e ngaahi founga ngaue kuo tali.</i>	1	1	1	1				\$0.18 m

fakapule'anga, ngaahi fakamatala fekau'aki mo kinautolu 'oku 'amanaki ke nau fakafongfa'i e Pule'anga he ngaahi Fakataha pea pehē ki he ngaahi fongfa ke nau kau ai 'i he fakataha;									
Lesisita mo teuteu'i 'o e ngaahi pepa ngāue ki hano fakangofua faka'ofisiale 'o ha kau fakafongfa mei he Pule'anga, ke nau kau atu ki he muimui folau ki he 'Eiki Palēmia;	<i>Lahi 'o e ngaahi fongfa ngaue kuo tali.</i>	<i>Fa'u 'o e fongfa ngaue pea tali</i>	<i>Fa'u 'o e fongfa ngaue pea tali</i>	<i>Fa'u 'o e fongfa ngaue pea tali</i>	<i>Fa'u 'o e fongfa ngaue pea tali</i>				
Fakafehokotaki mo e Potungāue ki Muli, 'a e ngaahi kole fiema'u tokoni ki hano talitali fakapule'anga 'o ha ngaahi folau faka'ōfisiale 'a e 'Eiki Palēmia, ko e Taki 'o e Pule'anga, ki he ngaahi fonua 'i tu'apule'anga, 'i hano teuteu'i mo fakakakato 'o e ngaahi fakamatala mei he 'Ofisi Palēmia, 'oku fiema'u mei he 'Ofisi Faka-potokolo (Ngaahi Ouau Fakapule'anga, Fakatipilometika mo Fakafonua) 'a e ngaahi pule'anga muli, ke fakahoko atu ki he 'Ofisi Ouau Faka'ofisiale mo e 'A'ahi Fakapule'anga, 'o e Pule'anga koia, 'e he Potungāue ki Muli;	<i>Lahi 'o e ngaahi fongfa ngaue kuo tali.</i>	1	1	1	1				
Fakahoko 'o ha ngaahi fekumi fakatotolo, fekau'aki mo e ngaahi fakamatala felave'i mo e lisi 'o e kakai (kinautolu 'i he ngaahi fakataha moe ngaahi ouau), ngaahi feitu'u 'oku fakahoko kiai 'a e folau moe fakataha, ngaahi 'isiu mo e kaveinga 'o e fakataha, pea mo e 'asenita mo e taumu'a 'o e folau, koe'uhi ke malava ke teuteu'aki mo fa'u 'a e Polokalama 'A'ahi mo e Fakataha 'a e 'Eiki Palēmia 'i tu'apule'anga;	<i>% 'o e ngaahi fongfa ngaue kuo tali.</i>	100%.	100%	100%.	100%				
Fengāue'aki fakataha mo e Va'a Pule'i Fakangaue mo e Tataki Ngaue ki hono teuteu mo fakakakato 'o e ngaahi fiema'u mo e ngāue ki he Folau/Fakataha ki Tu'apule'anga 'a e 'Eiki Palēmia ('o kau ki ai e ngaahi fiema'u ki	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95%	95%	95%	95%				

he ngaahi ngāue ki he folau, puka tikite, nofo'anga, ngaahi fiema'u ki he talitali fakapule'anga he fonua muli, teuteu e ngaahi foomu mo e hono alea'i e fiema'u ki he mala'e vakapuna mo e ngaahi kole fakapule'anga ki he ouau talitali, mo hono teu'i 'o e ngaahi pepa fakataha mo e polokalama)									
Teuteu'i 'o e ngaahi pepa fakamatala nounou/ngaahi kaveinga talanoa, ke fakahoko 'aki 'a e ngaahi alea/feme'aki, ke toki vakai'i mo aofangatuku 'e he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %				
Teuteu'i 'o e ngaahi Pepa Kapineti ke fakahū ki he Kapineti, fekau'aki mo ha teu Folau 'a e 'Eiki Palēmia ki tu'apule'anga, pea pehē ki hono fakamā'opo'opo 'o ha ngaahi Lipooti ke fakahū ki he Kapineti, hili 'a e ngaahi fakataha ne fakahoko 'e he 'Eiki Palēmia 'i tu'apule'anga;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %				
<u>Talitali Fakapule'anga 'o e Ngaahi 'A'ahi Fakapule'anga mei muli;</u> Fengāue'aki fakataha mo e Potungāue ki Muli 'i he ngaahi tohi fakaafe ki he 'Eiki Palemia mei he Ngaahi Pule'anga Muli pea mo ha ngaahi 'A'ahi Fakapule'anga Faka'ofisiale Ma'olunga 'a e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga muli;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %				
'Oka fiema'u, fengāue'aki vāofi mo e Potungāue ki Muli pea mo e Ngaahi Potungāue felave'i 'a e Pule'anga 'i hono teuteu 'o e ngaahi 'a'ahi faka'ōfisiale mai ki Tonga ni 'a e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga muli pea pehe ki hono Talitali 'o e Kau Taki 'o e Ngaahi Pule'anga Muli ki he Ngaahi Fakataha 'a e Kau Taki 'oku talitali fakafonua 'e Tonga;	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %				
Ke toe fakalelei'i 'a e ngaahi tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi founga ngāue, tu'unga fakahoko fatongia 'o e Va'a pea pehē ki hono kau ngāue,	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea	95 %	95 %	95 %	95 %				

'i hono fakahoko 'o e ngaahi Palani Ngāue 'a e Va'a ki Tu'apule'anga, pea pehe ki he ngaahi taumu'a ola 'a e Potungāue fakalukufua;	muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue								
Fakahoko e ngaahi fatongia ki hono fakahoko 'o ha ngaahi Ouau Fakamo'oni Faka-Pule'anga pe Foaki 'o e Tokoni mei he Ngaahi Hoa Ngaue Tokoni Fakalalakaka, 'oku tataki 'e he 'Eiki Palemia, 'i he malumalu 'o e Pule'anga Tonga	% potupotu tatau pea tonu 'a e fale'i, pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %				

3.3 Polokalama 3: Va’a Pule’i Fakangaue

3.3.1 Va’a Pule’i Fakangaue

Ko e Va’a ki he Pule’i Fakangaue, ‘oku ne tokonia e ngaahi va’a kotoa ‘o e ‘Ofisi ‘o e Palemia, ‘i he fakahoko fatongia ki he ngaahi Palani Faka-Potungaue, Tokanga’i ‘o e Kau Ngaue (Kau ki heni hono ngaue’aki ‘o e Me’angaue Sivi Fakahoko Fatongia (PMS) ‘o e kau ngaue, pea mo hono muimui’i mo sivi’i ‘o e ngaahi Ola Ngaue), ‘Akauni mo e Patiseti, Tokanga’i ‘o e Ngaahi Koloa mo e Fakatau, Loki Lesisita/Faile mo e Fakahoko Ngaue Faka’ofisi, Tokoni ki he Fetu’utaki mo e Tekinolosa, pea mo e va’a ki he Fefononga’aki mo e Malu.

Ko e taha foki ‘a e ngaahi fatongia ‘o e va’a ni ko hono tokangaekina mo tauhi ‘o e Senita Fakataha’anga ko Fa’onelua, ‘a ia koe tafenga pa’anga hu mai pe ‘eni ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palemia, ‘aki hono tu’uaki atu ki tu’a ke ngaue’aki ‘a e fale fakataha’anga ni.

Ko e kasitomā tefito ‘a e Va’a Pule’i Fakangaue, ‘oku kau ki ai ‘a e Palemia, Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e ‘Ofisi ‘o e Palemia. ‘Oku ‘i ai foki mo e vā fengau’eaki ‘a e Va’a Pule’i Fakangaue mo e ngaahi potungaue mo e ngaahi pisinisi.

Felave’i mo e Palani Ngaue mo e Patiseti kuo ‘osi [Fakaílongaí mai e konga totonu]	Hokohoko atu pe	Liliu si’isi’i	Liliu lahi	Fo’ou
--	--------------------	-------------------	------------	-------

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 3.1

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	1.23	1.07	1.07	1.07
Kau Pule (Vahenga A-H)	1	1	1	1
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	7	9	9	9
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	20	18	18	18
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	28	28	28	28
Kau Ngaue Lau’aho	4	4	4	4
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	32	32	32	32

Ke a’usia ‘a e taumu’a ‘oku ha atu ‘i ‘olunga, ko e ngaahi ngaue ‘eni kuopau ke fakahoko:

Taumu’a Ngaue 3.01: Ke to e lelei ange ‘a e Palani, Tokanga’i ‘o e Kau Ngaue mo e Ola Ngaue ‘a e Potungaue.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFU A #	Taketi GPA	Patiseti

PALANI MO E NGAHI LIPOOTI FAKATA’U Palani Fakataukey mo e Fakalakalaka Fakatahataha’i mo fengaue’aki mo e ngaahi va’a ngaue ki hono fa’u ‘o e Palani Ngaue Fakata’u tolu mo Fakata’u ‘a e ‘Ofisi.	Lahi ‘o e ngaahi pepa fakahu atu fakata’u.	2	2	2	2			GPA 7	\$1.23m
	Palani Ngaue ke fakahu atu ke ma’u ‘a e taimi fokotu’u mai he Va’a Palani Fakafonua. (NPD)	CP – ‘Epeleli 2024 AMP – Siulai 2024	CP – ‘Epeleli 2025 AMP – Siulai 2025	CP – ‘Epeleli 2026 AMP – Siulai 2026	CP – ‘Epeleli 2027 AMP – Siulai 2027			GPA 7	
‘A’ahi mo e Sivi’i’i ‘o e Fakahoko Fatongia Ke fakahu taimi tonu atu ‘a e ngaahi lipooti ki hono fua mo sivi’i ‘o e tu’unga fakahoko fatongia (M&E) ‘a e ‘Ofisi fakahoa ki he ‘ene Palani Ngaue Fakata’u tolu mo Fakata’u, ki he Va’a Palani Fakafonua (NPD)	Lahi ‘o e ngaahi lipooti vaeua ta’u ke ma’u ‘a e taimi kuo tuku mai mei he Va’a Palani Fakafonua. (NPD)	2	2	2	2			GPA 7	
Sivi’i ke fakapapau’i ‘oku ngaue mo ‘aonga ‘a e ngaahi polokalama mo e fokotu’utu’u ‘a e PMO	Sivi Fakata’u	1	1	1	1			GPA 7	
Ke fakahu atu he Taimi mo Tonu foki ‘a e Ngaahi Lipooti Fakata’u pea pehe ki he ngaahi Lipooti Vaeua Ta’u ‘a e ‘Ofisi.	Ke taimi tonu foki hono fakahu atu ‘a e Ngaahi Lipooti Fakata’u	30 Sepitema	30 Sepitema	30 Sepitema	30 Sepitema			GPA 7	
	Ke taimi tonu foki hono fakahu atu ‘a e Ngaahi Lipooti Vaeua Ta’u ke ma’u e taimi kuo tu’utu’uni mei he Komisoni ‘a e Kau Ngaue Fakapule’anga (PSC)	31 Sanuali mo e 31 Siulai	31 Sanuali mo e 31 Siulai	31 Sanuali mo e 31 Siulai	31 Sanuali mo e 31 Siulai			GPA 7	
TAFATAKI TOKANGAEKINA ‘A E KAU NGAUE	% ngaahi lakanga ‘ata kuo fakafonu	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	

<i>Fili mo e Fakahu ‘o e Kau Ngaue</i> Fakahoko e ngaahi ngaue ki hono fakahu mai ‘o ha kau ngaue fo’ou ki he ‘Ofisi ‘o e Palemia.	Ngaahi Ako faka-kuata ki he kau ngaue hu fo’ou kuo fakakakato.	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Fakalakalaka mo Fakataukei ‘o e Kau Ngaue</i> Fa’u ‘o e Palani ki hono Fakalakalaka’i ‘o e kau ngaue pea hono fakahoko ‘o e palani ngaue ((Ngaahi fiema’u ako ‘o e ‘ofisi, Palani Ako Fakataukei ‘a e Kau Ngaue, Ngaahi Ako Fakataukei Faka-Taki, mo e Fakataukei Fakalukufua ‘o e Kau Ngaue)	Fa’u ‘o e Palani Ngaue ki hono fakalakalaka’i mo tokangaekina ‘a e kau ngaue.	1	1	1	1			GPA 7	
	Fakahu atu ki PSC ‘a e Palani ki he Ngaahi Fiema’u Ako ‘a e ‘Ofisi	1	1	1	1			GPA 7	
	% ‘o e ngaahi polokalama ako kuo fakakakato.	>85 %	>85 %	>85 %	>85 %			GPA 7	
<i>Va Fengaue’aki mo e Kau Ngaue</i> Tokangaekina ‘a e Ma’u Ngaue ‘a e Kau Ngaue mo e Palani Livi.	Ngaahi lipooti faka-uike ki he ma’u ngaue ke fakahu atu.	>1 he uike	>1 he uike	>1 he uike	>1 he uike			GPA 7	
	Ko e Palani Livi ke tali ‘e he CSSC he kamata ‘a e ta’u.	1	1	1	1			GPA 7	
Fengaue’aki lelei mo e PSC ki he ngaahi kaveinga kaunga ki he kau ngaue.	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
Fokotu’utu’u mo hono fakahoko hono lau ‘o e ngaahi Tohi Fiekaungamamahi ‘a e Palemia ki he ngaahi putu Faka-Pule’anga.	% kakato mo tonu	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
	Lahi ‘o e launga	<2 he ta’u	<2 he ta’u	<2 he ta’u	<2 he ta’u			GPA 7	
<i>Sisitemi Tokangaekina e Fakahoko Fatongia (PMS)</i> Ko hono fakakakato hono toe siofi mo fakalelei fakata’u ki he ngaahi tohi talangaue mo e fa’unga ‘o e Potungaue.	Fakalelei Fakata’u	1	1	1	1			GPA 7	
	Fakakakato ‘o e Sivi Vauea Ta’u (MYR)	2	2	2	2			GPA 7	

Fakakakato ‘a e Sivi Fakata’u (PMS) ‘o e fakahoko fatongia ‘a e kau ngaue PMO	mo e Sivi Fakata’u (EYR) ‘o e PMS								
	Maama Sivi Ngaue Fakakuata ‘a e PMS	>85 %	>85 %	>85 %	>85 %			GPA 7	
<i>Ngaahi Founa Ngaue mo e Tu’utu’uni Ngaue</i> Fakakakato hono Mape’i ‘a e Ngaahi Founa Ngaue Pau ‘a e ‘Ofisi. <i>(Standard Operating Procedures (SOPs))</i>	Ko hono toe siofi mo fakalelei’i fakata’u ‘o e ngaahi sisitemi fakaloto’i potungaue mo e ngaahi founa ngaue.	1	1	1	1			GPA 7	
<i>Ngaahi Fakamatala mo e Lipooti fekau’aki mo e Kau Ngaue</i> Fokotu’u mo fa’u ha sisitemi Fakakaungaue (HRIS) ‘oku ne tanaki mo fakama’opo’opo ‘e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e kau ngaue	Fa’u e palani ngaue ki he poloseki mo hono pa’anga		‘Aokosi 2025					GPA 7	
	Fa’u mo fokotu’utu’u e ngaue ki he poloseki		‘Okatopa 2025					GPA 7	
	Fokotu’utu’u Fakalakalaka’i ‘o e poloseki		Tisema 2025					GPA 7	
	Fakahoko e ngaue ki he poloseki			Fepueli 2026				GPA 7	
	Fakakakato mo tapuni e poloseki			Sune 2026				GPA 7	
Teuteu ha ngaahi lipooti ‘a e Tafa’aki Tokanga’i ‘o e Kau Ngaue ma’ae kau ‘ofisa ma’olunga ke tokoni ki he faitu’utu’uni	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	95 %	95 %	95 %	95 %	95 %	95 %	GPA 7	

Taumu’a Ngaue 3.02: Ke toe lelei ange hono tokanga’i ‘o e ngaahi me’a Fakapa’anga mo e Ngaahi Koloa, Lekooti mo e Faile, Fetu’utaki mo e Tekinolusia, Ngaahi Fokotu’utu’u ngaue mo e Tokoni’i ‘a e Potungaue.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFU A #	Taketi GPA	Patiseti
‘AKAUNI <i>Teuteu mo Tokanga’i ‘o e Patiseti</i>	Fakahu Atu Fakata’u ‘o e Patiseti	1	1	1	1			GPA 7	\$1.23 m

Fokotu'utu'u , Fakatahataha'i pea fakahu atu 'a e Patiseti Fakata'u 'a e PMO 'i he fengaue'aki mo e kau Taki Ngaue.	Taimi tonu hono fakahu	Fepueli 2024	Fepueli 2025	Fepueli 2026	Fepueli 2027			GPA 7	
Ko hono siofi 'o e Patiseti 'a e PMO mo hono fa'u 'o e ngaahi lipooti fakamahina ki he tu'unga 'oku 'i ai 'a e Palani mo e Patiseti 'a e 'ofisi.	Lahi 'o e Ngaahi Lipooti Fakamahina 'oku fakahu atu.	12	12	12	12			GPA 7	
<i>Ngaahi Fakamole mo e Pa'anga Hu Mai</i> Teuteu'i 'o e ngaahi fakamole 'a e PMO 'o fakatautu ki he ngaahi Tu'utu'uni ngaue	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	>95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
Tanaki 'o e ngaahi Pa'anga Hu Mai 'a e PMO 'o fakatautu ki he ngaahi Tu'utu'uni Ngaue	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Ngaahi Lipooti Fakapa'anga mo hono 'Analaiso</i> Teuteu'i e ngaahi lipooti fakaloto'i-Potungaue ke ne muimui'i e fakahoko fatongia fakapa'anga 'a e PMO ke tokoni ki he fai tu'utu'uni 'a e PM, CSSC mo e Kau Taki Ngaue	Lahi 'o e lipooti fakamahina 'oku fakahu	12	12	12	12			GPA 7	
	% taimi totonu	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
Teuteu e ngaahi lipooti fakapa'anga fakata'u ki hono 'atita 'o e PMO	Lahi 'o e lipooti fakata'u kuo teuteu	1	1	1	1			GPA 7	
	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>'Atita mo e Muimui ki he Ngaahi Tu'utu'uni Ngaue</i> Fakahoko ha ngaahi 'atita fakaloto'i Potungaue ke fakapapau'i 'oku muimui e fakahoko fatongia 'a e PMO mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue	Lahi 'o e ngaahi 'atita fakaloto'i Potungaue 'oku fakahoko	4	4	4	4			GPA 7	

Fokotu'utu'u e sivi 'atita mei tu'a, fengaue'aki mo e kau 'ofisa 'atita pea fakapapau'i ko e ngaahi fakatonutonu mo e fokotu'u 'oku nau 'omai 'oku fakahoko	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Founga Pule'i mo e Tokanga'i 'o e Ngaahi Me'a Fakapa'anga</i> Fokotu'u mo fakahoko ha ngaahi founga pule'i ki hono tokanga'i e ngaahi me'a fakapa'anga ke fakapapau'i 'oku 'ikai ke hoko 'a e kaka, fehalaaki mo hono ngaue hala 'aki e pa'anga 'a e pule'anga (Mape'i e Ngaahi Founga Pau fakapa'anga 'o e PMO)	Fa'u e Pepa Fakaangaanga ki hono Mape'i 'o Founga Pau Fakapa'anga	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
	Fakahu ke Tali		'Okatopa 2025					GPA 7	
	Fakahoko e Ngaue		Tisema 2025					GPA 7	
	Toe sivi e ngaahi founga ngaue			'Aokosi 2026	'Aokosi 2027			GPA 7	
Fakapapau'i ko e ngaahi ngaue fakapa'anga kotoa 'oku muimui ki he ngaahi tu'utu'uni mo e lao	% muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Ngaahi Fakatau</i> Fa'u mo ngaue'i 'a e Palani Fakatau Fakata'u (APP) 'a e PMO pea ke muimui foki ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue.	APP ke fakahu atu ke ma'u 'a e taimi 'oku tonu ke tanaki ai.	Ma'asi 2024	Ma'asi 2025	Ma'asi 2026	Ma'asi 2027			GPA 7	
	% taimi mo muimui ki he tu'utu'uni ngaue	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Fakafuofua mo e Tokanga'i 'o e Pa'anga</i> Fa'u mo fakahu ki he Falepa'anga 'a e Ngaahi lipooti Fakafuofua ki he Fakamole Fakapa'anga	Lahi 'o e lipooti kuo fakahu	12	12	12	12				
	% taimi totonu	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %				
<i>Vahevahe mo hono Tokanga'i 'o e Me'angaue Fakapa'anga</i>	Palani Ngaue Fakata'u Tolu mo e Patiseti kuo Tali	1	1	1	1				

Fakapapau'i 'oku vahevahe lelei e me'angaue fakapa'anga ki he ngaahi ngaue mo e poloseki 'o e PMO 'o fakatatau ki hono fakaha he Palani Fakata'u Tolu 'a e PMO									
Tokanga'i mo siofi e ngaahi fakamole 'a e ngaahi Va'a 'o e PMO ke fakapapau'i pe 'oku nofo 'i he patiseti ne tali mo 'aonga e mahu'inga fakapa'anga ne fai ki ai e fakamole	% 'o e muimui ki he tu'utu'uni ngaue								
Tokangaekina 'o e Ngaahi Koloa Fa'u 'o e Lipooti Fakata'u ki he Ngaahi Koloa, pea fakahu atu ki he Potungaue Pa'anga.	Lipooti Lesisita Fakata'u 'o e Ngaahi Koloa ke fakahu atu.	1	1	1	1			GPA 7	
	Ke taimi totonu mo muimui ki he ngaahi Tu'utu'uni Ngaue	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
Fakapapau'i ko e ngaahi naunau mo e koloa 'oku ngaue'aki lelei pea tuku atu 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	95 %	95 %	95 %	95 %				
Fakalelei'i e founa tokanga'i e Fale Fakataha'anga ko Fa'onelua	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
Ke to e lelei ange hono tokangaekina 'o e Fale Tali Fononga ki he Kakai Ma'olunga Ange (VVIP Lounge)	% taimi, tonu pea muimui ki he lao	95 %	95 %	95 %	95 %			GPA 7	
TAFa'AKI FAKAMATALA FAKATEKINOLOSIA <i>Tokanga'i 'o e Naunau Fakatekinolosia</i> Tauhi mo Tokanga'i 'a e Komipiuta Pule (server) 'a e PMO, netiueka, uepisaiti, ngaahi polokalama mo e ngaahi naunau faka-komipiuta kotoa 'i loto he netiueka 'a e PMO	Lahi 'o e % 'oku mate ai sisitemi.	<5 %	<5 %	<5 %	<5 %			GPA 7	
	Lahi 'o e ngaahi launga	Lahi 'o e ngaahi launga < 3 he kuata	Lahi 'o e ngaahi launga < 3 he kuata	Lahi 'o e ngaahi launga < 3 he kuata	Lahi 'o e ngaahi launga < 3 he kuata			GPA 7	

kau ki ai mo e Fale Fakataha'anga 'o Fa'onelua									
Fa'u mo fokotu'u ha ngaahi founga ngaue (netiueka mo e seeva) ke tokoni ki he fakahoko fatongia 'a e 'ofisi	Lahi 'o e ngaahi sisitemi ke fakalakalaka'i 'aki e fakahoko fatongia 'a e 'ofisi	1	1	2	2			GPA 7	
<i>Ngaahi Sevesi Poupou mo e Tokoni fekau'aki mo e Tekinolosia</i> Fakahoko ha ngaahi tokoni fakatekinolosia ki he kau ngaue 'a e 'ofisi	Lahi 'o e ngaahi launga	'oua toe laka hake 'i ha launga 'e 4	'oua toe laka hake 'i ha launga 'e 4	'oua toe laka hake 'i ha launga 'e 4	'oua toe laka hake 'i ha launga 'e 4			GPA 7	
	% taimi	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Tokanga'i 'o e Poloseki mo e ngaahi Fakalelei Faka- Tekinolosia</i> Fakahoko ha ngaahi poloseki fakatekinolosia ke ne fakalelei'i mo fakalakalaka'i e fakahoko fatongia 'a e PMO	Ngaahi 'ilo fo'ou kuo fokotu'u mo fakahoko	>2	>2	>2	>2			GPA 7	
TAFA'AKI LESISITA MO E FAILE <i>Tauhi mo e Tokanga'i e Ngaahi Lekooti</i> Ke to e lelei ange mo vave ange hono tokanga'i 'a e fe'aveaki 'o e ngaahi fakamatala/fetohi'aki/faile, 'aki hono fa'u ha founga ngaue fakaloto'i potungaue 'oku toe lelei ange, pea mo sivi'i ma'u pe.	Sivi'i Fakata'u	1	1	1	1			GPA 7	
<i>Ngaahi Sevesi 'a e Tesi Mu'a</i> Ke ma'u mo lekooti kotoa e ngaahi faitohi kotoa 'oku hu mai ki he 'ofisi	Lahi 'o e ngaahi launga							GPA 7	
<i>Ngaahi Kasete mo e Tohi Mahina 'o e Pule'anga</i>	Lahi 'o e ngaahi Kasete 'oku paaki	Ke paaki 'oua toe lahi ange 'i ha	Ke paaki 'oua toe lahi ange 'i	Ke paaki 'oua toe lahi ange 'i	Ke paaki 'oua toe lahi ange 'i			GPA 7	

Ma'u 'a e ngaahi lekooti fakamuimuitaha 'o e ngaahi Kasete pea paaki 'i he faingamalie vave taha		'aho 'e 3 mei he 'aho na'u ma'u 'e he 'ofisi	ha 'aho 'e 3 mei he 'aho na'u ma'u 'e he 'ofisi	ha 'aho 'e 3 mei he 'aho na'u ma'u 'e he 'ofisi	ha 'aho 'e 3 mei he 'aho na'u ma'u 'e he 'ofisi				
Paaki 'o e ngaahi Tohi Mahina faka-Pule'anga	Paaki e ngaahi Tohi Mahina 'i he taimi pau	'Oua toe 'ova ange mei Fepueli 'o e ta'u kotoa	'Oua toe 'ova ange mei Fepueli 'o e ta'u kotoa	'Oua toe 'ova ange mei Fepueli 'o e ta'u kotoa	'Oua toe 'ova ange mei Fepueli 'o e ta'u kotoa				
Sisitemi ki hono Tauhi mo Tokanga'i 'o e Ngaahi Faile/Lekooti Ko hono to e faka-onopooni ange 'a e founga tauhi faile, 'aki hono liliu faka-'ilekitulonika 'a e lekooti mo e ngaahi faile.	Fa'u 'o e Sisitemi mo e % 'o e ngaahi faile kuo faka-'ilekitulonika.	0	10 % faile kuo faka-'elekituloni ka	30 % faile kuo faka-'elekituloni ka	60 % faile kuo faka-'elekituloni ka			GPA 7	
Tafa'aki Fefononga'aki Tokanga'i 'o e Ngaahi Me'alele Tokanga'i, fokotu'utu'u, mo hono vahevahe 'o e ngaahi me'alele 'a e PMO fakatatau ki he ngaahi fiema'u	Lahi 'o e launga	< 4 he kuata	< 4 he kuata	< 4 he kuata	< 4 he kuata				
	Taimi, tonu mo e muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %				
Tokanga'i e 'Utu Siofi hono fakahoko 'a e 'utu 'o e ngaahi me'alele pea mo e lahi e ngaahi kilomita 'oku ngaue'aki pea ke muimui foki ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue pea pau foki.	% muimui ki he lao mo kakato	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
	Ko hono sivi'i 'o e Ngaahi Tohi Lekooti Ngaue 'a e Ngaahi Me'alele (Log Book)	Faka-Uike	Faka-Uike	Faka-Uike	Faka-Uike			GPA 7	
Tokanga'i mo hono Ngaahi e Me'alele Tokangaekina ke tolonga 'a e ngaahi me'alele 'a e PMO. Fakapapau'i ko e ngaahi me'alele kotoa 'a e PMO 'oku lesisita mo laiseni	Lahi 'o e sevesi fakata'u ki he ngaahi me'alele 'a e PMO	2	2	2	2			GPA 7	
	Ngaahi Lipooti Fakamahina ke fakahu ki he Taki Ngaue.	12	12	12	12			GPA 7	

<i>Tokanga'i e Kau Faka'uli</i> Fokotu'utu'u mo Vahevahe 'o e Kau Faka'uli Ako mo fakataukei 'o e Kau Faka'uli Tokanga'i faka'ulungaanga mo e muimui ki he lao 'o e kau faka'uli	Taimi, tonu mo e muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>Tu'utu'uni Ngaue ki he Fefononga'aki</i> Fakapapau'i 'oku muimui 'a e PMO ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue kotoa 'a e fefononga'aki	Taimi, tonu mo e muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	
<i>TAFa'AKI TOKANGA'I E MALU Palani mo Fokotu'utu'u e Malu 'o e 'Ofisi</i> Fa'u mo fokotu'utu'u e ngaahi palani ngaue ki hono tauhi e malu 'a e PMO (kau ngaue mo e naunau me'angaue) he taimi kotoa pe									
Fakaivia mo fakataukei (naunau fakaetangata mo fakafisikale) 'a e Tafa'aki Tokanga'i e Malu ke ne maa'usia 'a e ngaahi fiema'u malu 'a e PMO ('Ofisa Pule Le'o/ Supavaisa Le'o mo e kau Le'o)	Lahi 'o e lakanga fo'ou		4	2	2			GPA 7	
<i>Tu'utu'uni Ngaue ki he Tauhi e Malu</i> Fa'u ha tu'utu'uni ngaue fakaloto'i Potungaue ki he ngaahi founa ngaue ki hono tauhi e malu pea mo toutou vakai'i pe 'oku kei taau 'o ka fiema'u	Fa'u 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue		'Okatopa 2025	To e vakai'i	To e vakai'i			GPA 7	
Fakapapau'i 'oku muimui'i e ngaahi tu'utu'uni fakaloto'i Potungaue ki he tauhi e malu	% muimui ki he tu'utu'uni ngaue		>95 %	>95 %	>95 %			GPA 7	

<i>Tokanga'i mo Sivi'i e Malu</i> Fakahoko 'a hono toutou sivi mo vakavakai'i e fale ngaue ke fakapapau'i mo 'ilo'i ha ngaahi tu'u laveangofua ki ha fakatu'utamaki	% taimi, tonu mo muimui ki he lao		95 %	95 %	95 %				
Fakahoko 'a hono sivi 'o e kau 'a'ahi mai ki he PMO	% taimi, tonu mo muimui ki he lao		95 %	95 %	95 %				
<i>Tokanga'i mo Mateuteu ki ha Fakatu'utamaki</i> Fa'u mo fokotu'utu'u ha palani ngaue 'o fakaikiiki ai ha ngaahi founga ngaue ke matu'uaki 'aki ha ngaahi faingatamaki 'e hoko, mo fokotu'u ha timi ngaue ki ha ngaahi faingatamaki fakatu'upakee 'e hoko	Fokotu'u e Palani ki hono matu'uaki e ngaahi faingatamaki fakatu'upakee/ Fakahoko ha sivilivivi'i 'o e ngaahi faingatamaki 'e malava ke hoko		Sanuali 2026	Sanuali 2027	Sanuali 2028				
Fengau'e'aki mo e ngaahi Potungaue/ Sevesi ki he Ngaahi Me'a Fakatu'upake 'o fokotu'utu'u mo fakahoko ha ngaahi ngaue ke matu'uaki e ngaahi fakatamaki fakatu'upake	% taimi, tonu mo muimui ki he lao		95 %	95 %	95 %				
Fakahoko ha savea 'analaiso 'i he 'osi 'a e fakatamaki	% taimi, tonu mo muimui ki he lao		95 %	95 %	95 %				
Ngaahi Fokotu'utu'u Ngaue Tokoni ki he ngaahi fokotu'utu'u ngaue ki he ngaahi Ouau Fakafonua, pea fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e muimui pau ki he ngaahi founga ngaue .	% Taimi pea kakato	95 %	95 %	95 %	95 %			G P A 7	

3.4 Polokalama 4: Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue

3.4.1 Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue

Ola Faka-Potungaue 3.5: Fakalelei'i 'a e ngaahi va fengaue'aki pea mo e ngaue faktaha 'i he Fakataha Tokoni, Kapineti, Fale Alea pea mo e Fakamaau'anga

Fatongia:

Ko e ngaahi fatongia 'o e Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue, 'oku kau ai 'a e:

- i. Fakahoko mo hono tauhi 'a e tefito'i founa ngaue mo e tu'utu'uni ki he fakahoko tu'utu'uni 'a e Kapineti
- ii. 'Oatu ha ngaahi fale'i 'oku makatu'unga lelei, 'ikai filifilimanako mo fakamaau totonu 'i he ngaahi me'a felave'i 'oku fehanganhangai mo e Pule'anga, 'i hono tu'utu'uni ki ai
- iii. Fakahoko e ngaahi ngaue fakasekelitali ki he Kapineti mo e ngaahi komiti 'a e Kapineti
- iv. Kau atu ki he ngaahi fakataha Kapineti mo e Komiti 'a e Kapineti ke fa'u mo lekooti tau'atina 'a e ngaahi tu'utu'uni na'e fakahoko
- v. Tauhi mo fakatolonga 'a e lekooti 'o e hokohoko 'o e ngaahi fakataha Kapineti
- vi. Fengaue'aki mo faka'ai'ai 'a e va fengaue'aki 'oku taau 'i he vaha'a 'o e Kapineti moe ngaahi Potungaue ki hono 'oatu e ngaahi fale'i mo hono fakahoko e ngaahi tu'utu'uni mo e tataki 'a e Kapineti
- vii. To e siofi mo 'oange ha ngaahi fale'i ki he ngaahi 'elia 'oku felave'i mo e ngaahi 'asenita mahu'inga 'a e Pule'anga, 'i ha talatalanoa mo e ngaahi Potungaue felave'i
- viii. Fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ngaue ki ha ngaahi 'elia 'oku fiema'u 'e he Kapineti ke fakahoko ha ngaue ki ai
- ix. Fakahoko ha ngaahi fakasekelitali ke tokoni ki he ngaahi komiti tu'utu'uni ngaue fakataau ki he Lao mo Tu'utu'uni Kapineti
- x. Fale'i fekau'aki mo e lakanga 'o e Minisita, fatongia fakapule'anga mo e fepakipaki 'o e ngaahi mafai, 'oka fiema'u

Ko kinautolu 'oku fengaue'aki lahi mo e Va'a Kapineti mo e Tu'utu'uni Ngaue 'oku kau ai 'a e Hou'eiki Memipa 'o e Kapineti, 'Eiki Palemia, Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti pea mo e ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga.

Fekau'aki mo e Palani & Patiseti kimu'a [Faka'ilonga'i 'a e puha)	Hokohoko atu	Liliu iiki	Liliu Lalahi	Fo'ou
--	-----------------	------------	-----------------	-------

Fakakalakalasi 'o e Kau Ngaue he Polokalama 4.1

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.28	0.19	0.19	0.19
Kau Pule (Vahenga A-H)	1	1	1	1

Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	5	5	5	5
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	0	0	0	0
Fakakatoa 'a e Kau Ngaue Tu'uma'u	6	6	6	6
Kau Ngaue Lau'aho	0	0	0	0
Fakakatoa 'a e Kau Ngaue	0.02	0.01	0.01	0.01

Ke a'usia 'a e ngaahi ola ngaue 'i 'olunga, ko e ngaahi taumu'a ngaue eni kuopau ke fakahoko mo hono ngaahi ngaahi fakaikiiki fakangaue ke ngaue'i:

Taumu'a Ngaue 4.01: Ke fakamalohia 'a e tokoni fakapule ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti ke fakapapau'i 'oku fakalele lelei mo tonu 'a e ngaahi fakataha 'a e Kapineti pea ke fetu'utaki mahino 'a e ngaahi tu'utu'uni Kapineti						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFU A #	Taketi GPA	Patiseti
1. Ke toe lelei ange 'a hono mahino'i mo e muimui'i 'o e ngaahi founga ngaue ki he fakahoko tu'utu'uni 'a e Kapineti	% hono tauhi e ngaahi founga ngaue 'a e Kapineti	95 %	95 %	97 %	97 %			G P A 6	\$0.28 m
	Tonu 'o e ngaahi fale'i ki he ngaahi potungaue ki he ngaahi founga ngaue.	95 %	95 %	97 %	97 %			G P A 6	
2. Ke 'oatu 'a e tokoni ngaue fakasekelitali lelei mo tonu ki he Kapineti mo e ngaahi komiti 'a e Kapineti 'i he taimi kotoa pe	Lahi 'o e launga na'e ma'u mei he Kapineti pea mo e ngaahi Potungaue Ola 'o e fakahoko fatongia mei he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti.	<3 he kuata	<3 he kuata	<3 he kuata	<3 he kuata			G P A 6	
3. Fokotu'utu'u lelei mo tonu 'a e ngaahi fakataha 'a e Kapineti 'o fakatatau ki he founga ngaue kuo tali	% hono tauhi he founga ngaue mo e ngaahi tu'utu'uni	100 %	100 %	100 %	100 %			G P A 6	
4. Fa'u mo tauhi ha ngaahi ma'u'anga fakamatala ke lekooti ai mo muimui'i 'a e fakamatala fekau'aki mo e fakataha 'a e Kapineti	% ki hono fakahoko he taimi totonu e ngaue	>97 %	>97 %	>97 %	>97 %			G P A 6	

5. Fokotu'u mo tauhi ha founa fetu'utaki mahino 'i he vaha'a 'o e 'Ofisi Kapineti mo e ngaahi potungaue 'a e Pule'anga ki hono tukuatu 'o e ngaahi tu'utu'uni mo e tataki 'a e Kapineti	% ki hono fakahoko he taimi totonu e ngaue pea mo tonu	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %			G P A 6	
6. Vakai'i 'a e ngaahi founa ngaue ki he lelei mo e tonu ange 'a e ngaue	Lahi 'o e ngaahi founa ngaue na'e vakai'i	<3	<3	<3	<3			G P A 6	

Taumu'a Ngaue 4.02: Ke 'oatu 'a e fale'i ki he tu'utu'uni ngaue 'oku 'i he tu'unga ma'olunga taha ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia ki ha fai tu'utu'uni 'oku ma'opo'opo 'a e ngaahi fakamatala						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFU A #	Taketi GPA	Patiseti
1. Teuteu 'a e pepa ki he Kapineti 'oku tonu, kakato pea 'i he taimi totonu ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia, 'i hono tu'utu'uni'i	Lahi 'o e pepa kapineti na'e tali pea fakamo'oni ki ai 'a e Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %			G P A 6	\$0.28m
2. Fa'u mo tauhi ha ngaahi ma'u'anga fakamatala tu'utu'uni ngaue ki he ngaue lalahi 'a e Pule'anga, kuo tu'utu'uni 'e he Kapineti	% ki hono fakahoko taimi totonu hono tauhi e ngaahi faile ki he fakamatala	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %			G P A 6	
3. 'Oatu ha fakamatala 'oku kakato mo taimi totonu fekau'aki mo e tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi taumu'a ngaue tu'ukimu'a 'a e Pule'anga, kuo tu'utu'uni 'e he Kapineti	% ki hono fakahoko taimi totonu mo kakato hono 'oatu e fakamatala	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %			G P A 6	
4. Fokotu'u ha founa fetu'utaki lelei mo tonu mo e ngaahi Potungaue ki hono tauhi ke taimi ma'u pe 'a e fakamatala ki he ngaahi ngaue lalahi 'a e Pule'anga	% ki hono fakahoko taimi totonu e fetu'utaki	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %			G P A 6	

5. Fakahoko mo 'oatu ha ngaahi fekumi 'oku kakato mo taimi totonu pea mo ha ngahi fokotu'u tu'utu'uni ngaue ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti mo e 'Eiki Palemia, 'i hano tu'utu'uni	% ki hono fakahoko taimi totonu e ngaue % 'o e ngaahi fokotu'u na'e tali	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %	17.15	17.15.1	G P A 6	
---	---	-------	-------	-------	-------	-------	---------	---------	--

Taumu'a Ngaue 4.03: Ke fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ngaue 'i hono taimi pea tokoni'i lelei 'a hono vakai'i mo fakalelei'i e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'a e Pule'anga						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
1. Fakahoko e ngaahi fekumi, mo fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi taumu'a ngaue tu'ukimu'a 'a e pule'anga pea lipooti 'o 'oatu ai mo ha ngaahi founa ngaue	% ki he kakato 'o e ngaahi founa tu'utu'uni	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	\$0.28 m
2. Kau atu ki he ngaahi polokalama vakai'i mo fakalelei'i e ngaahi ngaue 'a e Pule'anga	Lahi 'o e fekumi/vakai'i ne fakahoko	>2	>2	>2	>2			G P A 6	
3. Fakahoko e tokoni ngaue fakasekelitali ki he Sekelitali Pule mo e Sekelitali ki he Kapineti	Lahi e ngaahi komiti na'e kau kiai	-	-	1	1			G P A 6	
4. Muimui'i mo lipooti hono fakahoko e ngaahi tu'utu'uni ngaue 'o fengaue'aki mo e ngaahi hoa ngaue	% 'o e lipooti na'e tali	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	

Taumu'a Ngaue 4.04: Ke fakahoko ha ngaahi ngaue fakasekelitali ki he ngaahi komiti 'a e Pule'anga						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
1. Fakahoko ha ngaahi ngaue fakasekelitali fakatatau ki he ngaahi founa ngaue mo e tu'utu'uni ngaue kuo 'osi tali 'e he Va'a Fakamaau'anga 'a e Kau Ngaue Fakapule'anga, Komiti Lahi ki hono	% muimui ki he ngaahi founa ngaue kuo tali	>95 % >4	>95 % >4	>95 % >4	>95 % >4			G P A 6	\$0.28 m

tau'i 'o e faito'o konatapu pea mo ha ngaahi komiti kehe 'e fakahoko atu.	Lahi 'o e ngaahi keisi/ poloseki kuo kakato e ngaue ki ai								
2. Fakahoko e ngaahi tu'utu'uni Kapineti 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue	Lahi 'o e ngaahi fakamatala fakafoki mai mie he ngaahi kupu fekau'aki	>2	>2	>2	>2			G P A 6	

Taumu'a Ngaue 4.05: Ke fakaivia e fakahoko fatongia 'a e Va'a ngaue 'a e Kapineti ke poupou ki he fakahoko fatongia 'a e kau Kapineti						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
1. Lekooti mo fale'i fekau'aki mo e fokotu'u fo'ou 'o e kau Minisita, 'enau ngaahi monu'ia mo e ngaahi me'a fekau'aki mo honau lakanga 'i he pule'anga	% ki he kakato 'o e fakamatala	>98 %	>98 %	>98 %	>98 %			G P A 6	\$0.28 m
2. Ke fakatokolahi 'a e kau ngaue ki he tafa'aki ki he tu'utu'uni ngaue pea ke kau atu ki ha ngaahi ako 'oku taau ki he ngaue									
3. Ke fakatokolahi 'a e kau ngaue ki he tafa'aki ki he tu'utu'uni ngaue pea ke kau atu ki ha ngaahi ako 'oku taau ki he ngaue	Lahi 'o e ngaahi faile fakamatala na'e fa'u/fokotu'u % ki hono fa'u e founa ki hono tauhi e fakamatala mo e lekooti	>95 % -	>95 % >50 %	>95 % >75 %	>95 % >95 %			G P A 6	
4. Ke toe langa hake mo fokotu'u ha ma'u'anga fakamatala fakakomipiuta ki hono tauhi mo fakatolonga 'e ngaahi lekooti 'a e Kapineti	Lahi e ngaahi fakamatala pe launga 'oku ma'u mai							G P A 6	
5. Fakapapau'i ko e ngaahi me'a ngaue fakatekinolosia mo e ngaahi me'angaue faka'ofisi 'oku ngaue	Ngaahi fakamatala pe launga 'oku ma'u mai							G P A 6	

lelei 'i he taimi kotoa pe ki hono fakalele 'o e Kapineti									
6. Ke toe fakalakalaka'i ange hono ngaue'aki e tekinolosia ke ngaue'aki e ngaahi founa ngaue kimui ni ki he ngaahi fiema'u 'a e Kapineti	Lelei 'o e ngaahi fakalelei na'e tali	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %				

3.5 Polokalama 5: Va'a Palani Fakafonua

3.5.1 Va'a Palani Fakafonua

‘Oku fokotu‘u ‘e he Palemia ‘i he Kapineti ‘a e ngaahi taumu‘a ngaue fakalukufua ‘a e pule‘angá ‘a ia ‘oku tataki pe ia ‘e he ngaahi tefito‘i fakakaukau ‘oku ha ‘i he Fa‘unga Palani Langa Fakalalakaka lolotonga ‘a Tonga (TSDFII), 2015 - 2025, pea mo e TSDF fo‘ou ki he, 2026 – 2036 (TSDFIII). ‘Oku kei hokohoko atu pe hono ngaue‘aki ‘a e TSDF ko e me‘a ngaue ma‘olunga taha ia ki he langa fonua ‘a Tonga ‘i he palani fakalalakaka fakafonua mo e patiseti ko e ‘uhi ke feau ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e kakai. ‘Oku tokoni foki ‘a e TSDF ke ne faka‘ai‘ai ‘a e laumalie ‘o e ngaue fakataha mo e ngaahi sekitoa taautaha pehe ki he ngaahi komiuniti, ke lalanga mo fakatupulekina ha founa ngaue ‘oku fakapatonu mo mahu‘inga malie ki he fiema‘u ‘a e kakai, fakalalakaka ‘e nau mo‘ui lelei pea uho ‘i he ngaahi tapa kotoape ‘o e fakalalakaka ‘oku na u tokanga ki ai. ‘Oku ho‘ata mai mei he ngaahi founa tauhi kakai ko eni ‘a e fakamahu‘inga‘i ‘e he TSDF ‘a e ngaahi fakalalakaka ‘oku fiema‘u ke ‘aonga ma‘ae kakai ‘o e fonua. ‘I hono fakakau ‘enau ngaahi faka‘anaua, ‘ilo mo e poto ‘i he langa fonua ‘a Tonga, ‘oku lava leva ke fakahoko ha fakalalakaka totonu ‘oku ‘aonga ki he tokotaha kotoa pe neongo pe ko e ha honau tu‘unga ‘i he sosaieti.

Hange ko ia kuo 'osi fakanofonofu 'i he ngaahi aleapau fakavahefonua mo fakavaha'apule'anga hange ko e Palani Langa Fakalalakaka 'a e Pasifiki ki he 2050 (2050 Blue Pacific Strategy), Ngaahi Taumu'a Fakalalakaka Tu'ulua (SDG), 'Asenita 'o 'Anitikua mo Paputa ki he SIDS (ABAS) 2024, Taumu'a Ngaue Sendai (Sendai Framework), mo e Kautaha Fakavaha'apule'anga ki hono tokangaekina 'o e fetukutuku 'a e kakai, mo pakapapau'i e fakanofonofu mo e hokohoko 'o e ngaahi tu'utu'uni mo e palani ngaue 'a e pule'anga. 'Oku 'i he 'Ofisi 'o e Palēmia 'a e Va'a Palani Fakafonua 'a Tonga 'a ia 'oku ne takiekina mai 'a e ngaahi fatongia palani fakapotopoto fekau'aki mo e ngaahi fa'u tu'utu'uni 'oku fiema'u ke faka-fehokotaki lelei mo hono fakahoko. 'Oku to e lelei ange heni 'a e fengaue'aki vaofi mo e ngaahi potungaue 'a e pule'anga (MDAs) pehe ki he ngaahi uma fengaue'aki kotoape ke tokoni'i mo poupou ki he fua fatongia 'a e 'Eiki Palemia.

Ko e ngaahi fatongia mahu'inga 'o e Va'a Palani Fakafonua 'oku kau ki ai 'a hono 'oatu 'o e ngaahi fale'i fakapotopoto ki he ngaahi 'asenita ngaue 'a e pule'anga, palani ngaue á e ngaahi potungaue fakapule'anga, fakakau atu 'o e ngaahi ola 'o e TSDF ki he ngaahi palani fakasekitoa mo e ngaahi palani ngaue kehekehe pe 'o kau ai hono muimui'i, sivilisi'i mo e ako (MEL) mei he ngaahi ola ó e ngaue kuo fakahoko.

‘Oku fakapapau‘i ‘e he Va'a Palani Fakafonua, 'a e ngaahi taumu'a ngaue fakalalakaka 'oku fakamu'omu'a 'e he pule'anga 'o e 'aho ko ia pea 'oku fakakau ia ki he founa fakahokohoko 'o e palani mo e patiseti 'oku ne tataki 'a e ngaue 'a e ngaahi Palani Sekitoa kotoa pe mo e ngaahi palani fakata'u tolu 'a e ngaahi potungaue 'a e Pule'anga (MDA). 'Oku ne 'oatu 'a e ngaahi fale'i, makatu'unga 'i he fakamatala totonu mo e ngaahi lipooti ki he Sekelitali Lahi mo e Sekelitali ki he Kapineti (CSSC) mo e Palēmia, 'o makatu'unga 'i he fengaue'aki ma'u pe 'a e Va'a Palani Fakafonua (NPD) mo e toenga 'o e pule'anga, ngaahi kautaha 'ikai fakapule'anga, ngaahi kautaha sosaieti sivile, ngaahi siasi, mo e ngaahi uma ngaue 'i he fakalalakaka. 'Ikai ngata ai, 'oku poupou 'a e Va'a Palani Fakafonua ki hono fakalelei'i 'o e ngaahi palani fakalalakaka 'a e vahefonua, mo e ngaahi kolo ke fakamālohia 'a fengaue'aki ke tali 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakai ki he founa ngaue fakalukufua 'o e palani mo e patiseti.

‘Oku kei hokohoko atu pe 'a e ngaue 'a e Va'a Palani Fakafonua ki hono faka'ilo mo muimui'i á e tu'unga óku i ai á e ngaahi ngaue 'i he Palani Fakafonua ki he Ngaahi Ngaue Lalahi mo e 'Inivesimeni 3 (NIIP 3), 2023 – 2030. 'Ikai ngata ai, 'oku to e fakahoko foki he Va'a Palani Fakafonua 'a e fatongia

fakasekelitali ki he Komiti Fakafonua ki he ngaahi fokoutua ‘oku ‘ikai pipihi (NNCDC) ‘i hono poupoua á e ngaahi ngaue ki hono tauí ‘o e ngaahi fokoutua ‘oku ‘ikai pipihi (NCD).

‘Oku tanaki atu ki he NIIP 3 mo e NNCDC, pea mo e ngaahi ngaue ki hono fakahoko ‘o e Palani Fehokotaki Ngaue Fakafonua ki he Feliuliaki ‘o e ‘Ea mo e Tokangaekina ‘o e Ngaahi Fakatamaki (JNAP 2), Tu’utu’uni Fakalalakaka ‘a e To’utupu; Founa Ngaue Fakafonua ‘a Tonga ki hono Ta’ofi mo Pule’i ‘o e Ngaahi Fokoutua ‘ikai pipihi; Tu’utu’uni Ngaue ki hono Fakaivia Fakafonua ‘o e Kakai Fefine mo e Tu’unga Tatau ‘o e Tangata mo e Fefine mo e Palani Ngaue Fakalukufua ‘a Tonga 2019-2025 (WEGE), Halafononga ma’a Tonga ki he Ma’u’anga Ivi mei he La’a (TERM+) mo e Ngaahi Palani Ngaue ki he Fakatamaki Fakaenatula (Cluster System), ko e ngaahi palani fakasekitoa ‘eni ‘e muimui tatau ki ai kau ai e: Palani ki he Sekitoa Ngoue ‘a Tonga, Palani ki he Sekitoa Toutai ‘a Tonga, Tu’utu’uni Palani Ngaue ki he Fefakatau’aki ‘a Tonga (TTPF) 2017 - 2025, Tu’utu’uni Ngaue ki he Fakalalakaka Tu’uloa ‘a e Fehikitaki ‘a e kakai (MSDP), Palani Ngaue Fakafonua ki hono ta’u’i ‘o e Faito’o Konatapu (NAPID) 2021 - 2024, Tu’utu’uni ki he Malu Fakasosiale 2023 – 2033, Palani Ngaue Fakafonua mo e Tu’utu’uni Ngaue ki hono Tokangaekina ‘o e Ngaahi Me’amo’ui (NBSAP) 2018-2030 pea mo e Palani Ngaue ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga (PFM). Ko e konga eni o e founa ngaue ki hono fakakau atu ‘o e ngaahi fiemau vivili ‘a e ngaahi sekitoa ‘o hange ko ia ‘oku fakaha ‘i he ‘enau ngaahi palani/tu’utu’uni fakasekitoa takitaha pea ko e konga mahu’inga ia ‘o e ngaue ‘oku tataki ‘e he ngaahi Potungaue fakafou ‘i he ngaahi ngaue mo e ngaahi ola ‘o ‘enau ngaahi palani fakata’u tolu ko ha founa ngaue fakatahataha ‘oku ne fakamālohia ‘a e va fengau’aki totonu mo tu’uloa mo e ngaahi hoa ngaue.

Kuo toe lelei ange á e ngaahi founa ngaue ‘i he palani fakafonua ‘i hono fakakau atu ‘o e ngaahi palani fakasekitoa/tu’utu’uni ki loto ‘o hange ko hono fakakau ‘a e ngaahi palani fakasekitoa/tu’utu’uni ngaue ‘e 5 koeni: Tu’utu’u ni ngaue fakafonua ki hono fakaivia ‘o e kakai fefine mo e vahevahe tatau ‘i he tanagata mo fefine (WEGE policy), Tu’utu’uni ngaue ki he To’utupu (Youth policy), Mape folau fakafonua ki he ma’u’anga ivi (TERM Plus), Palani ngaue ki he ngaahi va’a felalave’i (Cluster system) mo e Palani fakafonua ki he ngaahi fokoutua ‘ikai pipihi (NCD strategy). Ko hono fakahoko taimi totonu ‘o e ngaahi palani ko ‘eni ‘oku makatu’unga ia ‘i he ola lelei ‘i hono fakafehokotaki lelei ‘a e fakahoko fatongia, muimui’i mo hono sivilivi’i ‘o e ngaahi poloseki mo hono fakahoko ‘a e ngaahi ngaue ‘oku fokotu’u atu ‘i he ngaahi palani fakasekitoa ‘oku ngaue’i. Ko e taha ‘o e ngaahi taumu’a ‘o e toe fokotu’utu’u ‘a e ngaahi va’a ngaue ‘o e ‘ofisi ‘o e Palēmia ko hono fakapapau’i ko hono fakahoko ‘a e poloseki ‘oku fakatatau ki he palani ngaue. ‘I hono tanaki atu ‘o e fatongia koe fakafehokotaki ‘a e ngaahi poloseki ‘a e pule’anga ki he Va’a Palani Fakafonua, ‘oku fiema’u hono fakatokolahi ‘o e kau ngaue mo e fakalahi ki he ‘enau patiseti ngaue.

Neongo ‘a e feinga lahi ‘oku fakahoko ‘e he kau ngaue ‘a e Va’a Palani Fakafonua ke fakaikuna hono ngaahi fatongia, ‘oku tonu pe ke fakatokanga’i ‘a e lahi ma’u pe ‘a e fiema’u ‘i he ngaahi ma’u’anga tokoni ‘oku ‘oatu ki he Va’a Ngaue ni ke poupoua ‘ene taumu’a ngaue. Ko e tukunga mo’oni eni ‘oku ‘i ai ‘a e ngaue ‘oku fehangahangai mo e Va’a Palani Fakafonua pehe ki he ngaahi ngaue fakapule’anga kotoape. ‘Oku tupu mei heni ‘a e fiema’u ke to e fakaloloto hono vakai’i ‘o e ngaahi founa ngaue ke palanisi ‘a e vave mo e lelei ‘a e fua fatongia.

Makehe mei he ngaue lolotonga ó e Va’a Palani Fakafonua ki hono fakakau ‘o e TSDF II ki he ngaahi ngaue kotoa ó e pule’anga mo honofaú ha me’angaue falalala’anga ki hono muimui’i mo sivilivi’i á e ngaahi ngaue óku fakahoko, á kau atu mo e tokanga á e Va’a Palani Fakafonua ki hono muimui’i á e tu’unga óku íai á e ngaahi poloseki í he Palani Fakafonua ki he Inivesimeni ‘i he Ngaahi Ngaue Lalahi Fakafonua 3 (NIIP 3 & NIIP 3 updates) pea mo hono

fakakau ó e TSDF III ki he ngaahi palani ngaue óku fakahoko. ‘E ‘osi ‘a e TSDF II ‘i Sepitema 2025 ko ia ‘oku mahu’inga ke kamata leva á e ngaue ki he TSDF fo’ou kei taimi. Ko e ‘uluaki lipooti (VNR) ‘a Tonga ki he tu’unga ‘ene ngaue ke aúsia e ngaahi Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa (SDGs) na’e fakahoko ia lolotonga ‘a e Fakataha Fakapolitikale Ma’olunga (HLPF) ‘i he 2019. ‘Oku palani ‘a e lipooti (VNR) hono ua ki he 2026 ke álu fakataha pe mo e ‘osi ‘a e TSDF II kae kamata á e TSDF III. Ko e lipooti fakafonua ko ‘eni (2nd VNR) ‘oku fiema’u fakatou’osi ‘a e ngaahi tokoni fakatekinikale mo fakapa’anga ki he Vaá Palani Fakafonua.

Ko e ngaahi fokotu’utu’u fo’ou ko ‘eni ‘e fiema’u ki ai ha pa’anga lahi mo ha kau ngaue. Ko ia ai, ko hono fa’u ‘o e ngaahi fokotu’u kole fakapa’anga, ‘e hoko ia ko e ngaue vave ‘oku palani ki he ‘uluaki konga ‘o e ta’u fakapa’anga fo’ou ke ma’u ha pa’anga tokoni fakatekinikale ke kamata ngaue ki he ngaahi poloseki ko ‘eni (NIIP 3 mo e 2nd VNR) ‘i he vave taha. ‘Ikai ngata ai, ko hono tauhi ‘o e kau mataotao fakatekinikale, neongo ‘oku ‘i he tokoni fakatekinikale taimi nounou (a’u ki he mahina ‘e 12), ‘oku fiema’u foki ia ki he taimi ‘o e MTBF ke fakapapau’i ‘oku taimi totonu hono fakakakato ‘a e ngaahi ola ko ‘eni. Ka neongo ia, ko hono mahu’inga 'oku malava ke vahevahe e ngaahi taukei ki he ngaahi potungaue ke fakamālohia 'a e tu’unga malava 'o e fakahoko fatongia ‘a e kau ngaue.

Ke kei ola lelei ‘a e fua fatongia ‘a e Va’a Palani Fakafonua mo fakapapau’i ‘oku kehe pe hono fatongia mei he fatongia faka-e-palani ‘o e ngaahi potungaue kehe, ‘oku fiema’u ke toe vakai’i mo fakalelei’i ‘a e fokotu’utu’u lolotonga ‘o e Va’a ni ke fakapapau’i ‘oku fe’unga ‘ene ngaahi ma’u’anga tokoni pea mo e ngaahi ngaue ‘oku fiema’u ke ne fakahoko ki he vave mo e lelei ‘o e fakahoko fatongia.

Ko e kau kasitoma lalahi 'o e Va’a Palani Fakafonua:

- Kapineti - ‘Oatu 'a e ngaahi fale'i fakapolitikale ki he ngaahi founga ngaue fakafonua mo 'enau tu’unga fakalakalaka ki mu’a
- Fale Alea - ‘Oatu ‘a e ngaahi palani ngaue ‘a e MDA ke fifili’i fakakaukau
- Ngaahi NGO, CSO, FBO, Ngaahi Hoa Fakalakalaka mo e MDA - Fakahoko 'a e fehokotaki'anga 'o e fetu'utaki 'a e sekitoa

Fekau’aki mo e Palani & Patiseti kimu’a [Faka’ilonga’i ‘a e puha)	Hokohoko atu	Liliu iiki	Liliu Lalahi	Fo’ou
--	-----------------	------------	-----------------	-------

Ko e Ngaahi Liliu Lalahi ‘i he Va’a Ngaue ni ‘oku kau ki ai ‘a e:

- Hiki 'a e Poloseki Langa Fale Tapanekale mei he NPD ki he Potungaue Ngaahi Ngaue Lalahi
- Fakakakato hono vakai’i ‘o e TSDF II mo e kamata hono ngaue’i ‘o e TSDF III.
- Fokotu'u 'o e lakanga ki hono Muimu’i, Sivi'i mo e Ako (MEL) 'i he fengaue'aki mo e UNDP

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 5.1

Fakamatala	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28
	Kamata	Patiseti	Fakafuofua	Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua mo e Fakalakalaka(\$m)	0.32	0.61	0.31	0.26
Kau Pule (Vahenga A-H)	2	2	2	2
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	7	7	7	7
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	1	1	1	1
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	10	10	10	10
Kau Ngaue Lau’aho	0	0	0	0
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	10	10	10	10

Taumu’a Ngaue 5.01: Palani fakapotopoto makatu’unga ‘i he ola mo e fokotu’utu’u ‘o e ngaahi taumu’a ngaue ‘oku fakamu’omu’a fakataha mo e fa’unga fakahinohino ‘o e M&E ‘oku fakahu ki he sekitoa, vahefonua, ‘otu motu, ngaahi palani ‘a e ngaahi potungaue ‘a e pule’anga mo hono patiseti.							SDG/ TSDF/GPA		
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fa’u, fakaola pea fakahoko moe ngaahi polokalama talatalanoa ki ilo á e kakai ki he TSDF fo’ou.	Fakaola ‘i Sepitema 2026.	Ngaue fakalakalaka ‘oku nga’unu ki mu’a	Fakaola ‘o e tohi fa’unga palani fakafonua ‘i Sepitema.	Hokohoko atu hono talanoa’i ke mahino lelei ‘a e tohi fa’unga palani fakafonua	Ke toki fakapapau’i ‘i he taimi teuteu patiseti.				
Fokotu’u ‘a e ngaahi fiema’u vivili makatu’unga ‘i he TSDF III ki hono fa’u mo muimui’i lelei ‘a e ngaahi taumu’a ngaue vivili ‘a e pule’anga	Fakahu ki he Kapineti ‘a e ngaahi taumu’a ngaue vivili ‘a e pule’anga makatu’unga ‘i he TSDF III	Kakato hono fa’u ‘a e taumu’a ngaue vivili ‘a e pule’anga ki he ta’u fakapa’anga 2025/26	30 ‘o Novema	Novema	Novema		17.15	17.15.1	
Fakanofonofo ‘a e ngaahi Ásenita ngaue ‘a e pule’anga, patiseti mo e	1. Lahi ‘o e GPAs ‘oku fakapatonu ki he TSDF.	Lolotonga fakahoko	1. 100% ‘o e ngaahi taumu’a ngaue	Hoko atu pe hono ngaue’aki ‘a e 100%	Hoko atu pe hono ngaue’aki ‘a e 100%				

fokotu'utu'u 'o e palani fakapotungaue ki he TSDF.	2. Lahi 'o e patiseti mo e CP 'a e MDAs 'oku fakapatonu ki he TSDF		vivili 'a e pule'anga kuo kakato hono fakanofon ofo. 2. 100% 'o e patiseti mo e CP 'a e MDAs kuo lava hono fakanofon ofo.						
Fengaue'aki fakataha mo e Vaá Palani ki he Ngaue Fakapaánga ó e Fale Pa'anga ki hono fa'u mo ngaue'i 'a e Palani ki hono tokangaekina e ngaahi koloa á e puleánga (AMP) ki he ngaahi ngaue lalahi 'i Tonga.	% 'o e ngaahi potungaue 'a e pule'anga 'oku nau faka'asi mai 'I he 'enau Palani fakata'u 3 'a enau ngaahi palani ki hono ngaue'aki 'a e koloa 'o e pule'anga (AMP)	Hala	Ikai toe si'I hifo he 50% 'o e ngaahi potungaue kuo fakakau mai 'enau AMP	Ikai toe si'I hifo he 80% 'o e ngaahi potungaue kuo fakakau mai 'enau AMP	Ikai toe si'I hifo he 100% 'o e ngaahi potungaue kuo fakakau mai 'enau AMP			GPA 7	\$0.43 m
Ngaue fakataha pea mo e kau ngaue UNDP Gov4Res mei Suva ki hono lalanga 'a e 'ilo mo hono mahino'i 'o e founa fakalakalaka 'oku fakatefito 'i he fakatu'utamaki fakaenatula 'i he ngaahi founa palani mo fakapa'anga fakavahefonua.	Lahi 'o e ngaahi fengaue'aki fakataha kuo fakahoko 'o fakatatau ki he palani ngaue kuo fakapaasi 'i he Tohi Aleapau (LOA) kuo	Fakapaasi 'o e Aleapau Femahino'aki (MOU) mo hono fakamo'oni hingoa 'o e Tohi Aleapau (LOA) ki he hokohoko atu 'o e ngaue.	1. Fokotu'u ha lakanga M&E. 2. Kakato hono fa'u 'a e MEL fakafonua.	Fakakakato 'a e ngaahi ngaue 'oku toe 'i he malumalu 'o e LOA kuo fakamo'oni hingoa.	Hoko atu he pule'anga hono fakapa'anga mo fakaivia 'a e lakanga M&E			GPA 7	

	fakamo'oni hingoa								
Fakakau 'a e ngaahi palani fakasekitoa mo e tu'utu'uni ngaue ko 'eni ki he ngaahi palani fakapotungaue mo e ngaahi founa muimui' mo sivilivii ó e ngaue: Palani Fakafonua ki he Ngoue II, Palani fakafonua ki he Toutai II, Faúnga pe Tuútuú ni Ngaue ki he Fefakatauaáki á Tonga, Palani Fakafonua ki hono tokangaekina ó e Átakai fakalukufua, Palani ki hono Tokangaekina á e fakamole á e puleánga, Tuútuúni Ngaue Tuúloa ki he tokangaekina ó e hiki fonua/fetukutuku ó e nofo pea moe Tuútuúni Ngaue ki he malu fakasosiale	Lahi 'o e ngaahi Palani/Tu'utu'uni faka-Sekitoa kuo fakahoko ki he ngaahi palani ngaue 'a e ngaahi potungaue.	Fakakau atu 'a e Palani faka-sekitoa/ngaahi tu'utu'uni ngaue 'e 5.	8	Ke fakapapau'i 'i he ngaue hoko mai.	Ke fakapapau'i 'i he ngaue hoko mai.				
Ko hono fakahoko lelei 'o e ngaahi ngaue fakapule'anga mo e ngaahi kulupu ngaue fakatekinikale pea mo hono fakakau 'o e TSDF ki he ngaahi komiti kehekehe 'oku fekau'aki mo ia.	Lahi 'o e ngaahi fokotu'u na'e ngaue'aki 'e he kau ngaue fekau'aki mo e ngaahi kulupu ngaue fakatekinikale.	Kau 'i he NNCCDC pea mo e JNAP 2.	'Oku 'ikai si'i hifo he 8 fokotu'u kuo fakahoko.	Ke fakapapau'i 'i he ngaue hoko mai.	Ke fakapapau'i 'i he ngaue hoko mai.		17.15	17.15.1	
Ko e ngāue'aki 'a e 'ilo mo e fakakaukau loloto 'i hono fakakau 'o e Polokalama	Ko e ngaahi fakamatala fakamuimui taha	Palani Fakahoko Ngaue 'a e Pule'anga	Ko e Polokalama Fakahoko 'o e	Ke fakapapau'i 'i he ngaue hoko mai.	Ke fakapapau'i 'i he ngaue hoko mai.		17.15	17.15.1	

Tokoni Fakalakalaka mei Tu'apule'anga ki he Fa'unga Ola Fakafonua pea mo e ngaahi me'angāue ki he palani.	fakakuata ki he ngaahi poloseki 'a e ho ngaue fakalakalaka 'a ia 'oku fenapasi/fakakau ki he ngaahi founa ngaue fakafonua mo e ngaahi me'angaue ki hono palani.	Fakatahataha 'o e Ngaahi Pule'anga.	Hala mo e Halanga Vaka (Siaina), 'Aositelelia, Siaina		he ngaue hoko mai.				
Fakahoko pea Lipooti á e Fakataha Fakafonua 'a e kau ngaue Palani ki he 2026	Ko hono fakakakato 'o e lipooti 'o e ola 'o e Fakataha 'a e kau Palani.	Ko e Fakataha'anga 'a e kau Palani 'o e 2024.	Kakato 'a e lipooti 'o e ola 'o e Fakataha'anga 'a e kau Palani 'i loto he mahina 'e taha hili 'a e fakataha'anga.	Kakato 'a e lipooti 'o e ola 'o e Fakataha'anga 'a e kau Palani 'i loto he mahina 'e taha hili 'a e fakataha'anga.	Kakato 'a e lipooti 'o e ola 'o e Fakataha'anga 'a e kau Palani 'i loto he mahina 'e taha hili 'a e fakataha'anga.		17.15	17.15.1	
Muimui'i, Sivisivi'i pea lipooti ki he Komiti Fakalakalaka 'o e ngaahi 'otu motu ki hono fakahoko á e ngaahi ngaue í he palani fakatahataha fakataú 'e 5 ki he ngaahi 'otu motu.	Lipooti fakalakalaka vaeua ta'u ki he ngaahi Palani Fakalakalaka 'o e Ngaahi Motu.	Palani Fakalakala 'o e Ngaahi Motu.	Fakahu atu 'a e lipooti fakalakalaka 'e 2 mei he Palani Fakalakalaka 'o e ngahi 'otu motu 'i loto he mahina 'e 1 ki he komiti.	Fakahu atu 'a e lipooti fakalakalaka 'e 2 mei he Palani Fakalakalaka 'o e ngahi 'otu motu 'i loto he mahina 'e 1 ki he komiti.	Fakahu atu 'a e lipooti fakalakalaka 'e 2 mei he Palani Fakalakalaka 'o e ngahi 'otu motu 'i loto he mahina 'e 1 ki he komiti.				
Fakafekau'aki 'a hono fa'u 'o e Lipooti (VNR) ki he tu'unga hono ngaueí á e ngaahi	Fakahoko taimi totonu mo e lipooti ki hono vakai'i	'Uluaki Lipooti ki he tu'unga hono ngaue'i 'a e ngaahi taumu'a	Lipooti hono 2 ki he tu'unga hono ngaue'i 'a e ngaahi	x	x				

Taumuá Fakalakalaka Tuúloa hono 2 ‘a Tonga.	fakasekitoa ‘o fakatatau ki he taimi kuo fakapaasi.	fakalakalaka tu’uloa (VNR) na’e kakato ‘i Me, 2019.	taumu’a fakalakalaka tu’uloa (VNR) ke kakato ki Me 2026						
---	--	--	---	--	--	--	--	--	--

Taumu’a Ngaue 5.02: Founa ngaue falala’anga ke Muimui’i, Vakai’i, mo Ako (MEL) ki hono tanaki ‘o e ngaahi fakamatala hono ngaue’i ‘o e TSDF ke tokoni ki hono fakahoko ‘o e ngaahi tu’utu’uni fakapalani mo e fale’i ‘i he taimi totonu.						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ke ola lelei ‘a e fengau’e’aki pea mo e Potungaue Sitetisitika á Tonga pea mo e Va’a ‘a e Pule’anga Fakatahataha: ko e Komisoni ki he ngaahi me’a Faka’ekonomika & Fakasosiale (ESC AP)- ke fakahoko ‘a e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Potungaue ‘a e Pule’anga ‘i he founa totonu mo lelei ke fa’u’aki ‘a e ngaahi taketi pehe ki he ‘uu me’afua ke muimui’i ‘aki ‘a e fakahoko fatongia ‘oku fai.	Ko e vahevahe ‘o e ngaahi me’afua fakalakalaka tu’uloa ‘oku fa’u ‘i he tu’unga fakafonua ‘o fakatahataha’i kakato ‘i he taimi ‘oku fekau’aki ai mo e taumu’a ‘o e TSDF/SDG, ‘o fakatatau ki he Ngaahi Tefito’i Mo’oni ‘o e Sitetisitika Faka’ofisiale.	55/79	8/79	8/79	8/79		17.16 17.18	17.16.1 17.18.1	
Fakalelei á e me’angaue tanaki’anga fakamatala fakafonua	Taimi totonu hono fakafo’ou ‘o e ngaahi fakamatala ke ne fakahaa’i ‘a e fakalakalaka ‘i he ngaahi me’afua fakafonua ‘i he me’angaue tanaki’anga fakamatala fakafonua (NMS)	Fakahoko ‘a e fakalelei’i ‘o e NMS.	Lipooti fakalakala ka fakata’u ‘o e ngaahi me’afua	Lipooti fakalakala ka fakata’u ‘o e ngaahi me’afua	Lipooti fakalakala ka fakata’u ‘o e ngaahi me’afua	17.16 17.18	17.16.1 17.18.1	GPA 6	

			fakafonua .	fakafonua .	fakafonua .				
Teuteu'i pea fa'u á e lipooti fakata'u ki hono muimui' mo sivilivii á e tu'unga ó e TSDF pea moe ngaahi meá é ako mei ai.	Fakahu taimi totonu 'o e lipooti MEL 'o fakatatau ki he taimi kuo fakapaasi.	Lipooti 'e taha 'oku kei fakatatali (2019-20)	Ko e tomu'a tanaki 'o e fakamatala ki he Lipooti MEL 'o e TSDF.	'Uluaki Lipooti MEL 'o e TSDF.	Lipooti MEL hono 2 'o e TSDF.	17.16 17.18	17.16.1 17.18.1	GPA 6	

Taumu'a Ngaue 5.03: Ko ha founga fakafekau'aki 'oku ne fakatahataha'i 'a e ngaahi poloseki langa fakalakalaka ke fakapapau'i 'oku fakahoko taimi totonu						TSDF/SDG			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Teuteu'i 'o e lipooti fakata'u ki he tu'unga 'o e fakahoko 'o e Palani Fakafonua ki he Ngaahi Ngaue Lalahi mo e 'Inivesimeni 3 (NIIP 3 mo e Palani Fakaakeake Hunga Tonga Hunga Ha'apai.	Kakato hono teuteu'i 'o e lipooti fakata'u 'o fakatatau ki he taimi na'e fokotu'u ke 'osi kiai.	0	Kakato 'a e lipooti fakata'u 'i loto 'i he mahina 'e 1.	Kakato 'a e lipooti fakata'u 'i loto 'i he mahina 'e 1.	Kakato 'a e lipooti fakata'u 'i loto 'i he mahina 'e 1.				
Fokotu'u ha me'angaue (database) kene muimui'i 'a e tu'unga 'o e ngaahi ngaue 'i he Palani Fakafonua ki he Ngaahi Ngaue Lalahi mo e 'Inivesimeni.	Fokotu'u 'o e me'angaue (database) ki he Palani Fakafonua ki he Ngaahi Ngaue Lalahi mo e 'Inivesimeni 3.	Oku lolotonga fakahoko.	Kakato hono fokotu'u 'oe me'angau e (database)	Lipooti ki he tu'unga 'o e me'angau e (database)	Hokohoko atu				

Taumu'a Ngaue 5.04: Fa'u ha lao 'a e Va'a Palani Fakafonua 'oku ne fakamahino ai 'a e ngaahi ngaue 'oku fakahoko he Va'a Palani Fakafonua ki hono palani'I 'o e fonua mo e fakama'opo'opo 'o e ngaahi ngaue.						TSDF/SDG			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ngaahi ngaue ke kamata'aki pea mo e ngaahi teuteu tokamu'a	Tali 'a e pepa kapineti 'o e lao koeni mei kapineti	0	Kakato hono fa'u 'a e 'uluaki paaki fakaangaa nga	Paasi 'a e lao ki Falealea 'o Tonga	Fokotu'u pea mo'ui 'a e lao 'a e Va'a Palani Fakafonua				
Ko hono tohi pe fa'u 'a e lao mo hono fakahoko 'a e talatalanoa moe ngaahi kupufekau'aki fekauaki moe lao	Lava hono likuluti mai 'a e tokotaha fa'u lao mo e ngaahi talatalanoa moe ngaahi kupu fekau'aki								

3.6 Polokalama 6: Ngaahi ‘Ofisi ‘i he ‘Otu Motu

Ko e polokalama ko ‘eni ‘oku kau ki ai e ngaahi ‘ofisi ‘o e ongo Kovana mo e kau Fakafongonga Pule’anga ki he ngaahi tukui motu.

3.6.1 ‘Ofisi ‘o e Ongo Kovana mo e Kau Fakafongonga Pule’anga (Vava’u, Ha’apai, ‘Eua, Niuafo’ou, Niuatoputapu)

Ko e Ongo Kovana mo e Kau Fakafongonga Pule’anga kenau fakafongonga’i ‘a e Pule’anga ‘i honau takitaha vahefonua, pea kenau ma’u mafai ki hono tokanga’i mo fakalele ‘a e ngaahi fatongia, mo e kau ngaue faka-pule’anga, ngaahi koloa ‘a e pule’anga ‘i honau takitaha vahefonua, pea ke fakahoko foki mo tali angi ki he ngaahi tu’utu’uni kuo fakahoko atu mei he Palemia. Pea kenau lipooti foki ‘a e ngaahi me’a ‘oku hoko ‘i honau vahe fonua takitaha ki he Palemia.

Ko e kasitoma tefito ‘a e ‘Ofisi ‘o e Ongo Kovana mo e Kau Fakafongonga Pule’anga ko e Palemia, Kapineti, Falealea, Ngaahi Potungae, Ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga, Ngaahi Pisinisi, Ngaahi Kautaha Sosaieti Sivili, Kakai Fakalukufua mo e Ngaahi Hoa Ngaue ki he Fakalalakaka.

Felave’i mo e Palani Ngaue mo e Patiseti kuo ‘osi [Faka’longa’i mai e konga totonu]	Hokohoko atu pe	Liliu si’isi’i	Liliu lahi	Fo’ou
---	--------------------	-------------------	------------	-------

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 6.01 (‘Ofisi Kovana Vava’u)

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.99	0.65	0.95	0.45
Kau Pule (Vahenga A-H)	2	2	2	2
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	2	2	2	2
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	6	6	6	6
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	10	10	10	10
Kau Ngaue Lau’aho	5	5	5	5
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	15	15	15	15

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 6.02 (‘Ofisi Kovana Ha’apai)

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.39	0.37	0.37	0.37
Kau Pule (Vahenga A-H)	1	1	1	1
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	2	2	2	2
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	8	8	8	8
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	11	11	11	11
Kau Ngaue Lau’aho	2	2	2	2
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	13	13	13	13

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 6.03 (‘Ofisi Fakafofonga Pule’anga ‘Eua)

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.14	0.18	0.18	0.18
Kau Pule (Vahenga A-H)	0	0	0	0
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	1	1	1	1
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	1	1	1	1
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	2	2	2	2
Kau Ngaue Lau’aho	3	3	3	3
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	5	5	5	5

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 6.04 (‘Ofisi Fakafofonga Pule’anga Niuatoputapu)

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.11	0.11	0.11	0.11
Kau Pule (Vahenga A-H)	0	0	0	0
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	1	1	1	1
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	2	2	2	2
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	3	3	3	3
Kau Ngaue Lau’aho	1	1	1	1
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	4	4	4	4

Fakakalakalasi ‘o e Kau Ngaue he Polokalama 6.05 (‘Ofisi Fakafofonga Pule’anga Niuafu’ou)

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	0.13	0.12	0.12	0.12
Kau Pule (Vahenga A-H)	0	0	0	0
Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	1	1	1	1
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	2	2	2	2
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue Tu’uma’u	3	3	3	3
Kau Ngaue Lau’aho	1	1	1	1
Fakakatoa ‘a e Kau Ngaue	4	4	4	4

Patiseti Ngaahi ‘Ofisi ki Motu

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
‘Ofisi Kovana Vava’u	998,700	651,200	951,200	451,200
‘Ofisi Kovana Ha’apai	395,200	365,000	365,000	365,000
‘Ofisi Fakafongong Pule’anga, ‘Eua	140,900	180,400	180,400	180,400
‘Ofisi Fakafongong Pule’anga, Niuatoputapu	109,600	113,800	113,800	113,800
‘Ofisi Fakafongong Pule’anga, Niuafu’ou	128,000	122,600	122,600	122,600
Fakakatoa	1,772,400	1,433,000	1,733,000	1,233,000

Ke a’usia ‘a e taumu’a ‘oku ha atu ‘i ‘olunga, ko e ngaahi ngaue ‘eni kuo pau ke fakahoko:

Taumu’a Ngaue 6.01: Fakahoko ha ngaahi fale’i pe lipooti ki he Palemia ki he tu’unga ‘oku ‘i ai e ngaahi fakalakalaka ‘i he ngaahi poloseki faka-sosiale, faka-‘ekonomika mo e mo e ngaahi fakalakalaka ki he ‘ataakai, ‘a ia ‘oku hā ‘i he ngaahi palani Fakalakalaka ki he Komuniti (Ngaahi Komiti Fakalakalaka).						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Ngaahi Me’afua	2024/25 (Taketaki kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketaki GPA	Patiseti
Ke ngaue fakataha mo e kau fakafongong Falealea ki hano talanga’i mo felotoi mo e Éiki Palemia mo e Minisita Paánga mo e Kapineti ki he vahevahe patiseti ki hono fakalakalaka’i honau ngaahi vahefonua	Lahi ‘o e Ngaahi Fakataha Fa’u ‘o e Patiseti pea tali	>4 he ta’u Siulai	>4 he ta’u Siulai	>4 he ta’u Siulai	>4 he ta’u Siulai			GPA 6	
Ke faú ha tuútuúni ngaue pea mo fakahoko ha ngaahi fale’i, lipooti mo ha ngaahi fokotuú ki he Palemia pea mo e Komiti Fakalakalaka ó honau ngaahi vahefonua, ki he ngaahi meá felavei ki he fakalakalaka ki he tafa’aki faka-sosiale, faka-ékonomika, átakai mo e faka-politikale.	Fa’u ha ngaahi tu’utu’uni ngaue mo e ngaahi fale’i % taimi tonu, kakato pea tonu e ngaahi fale’i	Fa’u ha ngaahi tu’utu’uni ngaue mo e ngaahi fale’i >95 %	Fa’u ha ngaahi tu’utu’uni ngaue mo e ngaahi fale’i >95 %	Fa’u ha ngaahi tu’utu’uni ngaue mo e ngaahi fale’i >95 %	Fa’u ha ngaahi tu’utu’uni ngaue mo e ngaahi fale’i >95 %			GPA 6	

Fengau'e'aki Vaofi mo e Va'a ki he Pule'anga Fakakolo ke fale'i mo fakahoko ha ngaahi ngaue á e ngaahi potungaue á e Puleánga ki he ngaahi taumuá ngaue fakalakalaka á e Komiti Fakalakalaka á honau ngaahi vahefonua á ia kuo ósi tali é he Puleánga.	% taimi tonu, kakato pea tonu e ngaahi fale'i	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	
Fakahoko ha ngaahi ngaue fakasekelitali mo e tokoni ki he Komiti Fakalakalaka honau ngaahi vahefonua takitaha 'i he fengau'e'aki mo e Va'a Pule'anga Fakakolo, pea mo ha ngaahi komiti kehe pe.	% Taimi, tonu pea kakato	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			G P A 6	

Taumu'a Ngaue 6.02: Tokangaekina mo Fakahoko 'a e ngaahi Fili kotoa pe honau takitaha vahefonua.						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Ngaahi Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ke pulei mo tokangaekina pea mo fakahoko e fili ko ia 'i honau takitaha vahefonua	% kakato, taimi tonu, tonu pea muimui ki he lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %				

Taumu'a Ngaue 6.03: Tokangaekina 'a e ngaahi ngaue faka-kelekele kotoa pea fakapapau'i 'oku muimui ki he ngaahi lao.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Ngaahi Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ke tokangaekina mo fakahoko e ngaahi ngaue faka-kelekele.	% kakato, taimi tonu, tonu pea muimui kihe lao.	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %	1.4	1.4.1		

Taumu’a Ngaue 6.04: Fengaue’aki vaofi mo e Va’a ki he Pule’anga Fakakolo, ke fakapapau’i ‘oku fakahoko lelei ‘e he Kau Pulefakavahe mo e Kau ‘Ofisakolo honau ngaahi fatongia.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Ngaahi Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Fakahoko ha ngaahi fakataha/ako fakamahina mo e Kau Pulefakavahe mo e Kau ‘Ofisakolo ‘i he fengaue’aki mo e Va’a Pule’anga Fakakolo. Fengaue’aki vaofi mo e Va’a Pule’anga Fakakolo ki hono ngaue’i ‘o e ngaahi Palani ki he Fakalakalaka ‘a e Ngaahi Vahenga.	Ngaahi Fakataha Faka-Mahina % taimi pea kakato	12 > 95 %	12 > 95 %	12 > 95 %	12 > 95 %			G P A 6	

Taumu’a Ngaue 6.05: Fakalakalaka Komiuniti: Ha Ngaahi Vahefonua óku toe fakaófoófa ange, pea kene ómai ha ngaahi faingamalie í he sekitoa Takimamata mo e Ékonomika, pea ke to e lelei ange ‘a e tu’unga mo’ui faka-sosiale ‘a e kakai honau ngaahi vahenga takitaha.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Ngaahi Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ha vā fengaue’aki vaofi mo e ngaahi hoa ngaue felave’i ‘i hono ngaue’i mo fakahoko e ngaahi ngaue ki he tauhi ke ma’a mo faka’ofa’ofa ‘o e ngaahi vahefonua, pea pehe ki hono faka’auha ‘o e veve.	> % taimi pea kakato	> 95 %	> 95 %	> 95 %	> 95 %				

Fakapapau'i hanga ngaahi tokoni fakapa'anga ke tokoni ki he ngaahi ngaue ki hono tauhi ke faka'ofa'ofa 'a e ngaahi vahefonua.	Ma'u 'o e tokoni fakapa'anga.	Siulai 2022	Siulai 2023	Siulai 2024	Siulai 2025				
---	-------------------------------	-------------	-------------	-------------	-------------	--	--	--	--

Taumu'a Ngaue 6.06: Ke toe lelei ange á e palaní, ngaue fekauáki moe kau ngaue, meá fakapaánga, ngaahi faile, founga ngaue, tauhi e ngaahi koloa mo e fetuútaki í honau takitaha 'ofisi fakavahefonua.						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Ngaahi Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Faú e Patiseti moe Palani ngaue á e ófisi í he fengaeáki mo e timi ngaue á e ófisi ó e Palemia	Fakahu atu 'a e patiseti he taimi totonu % taimi tonu, tonu, kakato pea muimui kihe lao.	Fakahu atu 'a e patiseti he taimi totonu % >95 %	Fakahu atu 'a e patiseti he taimi totonu >95 %	Fakahu atu 'a e patiseti he taimi totonu >95 %	Fakahu atu 'a e patiseti he taimi totonu >95 %			GPA 6	
Ngaue fakapotopotoáki 'a e patiseti á e potungaue fakatatau ki he ngaahi lao	% kakato, tonu pea muimui kihe lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	
Ngaue vaofi mo e ófisi ó e Palemia ki he ngaahi ngaue ki hono tokangaekina e kau ngaue	% kakato, tonu pea muimui kihe lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	
Tokangaekina mo tauhi e ngaahi kuata á e Puleánga	Kuo fakapaasi pea tali ha pa'anga % taimi tonu mo kakato ngaue fakalelei	Siulai >95 %	Siulai >95 %	Siulai >95 %	Siulai >95 %			GPA 6	
Ke tokangaekina mo fakafaingofua'i e ngaahi fatongia ki he talitali e ngaahi folau atu 'a e Palemia, Kau Minisita, Kau Fakafofonga	% kakato, tonu pea muimui kihe lao	>95 %	>95 %	>95 %	>95 %			GPA 6	

Falealea mo e Kau Fakafofonga mei muli, kau ngaue Faka-Puleánga mo e kau Fakaafe Mahu'inga.									
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

3.7 Polokalama 7: Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo

‘Oku fakakau ‘i he polokalama ni ‘a hono pule’i mo tokanga’i ‘o e kau ‘Ofisa Kolo mo e ‘Ofisa Fakavahefonua, pea mo hono tokangaekina ‘o e ngaahi ngaue fakalakalaka ‘i he ngaahi kolo. Na’e hiki mai ‘a e polokalama ni mei he Potungaue ‘o e Ngaahi Ngaue Fakalotofonua, ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni kapineti Fika. 885, ‘aho 31 ‘o Siulai 2020. Ko e taha eni ‘o e ngaahi liliu na’e fakavisone ‘e he Pule’anga kuo’osi, ke ne fo’u ha founa ke toe vaofi ai ‘a e fengae’aki mo e ngaahi kolo ‘o fakafou ‘i he Pule’anga Faka-Kolo.

3.7.1 Va’a ki he Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka Ngaahi Kolo.

‘Oku mahino ki he tokolahi ‘a e ‘ikai ke ‘i ai ha sino’i lao fakakonisitutone ke fakapatonu ki he Pule’anga Faka-Kolo, pea ko e ongo lao tefito ‘oku fenaapasi mo e Pule’anga Faka-Kolo, ‘a e Lao ki he Fono pea mo e Lao ki he kau ‘Ofisa Kolo mo e ‘Ofisa Fakavahefonua. Ko e kau ‘Ofisa Fakavahefonua ‘e 23 mo e kau ‘Ofisa Kolo ‘e 155 fakatou’osi, ‘a ia ‘oku fili kinautolu ‘o makatu’unga ‘i he tokotaha ‘e fili ai ‘a e tokolahi taha, ‘i he ta’u ‘e fa kotoa pe.

Ko ia ai, ‘oku tukupaa ‘a e Va’a ki he Pule’anga Faka-Kolo mo e Fakalakalaka ‘o e Ngaahi Kolo ki hono fakalahi mo fakafou’ou ‘o e Lao ki he kau ‘Ofisa Kolo mo e ‘Ofisa Fakavahefonua, Lao ki he Fono, mo hono fokotu’u ha lao fo’ou ki Fale Alea fekau’aki mo hono fa’u mo fakalao’i ‘o ha Komiti/Kosilio Faka-Kolo ‘i he ngaahi kolo kotoa. ‘E hoko ‘a e lao ni ko ha fakava’e lelei ke ne fokotu’u ‘a e Pule’anga Faka-Kolo ‘i he ngaahi kolo.

Kimu’a pea kakato ‘a e ngāue ki heni, ‘e fakahoko ‘e he Va’a ni ‘a hono lelei taha ke fengāue’aki mo e ngaahi Komiti/Kosilio Faka-Kolo kuo ‘osi fokotu’u he ‘otu Tonga, pea tokonia kinautolu ‘oka fiema’u. ‘E malava ke tākaki mo ‘analaiso ‘e he Va’a ni ‘a e ngaahi fakamatala mahu’inga mei he ngaahi Liipooti faka-kuata ‘a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo, fekau’aki mo e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘enau ngaahi palani langa fakalakalaka, mo e ngaahi fiema’u tokoni kotoa ‘a e kolo, ‘o fakafou ‘i he ngaahi Komiti/Kosilio Faka-Kolo.

Kau Pule Fakavahe & ‘Ofisa Kolo ki he motu takitaha.

Ngaahi Motu	Tongatapu	‘Eua	Ha’apai	Vava’u	Ongo Niua	Fakakatoa
Pule Fakavahe	7	2	6	6	2	23
‘Ofisa Kolo	61	15	28	39	12	155
Fakakatoa	68	17	34	45	14	178

Kau Ngaue Fakakatoa ‘o Fakakalasi Polokalama 7.1

Fakamatala	2024/25 Kamata	2025/26 Patiseti	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Katoa = Patiseti Fakalotofonua(\$m)	5.57	11.66	11.66	13.66
Kau Pule (Vahenga A-H)	1	1	1	1

Kau Ngaue Fakapolofesinale (Vahenga I- L)	2	2	2	2
Kau Ngaue Makehe (Vahenga M-S)	2	2	2	2
Pule Fakavahe mo e 'Ofisa Kolo	178	178	178	178
Fakakatoa 'a e Kau Ngaue Tu'uma'u	183	183	183	183
Kau Ngaue Lau'aho	1	1	1	1
Fakakatoa 'a e Kau Ngaue	184	184	184	184

1. Tefito'i Fatongia 'o e Va'a.

- Muimui'i 'a e ngaahi ngāue 'a e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo, mo 'enau takitaha Komiti/Kosilio Faka-Kolo.
- Fokotu'u pea fakahoko 'a e ngaahi Palani Langa Fakalakalaka Faka-Kolo.
- Tokangaekina 'a e kotoa 'o e ngaahi Komiti Langa Fakalakalaka 'o e 'Otu Motu pea muimui'i 'enau ngaahi ngāue langa fakalakalaka takitaha.
- Muimui'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi Langa Fakalakalaka Faka-Kolo 'o e ngaahi kolo kotoa he 'otu Tonga.
- Faka'ai'ai 'a e poto'i hono tokangaekina 'o e me'a kotoa 'i he ngaahi ngāue 'a e Komiti/Kosilio Faka-Kolo.
- Fakahoko ha ngaahi ako fakalahi taukei ma'a e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e kau 'Ofisa Kolo.
- Fakapapau'i 'oku fengāue'aki lelei 'a e Pule'anga fakalukufua pea mo e ngaahi kolo.
- Fakaivia 'a e Pule'anga Faka-Kolo, Komiti/Kosilio faka-kolo, mo hono ngaahi komiti tokoni.
- Tokangaekina 'a e kotoa 'o e ngaahi Pa'anga Tokoni 'oku 'i he malumalu 'o e Va'a ni.
- Fakahoko pea poupoua 'a e taki lelei 'i he ngaahi tu'unga kotoa 'i he kolo.

Kakai fengaue'aki tefito

- Pule Fakavahe mo e 'Ofisa Kolo
- Ngaahi Kautaha Ta'efakapule'anga/Ngaahi Kautaha Sosaieti Sivile
- Ngaahi kosilio faka-kolo mo e komiti faka-kolo
- Ngaahi hoangaue 'i he ngaahi komiuniti
- Kakai Fakalukufua

Felave'i mo e TSDF II

- *Poutuliki 2, Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 2.1: Ke to e lelei ange 'a e fengāue'aki mo e tokoni ki he ngaahi ngāue'anga fakasōsiale mo e sosaieti sivile (CSO) mo e Ngaahi Kulupu 'i he Komiuniti*
- *Poutuliki 2, Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 2.2: Ngāue vāofi 'a e Pule'anga, ngaahi siasi mo e ngaahi kautaha kehekehe ke fakalakalaka 'a e komiuniti*

- *Poutuliki 3, Ola ‘o e ngaahi fokotu’utu’u fakangāue’anga 3.3: Ko ‘ene mahino ange ko ia ‘a e tu’unga ‘o e fengāue’aki pea mo e kakai fakalukufua, pea ‘e malava leva ke lelei ‘a hono vahevahe ‘o e ngaahi fatongia ‘o e Pule’anga.*

2. Komiti Fakalalakaka ‘o e ‘Otu Motu

Na’e fokotu’u ‘e he ngaahi motu takitaha (‘Eua, Ha’apai, Vava’u, Ongo Niua) ha Komiti Langa Fakalalakaka ‘o e ‘Otu Motu ko ia, koe’uhi ko e ‘i ai ‘a e ‘inasi ‘o e ‘otu motu takitaha ‘i he patiseti ‘a e Va’a ki he Pule’anga Faka-Kolo mo e Fakalalakaka ‘o e Ngaahi Kolo. Na’e fa’a ngaue’aki ‘a e Pa’anga Fakalalakaka ki he ‘Otu Motu ‘o vahevahe pe ‘i he kau fakafofonga kakai ki falealea ‘o e ‘Otu Motu takitaha. ‘Oku fakafatongia’aki ‘a e Va’a ki he Pule’anga Faka-Kolo mo e Fakalalakaka ‘o e Ngaahi Kolo, ‘a e ngāue faka-sekelitali ‘i he kotoa ‘o e ngaahi Komiti. Ko e kau memipa ‘i he Komiti takitaha ‘oku kau ki ai ‘a e kau fakafofonga kakai ki Falealea, kau fakafofonga Nōpele ki falealea, kau ‘Ofisa Fakavahefonua, mo e kau Kovana/Fakafofonga Pule’anga ‘o e ‘Otu Motu takitaha. ‘Oku ‘i ai leva mo e kau memipa fengāue’aki, ‘a ia ko e kotoa ‘o e kau Talēkita Pule ‘i he Ngaahi Potungaue Faka-Pule’anga, pea ‘e ui kinautolu ke kau ki ha fakataha ‘a e ngaahi Komiti Langa Fakalalakaka ‘a e ‘Otu Motu ‘okapau ‘e fiema’u.

Na’e liliu ‘e he Tu’utu’uni Kapineti Fika. 17 ‘o e ‘aho 7 ‘o ‘Epeleli, 2025 ‘a e Ngaahi komiti Fakalalakaka ‘o e ‘Otu Motu, ‘aki hono fokotu’u ‘o e ‘Eiki Minisitā Takimamata/Fakamaau’anga ke hoko ko e Sea ‘o e Komiti Langa Fakalalakaka ‘o Ha’apai, ‘Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue ki Muli/Kau Tau Malu’i Fonua ‘ene ‘Afio ke ne hoko ko e Sea ‘o e Komiti Langa Fakalalakaka ‘o Vava’u, ‘Eiki Tokoni Palemia/Minisitā MEIDECC/MOI ke ne hoko ko e Sea ‘o e Komiti Langa Fakalalakaka ‘o ‘Eua, pea mo e ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua ke ne hoko ko e Sea ‘o e Komiti Langa Fakalalakaka ‘o e Ongo Niua. Na’e ‘ikai ke toe ‘ave ‘a e pa’anga na’e vahe’i ki he Ngaahi Komiti ‘o e ‘Otu Motu ‘o vahevahe ki he kau fakafofonga kakai, kae tokanga’i kotoa ia ‘e he Komiti. Kapau ‘e toki fiema’u ha pa’anga ke ngaue’aki, ‘e ‘uluaki fakahu mai ha tohi kole ke fakahoko ha poloseki mei he kakai ‘o e kolo, ‘Ofisa Kolo/’Ofisa Fakavahefonua ‘o e ‘otu motu takitaha. ‘E toki fakataha leva ‘a e Sea mo e kau memipa ‘o e komiti, pe ko e poloseki fe ‘e fakapa’anga.

Palani Fakalukufua Fakata’u-nima

‘Oku fakafatongia’aki foki ‘a e Ngaahi Komiti Fakalalakaka ‘o e ‘Otu Motu, ‘a hono muimui’i ‘a e fakalalakaka mo hono fakahoko ‘o e ngaahi ngaue tefito ‘a e pule’anga, mo e fakalalakaka ‘o e ngaahi kolo ‘i he ‘Otu Motu takitaha. Koe’uhi ke tokoni ki hono fakahoko ‘o e fatongia ni ke lelei ange, na’e kole leva ‘e he ngaahi Komiti Fakalalakaka ‘o e ‘Otu Motu, ke fo’u ‘e he Va’a Palani Fakafonua mei he ‘Ofisi ‘o e Palemia ha Palani Fakalukufua Fakata’u-nima ki he ‘Otu Motu takitaha.

‘Oku fa’u ‘a e Palani Fakalukufua Fakata’u-nima ‘o fakatefito ‘i he ngaahi taumu’a ngaue lolotonga ‘a e pule’anga, ngaahi Palani fakasekitoa, Palani Fakalalakaka Faka-Fonua, Palani Fakalalakaka Faka-kolo mo e ngaahi liipooti faka-vāhenga fili. Ko e ola eni, ‘oku ne faka’asi mai ‘a e ngaahi fiema’u vivili ‘o e ngaahi kolo, mo e ngaahi taumu’a ngaue ‘a e pule’anga.

‘Oku lolotonga fakahoko ‘a e ngāue ki hono toe siofi ‘o e kotoa ‘a e ngaahi Palani Fakalukufua Fakata’u-nima ki ‘Eua, Ha’apai, Vava’u mo e Ongo Niua. Fakatokanga’i ange ‘oku meimei tatau kotoa pe ‘a e ngaahi visone mo e taumu’a ‘o e motu takitaha.

Visone:

Ko e Ngaahi Taumu'a:

1. Faka'ai'ai ke kau mai 'a e kakai ki he ngaahi ngaue ki he Vahenga
2. Fakahoko ha ngaahi fakalalakaka faka'ekonomika/fakasosiale tene 'omai ha tu'umalie 'i he kaha'u
3. Lalanga ha va fengaue'aki 'i he tukui motu mo tu'apule'anga ke tafe mai ai 'a e ngaahi monu'ia faka'ekonomika/fakasosiale ke 'inasi ai 'a e taha kotoa.
4. 'E langa leva 'a e fakalalakaka tu'uloa ki he ngaahi motu 'i he va fengaue'aki ko ia.

Ngaahi Taumu'a Ngaue 'a e 'Otu Motu

1. Mo'ui Lelei mo e Malu 'a e Kolo	➤ Ngaahi Ngaue'anga	4. Ngaahi sēvesi ngāue
2. Fakalalakaka Fakasosiale	Fakatupu Koloa mei	➤ Ma'u'anga Vai
➤ Ako	Natula	➤ Fetu'utaki
➤ Kakai Fefine mo e	➤ Fakalalakaka 'o e	➤ Ma'u'anga Ivi
To'utupu	Ngaahi Ngaue Lalahi	Fakanatula mo e
➤ Fakalalakaka 'a e Sipoti	➤ Ngaahi Hala mo e	Feliliuaki 'o e 'Ea
3. Fakalalakaka Faka'ekonomika	Halafakakavakava	
	➤ Uafu	5. Ngaahi Ngaue'anga mo e ma'u'anga
	➤ Mala'e Vakapuna	ngaue

3. Ngaahi Pa'anga tokoni 'i he Va'a 'oe Pule'anga Faka-kolo.

i. Pa'anga tokoni ki he ngaahi kolo (\$599,800)

Ko e pa'anga tokoni ko eni 'oku ngaue'aki ia ke poupou ki he kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo ke lelei ange hono fakahoko honau takitaha Fatongia. 'Oku kau ki heni 'a hono tokonia 'o e langa fakalalakaka 'a e ngaahi komiti fakakolo 'oku ne fakafofonga mai 'a e ngaahi kulupu kehekehe 'o e kolo. Ko e fakakatoa 'o e pa'anga tokoni ko eni 'oku fe'unga mo e \$599,800. Ko e \$299,800 'oku vahe'i ia ke tokoni'i 'a e ngaahi Fatongia 'o e 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo. Ko e \$300,00 leva 'oku fakataumu'a ia ke tokonia 'a e ngaahi feinga langa fakalalakaka faka'ekonōmika 'a e ngaahi kolo, 'o nofo taha 'a e tokanga ki hono tokonia 'o e ngaahi poloseki fakakolo 'oku fakataumu'a ki hono 'omi ha pa'anga hū mai ma'a e kolo fakalukufua. Kuopau ke fakamo'oni hingo'a 'a e kau 'Ofisa kolo 'i he ngaahi kole tokoni kotoa 'a e kolo. Ko e Va'a Pule'anga Fakakolo mo e Fakalalakaka 'o e Ngaahi Kolo leva te ne tokangaekina hono muimui'i mo sivilisi'i 'o e pa'anga tokoni ko eni.

ii. Pa'anga Tokoni (\$1,417,800)

Ko e pa'anga tokoni ko eni 'oku fakataumu'a ia ke fakaivia 'a e ngaahi kulupu mo e komiti fakakolo, 'a ia 'oku ne fakafofonga'i mai 'a e ngaahi kulupu kehekehe mei he kolo. Ko e \$300,000 'e tokanga makehe ia ki he ngaahi fiema'u langa fakalalakaka 'a e kulupu to'utupu.

Ko e \$500,000 leva ‘e fakataumu’a ia ki hono tokonia ‘o e ngaahi fiema’u langa fakalakalaka ‘a e ngaahi kulupu kakai fefine mo e fānau fefine. ‘Oku vahe’i leva ‘a e \$300,000 ki he ngaahi fiema’u langa fakalakalaka ‘a e ngaahi kolo ki tokanga. Ko e toenga leva ‘o e \$317,800 ‘e tuku talifaki ia telia ha ngaahi fiema’u fakavavevave ‘a e ngaahi kolo, tautautefito ki ha ngaahi palopalema te ne uesia ‘a e ngaahi fiema’u tefito ‘o e kolo. Ko e fakataataa ‘o e fiema’u ni, hangē ko e fa’a maumau fakatu’upakee ‘a e ngaahi pamu vai fakakolo, ‘o tu’u ai ‘a e ngaahi vai, ka koe fiema’u tefito ‘o e kolo, pehē ki he ngaahi uesia ki he vaka mo e misini vaka fakakolo mo e naunau fakakolo mahu’inga pehē.

iii. *Pa’anga Tokoni ki he Ngaahi Kautaha ‘Ikai Fakatupu Koloa (\$335,500)*

‘Oku fokotu’u ‘a e ngaahi kautaha pehe ni ke nau kaunga fakahoko fakatongia mo e pule’anga ki he kakai ‘oe Fonua. Kapau leva ko e Fatongia ‘oku fakahoko ‘e he kautaha ‘oku kaungatonu pea moe mo’ui ‘a e kakai pea ‘oku mahu’inga leva ke ‘oua ‘e tu’u ‘a e fakahoko fatongia ko ia kae hokohoko pe. Koe taumu’a ia ‘o e pa’anga tokoni ke tokoni’i ‘a e ngaahi kautaha ko eni taute’fito ki he taimi ‘e fakafo’ou ai ‘enau ngaahi aleapau, ke nau kei ngāue pe mo fakahoko Fatongia kae’oleva kuo fakafo’ou ‘enau ngaahi aleapau ngāue.

iv. *Pa’anga tokoni ki he Komiti Fakalakalaka ‘o e Tukui Motu (\$1,300,000)*

Ko e Pa’anga Tokoni ko eni ‘oku tokangaekina ia ‘e he takitaha Komiti Langa Fakalakalaka ‘o e ‘Otu Motu takitaha, pea hoko ia ko ha ma’u’anga tokoni ‘e taha ‘oku fakataumu’a ki he Langa Fakalakalaka ‘a e ngaahi kolo, ‘o tautautefito ki he ngaahi kolo ‘i he Tukuimotu. ‘Oku te’eki ai ha Komiti Langa Fakalakalaka ‘a Tongatapu, pea ko e pa’anga kuo vahe ma’a Tongatapu ‘e vahevahe tataui ai ‘a e kau Fakafongia Kakai mei he Vāhenga Fili ‘e 10 ‘a Tongatapu, ke fakakakato’aki ‘a e ngaahi Ngāue Langa Fakalakalaka ‘o honau ngaahi vāhenga fili takitaha.

v. *Pa’anga Tokoni ke tokonia ‘a e Fefolau’aki ‘i Tahi (\$1,100,000)*

‘Oku fakataumu’a ‘a e Pa’anga Tokoni ko eni ke tokonia ‘a e ngaahi fiema’u fefolau’aki tahi ‘a e kakai, ‘o taumu’a ki hono tokonia hono totongi ‘a e ngaahi fakamole kehekehe ‘oku fiema’u ‘e he ngaahi kautaha fefolau’aki tahi. ‘E tokoni eni ke fakapapau’i ‘oku tokonia ‘e he Pule’anga ‘a e ngaahi fiema’u vivili fekau’aki mo e fefolau’aki tahi ‘a hono kakai ‘i he potu tahi ‘o Tonga.

4. Palani Fakalakalaka Faka-Kolo

Ko e Palani Fakalakalaka ‘a e Ngaahi Kolo koe me’a ngaue mahu’inga ia ke fakatokanga’i ai ‘a e fiema’u vivili ‘a e kakai ‘o e kolo. ‘Oku fa’u foki ‘a e Palani Fakalakalaka Faka-Kolo hili hano fakataha’i ‘ehe peseta ‘e 70% pe lahi ange ‘o e kau memipa ‘o e Kolo. Hili ia ‘e fakamā’opo’opo leva ‘a e ngaahi palani Faka-Kolo ke fa’u ‘aki ‘a e Palani Faka-vahenga pea mei ai ‘e toki fou hake he ngaahi Komiti Langa Fakalakalaka ‘o e Tukui Motu pea fakahoa leva ki he ngaahi palani faka sekitoa pea moe Palani Fakalakalaka Fakafonua ‘a Tonga, ki he TSDFIII.

‘Oku lolotonga ngāue ‘a e Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka ‘o e Ngaahi Kolo pea mo e MORDI Tonga ki hono toe vakai’i mo fakafo’ou ‘a e ngaahi Palani Fakakolo ma’a e ngaahi kolo iiki mo e kolo ki ‘uta ‘i he 2025. ‘Oku ‘i ai mo e palani ke fakakau mai mo e ngaahi kolo lalahi ange mo e

ngaahi kolo ‘i kolomu’a ‘i he kaha’u vave mai. ‘E fakaha mai ‘e hono toe vakai’i ‘o e Palani ‘a e lahi ‘o e ngaahi fiema’u langa fakalakalaka kuo lava ‘o fakakakato ‘i he ta’u ‘e fa kuo ‘osi, lahi ‘o e ngaahi fiema’u langa fakalakalaka ‘oku kei fiema’u ke tokonia, mo e palani ki he ta’u ‘e fa ka hoko mai.

5. Komiti Faka-Kolo.

Ko e Lao ki he Komiti Vai Faka-Kolo na’e fakahu ia ‘ehe Potungaue Mo’ui ‘o paasi ‘i Fale Alea. Ko e Potungaue Toutai ‘oku nau tokanga’i ‘a e ngaahi potutahi pule’i makehe pea moe Komiti Toutai ‘a e Ngaahi Kolo. Kuo fokotu’u ‘e he NDRMO ‘a e DRM Act ‘i he 2023, ‘a ia ‘oku ne tu’utu’uni ke ‘i ai ha ngaahi Komiti Tokangaekina e ala hoko ha fakatamaki kuo lesisita ‘i he kolo kotoa pe.

Ko e kotoa ‘o e ngaahi komiti ni kuo fakalao’i ia ke fokotu’u ‘i he kolo takitaha. Ko e ngāue angamaheni, ‘oku fakamalumu pea tokangaekina kotoa ‘a e ngaahi komiti ni mo e ngaahi komiti kehe ‘i he kolo ‘e he Komiti/Kosilio Fakakolo, tukukehe ka ai ha tu’utu’uni hangatonu mei he ngaahi Potungaue ‘oku fakamalumu ai ‘a e ngaahi Lao ‘oku fakaha atu ‘i ‘olunga, ki ha ngāue ke fakahoko. ‘Oku toki fa’a liipooti leva ‘a e ola ‘o e ngaahi ngāue ni ki he Komiti/Kosilio Fakakolo ‘i he hili hono fakakakato ‘a e ngāue.

Neongo ‘oku mei kakato pe ‘a e kolo kotoa ‘i Tonga ‘i he ‘i ai ‘enau Komiti/Kosilio Fakakolo, ‘oku te’eki ai ke fokotu’u ha Lao ia pe ha tu’utu’uni ke ne tataki pe fakaivia ‘a e ngāue ‘a e Komiti/Kosilio Faka-Kolo.

Hange pe ko ia ‘oku fai ki ai e lave ‘i ‘olunga, ‘e tuku ‘a e tokanga makehe ‘a e Va’a Pule’anga Fakakolo mo e Fakalakalaka ‘o e Ngaahi Kolo ke fakalele ha ngaahi polokalama ako ke fakaivia mo ako’i ‘a e ngaahi kolo ki he ngaahi founa ki hono fakalele mo fokotu’utu’u ‘o ha Komiti/Kosilio Fakakolo lelei. ‘E hokohoko atu pe ‘a e ngāue ni kae’oleva kuo kakato ha ngāue ki hono fo’u ‘o ha Lao ki he Komiti/Kosilio Fakakolo ke ne tataki mo fakalao’i ‘a e Komiti/Kosilio Fakakolo ke hoko ia ko e fakafofonga tefito ‘o e Pule’anga Fakakolo ‘i he ngaahi kolo.

‘E fakatefito ‘a e tokanga ‘a e Va’a ni ki he ngaahi Taumu’a Ngāue lalahi ‘e nima ko eni

- 1. Fakalahi ‘a e Taukei mo e poto’i ngāue ‘a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo.
- 2. Fakataukei mo e Fakahoko Ngāue, Tokangaekina pea muimui’i ‘a e ngaahi me’a kotoa felave’i mo e ngaahi Pa’anga Tokoni ‘oku fakamalumu ‘i he Va’a ni.
- 3. Fakafe’iloaki ‘a e ngaahi kolo ki ha ngaahi ma’u’anga pa’anga tokoni makehe mei he Pule’anga.
- 4. Muimui’i pea Tokonia ‘a e Ngaahi Kolo ke a’usia ‘enau ngaahi Palani Langa Fakalakalaka Fakakolo.
- 5. Fakaivia pea Tokonia ‘a e Ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo

Felave’i mo e Palani Ngaue mo e Patiseti kuo ‘osi [Fakaiflongai mai e konga totonu]	Hokohoko atu pe	Liliu si’isi’i	Liliu lahi	Fo’ou
---	--------------------	-------------------	------------	-------

Ke a’usia ‘a e taumu’a ‘oku ha atu ‘i ‘olunga, ko e ngaahi ngaue ‘eni kuo pau ke fakahoko:

Taumu'a Ngaue 7.01. Fakalahi 'a e Taukei mo e poto'i ngāue 'a e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo						SDG/TSDF/GPA			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ngaue 1. Fakahoko ha talanoa ke Fokotu'u ha Tu'utu'uni Ngaue pau ma'a e lakanga 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo, pea toe siofi e ngaahi makatu'unga ma'a e kau kanititeiti fili.	% 'o e ngaahi vahenga kuo kau ki he polokalama talatalanoa		50%	100%	Fakama'opo 'opo pea fa'u e Tu'utu'uni Ngāue mo e makatu'unga fili (Teemi Fili fo'ou)	11, 16	Poutuliki 3, 3.3		
Ngaue 2. Fakahoko ha talanoa ke fakafo'ou 'a e ngaahi Tu'utu'uni Fakalotofale mo e Lao fekau'aki mo e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo.	% 'o e ngaahi vahenga kuo kau ki he polokalama talatalanoa		50%	100%	Fakamaa'op o'opo pea fa'u e ngaahi lao, Tu'utu'uni Fakalotofale (Teemi Fili fo'ou)	11, 16	Poutuliki 3, 3.3		
Ngāue 3. Fengaue'aki mo e ngaahi Potungaue Fakapule'anga ki hono ako'i 'o e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo fekau'aki mo honau ngaahi fatongia kehekehe, 'a ia kuo tu'utu'uni 'e he ngaahi lao mei he Potungaue takitaha, pea mo e ngaahi fakamatala felave'i mo 'enau ngāue (hange ko e totongi tukuhau, ngaahi lao, founa ngaue 'a e pule'anga/ngaahi Potungaue, mo e ngaahi fakamatala pehee) ke tokoni ki honau fatongia.	Lahi 'o e ngaahi polokalama ako mo e ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga.		5	10	15	11, 16	Poutuliki 2, 2.1, 2.2		
Ngāue 4. Ako ma'a e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo fekau'aki mo e Founa Taki & Pule'i.	% 'o e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo 'oku kau mai		50%	100%	100% (Polokalama Ako Fakataukeyi)	11, 16	Poutuliki 2, 2.2		

Taumu'a Ngaue 7.02. Fakataukei mo e Fakahoko Ngāue, Tokangaekina pea muimui'i 'a e ngaahi me'a kotoa felave'i mo e ngaahi Pa'anga Tokoni 'oku fakamalumu 'i he Va'a ni.						SDG/TSD			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ngāue 1. Ako ma'a e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo fekau'aki mo e ngaahi Pa'anga Tokoni 'oku lava ke tohi kole ki ai fekau'aki mo e Fakalakalaka fakakolo (fa'u tohi kole, Fakamatala Pa'anga mo e ngaahi me'a pehee), kau ai mo e founa 'o e kole tokoni ki he ngaahi Komiti Langa Fakalakalaka 'a e Tukui Motu.	% 'o e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo 'oku kau mai		70%	100%	50% (Polokala ma Ako Fakataukei)	1, 10, 11, 16	Poutuliki 2, 2.1		
Ngāue 2. Ako ma'a e ngaahi Kautaha 'Ikai Fakatupu Koloa fekau'aki mo e Pa'anga Tokoni ki he Ngaahi Kautaha 'Ikai Fakatupu Koloa.	% 'o e ngaahi Kautaha 'Ikai Fakatupu Koloa mo e Kautaha Soasaieti Sivile kuo lesisita		50%	100%	100%	1, 10, 11, 16	Poutuliki 2, 2.1		
Ngāue 3. Ako mo e Fakamanatu ki he kotoa 'o e kau Sekelitali mei he ngaahi 'Ofisi 'o e Vahenga Fili 'o Tongatapu fekau'aki mo e pa'anga langa fakalakalaka kuo vahe'i ki Tongatapu, kau ai mo e founa fakamatala pa'anga.	% 'o e kau sekelitali fakavahenga 'oku nau kau mai		100%	100%	100%	1, 10, 11, 16	Poutuliki 3, 3.3		
Ngāue 4. Ako fakata'u pea mo e kau memipa kotoa 'o e ngaahi kautaha fefolau'aki Fakalotofonua, fekau'aki mo e Pa'anga Tokoni ke tokonia 'a e Fefolau'aki 'i Tahī	% 'o e ngaahi kautaha fefolau'aki Fakalotofonua kuo lesisita 'oku kau mai		100%	100%	100%	1, 10, 11, 16	Poutuliki 2, 2.2		
Ngāue 5. Tokangaekina mo muimui'i 'a e kotoa 'o e ngaahi poloseki kuo tali ke fakapa'anga mei he ngaahi pa'anga tokoni 'oku 'i he malumu 'o e Va'a ni.	% 'o e ngaahi kole tokoni kuo tali ke fakapa'anga, kakato 'a e ngāue, pea 'omi mo e fakamatala pa'anga.		60%	60%	60%	1, 10, 11, 16	Poutuliki 2, 2.1		

Taumu'a Ngaue 7.03. Fakafe'iloaki 'a e ngaahi kolo ki ha ngaahi ma'u'anga pa'anga tokoni makehe mei he Pule'anga.						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ngāue 1. Ako ma'a e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'ofisa Kolo, mo 'enau ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo takitaha, fekau'aki mo e founa fa'u 'o ha ngaahi kole tokoni fekau'aki mo e fakalakalaka 'o e kolo ki ha ngaahi ma'u'anga pa'anga makehe mei he Pule'anga Tonga.	% 'o e ngaahi vahenga kuo kau ki he polokalama talatalanoa		50%	100%	50% (Polokala ma Ako Fakataukei)	11, 16, 17	Poutuliki 2, 2.1, Poutuliki 3, 3.3		
Ngāue 2. Tokonia 'a e ngaahi 'Ofisi Fakatipilometika, mo e ngaahi ma'u'anga tokoni kehekehe fekau'aki mo e Fakalakalaka 'o e ngaahi Kolo ki hono tufaki 'a e ngaahi fakamatala felave'i ki he kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo mo e ngaahi kolo kotoa.	Lahi 'o e ngaahi polokalama kuo tokonia		>3	>5	>7	11, 16, 17	Poutuliki 2, 2.2, Poutuliki 3, 3.3		
Ngāue 3. Tokonia 'a e ngaahi Komiti/Kosilio fakakolo 'i hono langa ha fehokotakinga lelei mo e kainga mei honau kolo 'oku nofo muli.	Lahi 'o e ngaahi poloseki mei he kainga 'o e kolo mei muli kuo tokonia pea fakamalo'ia.		>3	>5	>7	11, 16, 17	Poutuliki 3, 3.3		

Taumu'a Ngaue 7.04. Muimui'i pea Tokonia 'a e Ngaahi Kolo ke a'usia 'enau ngaahi Palani Langa Fakalakalaka Fakakolo.						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me'afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME'AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ngāue 1. Fengaue'aki mo e ngaahi kupu felave'i ke tokonia 'a e ngaahi kolo lalahi mo e kolo 'i kolomu'a ('ikai kau ki he palani CDP 'a e ngaahi kolo 'i 'uta) ke fa'u ha'a nau Palani Fakalakalaka Fakakolo.	% 'o e ngaahi kolo ('ikai kau he CDP) kuo fa'u ha Palani Fakalakalaka		10%	50%	80%	1, 11, 16	Poutuliki 2, 2.1, Poutuliki 2, 2.2		
Ngāue 2. Tanaki faka-kuata ha ngaahi fakamatala mei he ngaahi Komiti/Kosilio	% 'o e ngaahi kolo 'oku 'omi 'enau		50% fakakuata	70% fakakuata	100% fakakuata	1, 11, 16	Poutuliki 3, 3.3		

Fakakolo, ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa kolo (‘oku kau ‘i he CDP) fekau’aki mo e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘enau ngaahi fiema’u langa fakalakalaka.	liipooti mo e ngaahi fakamatala								
Ngāue 3. Tokonia e ngaahi Komiti/Kosilio Fakakolo, ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa kolo (‘oku kau ‘i he CDP) ‘i he kumi ha tokoni fakapa’anga ki hono a’usia ‘enau ngaahi fiema’u ‘i he palani fakalakalaka.	Lahi ‘o e ngaahi kolo kuo tokonia ke a’usia ‘enau ngaahi fiema’u ‘i he CDP.		10	20	30	1, 11, 16	Poutuliki 2, 2.1, Poutuliki 2, 2.2, Poutuliki 3, 3.3		

Taumu’a Ngaue 7.05. Fakaivia pea Tokonia ‘a e Ngaahi Komiti/ Kosilio Fakakolo						SDG/TSDF			
Ngaahi Ngaue:	Me’afua	2024/25 (Taketi kamata)	2025-26	2026-27	2027-28	TAKETI #	ME’AFUA #	Taketi GPA	Patiseti
Ngāue 1. Talatalanoa mo e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo fekau’aki mo hono fo’u ko ia ‘o e Lao ki he Komiti Fakakolo.	% ‘o e ngaahi vahenga kuo kau ki he polokalama talatalanoa		50%	100%	Fa’u e Lao (Teemi fili fo’ou)	11, 16	Poutuliki 3, 3.3		
Ngāue 2. Ako ma’a e kau memipa ‘o e ngaahi Komiti Fakakolo ‘i he founa ki hono fakalele ha Komiti Fakakolo lelei, pea ako’i kinautolu ke nau ako’i mo e kau memipa ‘i he kaha’u.	% ‘o e ngaahi vahenga kuo kau ki he Ako		20%	40%	60% (tukukehe kapau kuo lahi e kau memipa kuo liliu, pea 30%)	11, 16	Poutuliki 3, 3.3		
Ngāue 3. Fengaue’aki mo e ngaahi Potungaue felave’i, ‘a ia ‘oku ‘i ai ‘enau ngaahi lao ‘oku ne tokangaekina e ngaahi komiti ‘i he kolo ke fakaivia ‘a e ngaahi komiti ni ‘i he kolo takitaha.	Lahi ‘o e ngaahi fengaue’aki		5	10	15	11, 16	Poutuliki 2, 2.1, Poutuliki 3, 3.3		

Palani ki he Kaha’u

‘Oku fiema’u foki ke lelei ange ‘a e Vā fetu’utaki ‘a e Va’a ko ia ki he Pule’anga Fakakolo & Fakalakalaka ‘oe ngaahi Kolo moe ngaahi Komiti Fakakolo, ka e pehē ki he kau ‘Ofisa Kolo mo e ‘Ofisa Fakavahefonua ‘o e ngaahi motu kotoa pe ‘oku nofo ‘i Tonga ni.

‘Oku fiema’u leva ke toe tanaki mai ha kau ngaue fo’ou ka e lava ‘a e ngaahi Vā fetu’utaki ko eni moe kolo kotoa ‘i Tonga ni, ke nau fakahoko ‘a e ngaahi fatongia ko eni:

- Muimui’i ‘a e tafe ‘oe ngaahi tokoni ‘a e Pule’anga ki he ngaahi kolo, kae pehe foki ki he ngaahi tokoni kehe.

Koe founa pe ‘e lava ‘o tanaki ai ha fakamatala pehe ni, koe ‘alu ha taha ngaue ‘o kau atu ki he ngaahi fakataha moe Fono ‘a e ngaahi Kolo mo lekooti mai ‘a e ngaue ‘a e ngaahi Komiti ‘a e Kolo, ‘a ia ‘oku fa’a fakahoko faka kuata. ‘E tokanga ‘a e kau ngaue te nau tokangaekina ‘a e tafa’aki ko eni ki hono muimui’i ‘o e ngaue ‘a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo, pea tokonia foki mo e ngaahi kole tokoni mei he ngaahi kolo mo ‘enau komiti/kosilio fakakolo.

Koe ‘Ofisa Kolo mo e ‘Ofisa Fakavahefonua kotoa, ‘oku fiema’u ke nau fakahu mai ‘enau lipooti fakakuata ki he ‘Ofisi ‘oe Palemia ‘i Tongatapu, ‘Ofisi ‘o e Kovana Ha’apai mo Vava’u, pea mo e ‘Ofisi ‘o e Fakafofonga Pule’anga ‘o ‘Eua pea mo e Ongo Niua. ‘Oku ‘ova hake ‘i he vauea ‘oe tokolahi ‘o kau ‘Ofisa ‘oku nau ngaue’aki ‘a e Facebook. Ko ia ai, ‘oku fokotu’utu’u ‘a e ‘Ofisi ‘o e Pule’anga Fakakolo & Fakalakalaka ‘oe ngaahi kolo ke fakangaue’i ha ‘Ofisa tekinolosia ke nofo taha ki hono fakama’opo’opo ‘a e ngaue ‘a e kau ‘Ofisa ‘oku nau fa’a post ‘i he neti, koe konga pe foki eni hono muimui’i ‘a e fakahoko fatongia ‘a e kau ‘Ofisa.

- Ko e ‘uhi ‘oku vahevahe lalahi ‘a Tonga ni ki he ngaahi ‘Otu motu lalahi ‘e 5 pea mo e kolo ‘e 155, ‘oku fokotu’u atu ai heni mei he Va’a Pule’anga Fakakolo & Fakalakalaka ‘o e Ngaahi Kolo ‘a e matu’aki fiema’u mo’oni ke toe fakatokolahi ‘emau kau ngaue. ‘I he ‘ene pehē, ‘oku ‘oatu ai ‘a e kole ni ke fakapa’anga mai ha’ a mau kau ngaue fo’ou ‘e 8, koe’uhi ke malava ke fakahoko lelei ange hono tanaki mai ‘o e ngaahi fakamatala mahu’inga mei he ngaahi Kolo, pea malava ai ‘a e Va’a ‘o fakahoko lelei ange hono fatongia ki he ngaahi Kolo. ‘E fakangaue’i ‘ehe Va’a ni ‘a e kau ngaue lau’aho ‘e toko 3 ke taki taha ai ‘a e motu ke kamata ‘i Siulai.
 - Ko hono vetevete hifo ia ‘oe ngaahi Fatongia ‘i he ‘Iuniti takitaha ‘i loto ‘I he Va’a. ‘E mei hā mai foki he taimi ‘e ni’i hi ‘oku ope atu ‘a e ngaahi Fatongia ‘e ni’ihi ‘o talakitu’a pea lave atu ia ‘I he Fatongia hoko. Ko e taimi ‘e ni’ihi ‘e hā mai ‘oku ngali faitatau ‘a e tu’utu’uni ngaue ha ongo ‘ofisa kehekehe ‘e ua, ka ‘oku fa’u pe ‘a e ngaahi tu’utu’u ni ngaue ia ke pehe ni. Koe’uhi ke ne toe lava ‘o sivi’i ‘a e fakamatala ‘ehe ngaahi ‘iuniti takitaha pea toki ‘omai ki ‘Ofisi mei he kotoa ‘oe ngaahi kolo ‘i Tonga ni.
1. Ko e ‘Iuniti ki he kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo te nau tāfataha kinautolu ki he Vahe ‘a e kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e ‘Ofisa Kolo, koe vahe ‘a e kau Le’ole’o, Penisoni ‘I he fakafisi mo e fakafalemahaki pe koe pekia. Ko e AASC ‘i he ‘iuniti ko eni ‘e toe hoko ia koe Sekelaitali ki he HOD. ‘Oku toe tokanga’i foki ‘ehe Va’a ko eni ‘a e ngaahi ngaue Faka’etimini kotoa ‘a e Va’a.

‘Oku toe fokotu’utu’u ki he ‘iuniti ko eni ke fakangaue’i ‘a e tokotaha ngaue tu’uma’u ki he ‘ulu’i ‘Ofisi moe Lau ‘aho ‘e 3 ke takitaha ai ‘a e ‘Ofisi ‘o ‘Eua, Ha’apai pea mo Vava’u. ‘E tokoni lahi eni ke nau ngaue vāofi mo e ‘ulu’i ‘Ofisi ‘i Tonga ke fakapapau’i ‘oku tonu hono muimui’i

mo sivilisi'i, pea fakahoko ki he lelei taha, 'o hange ko hono vakai'i 'o e livi 'a e kau 'Ofisa ke fakapapau'i 'oku 'iai ma'u pe taha falala'anga kene tokanga'i 'a e kolo 'i he taimi kotoa.

2. Ko e 'Iuniti ki he Ngaahi Poloseki pea mo hono Muimui'i, 'oku nau fiema'u 'e kinautolu ha kau ngaue tu'uma'u 'e toko 4, ke nau poupou ki he fakalahi ko eni 'o e ngaahi 'iuniti 'i he Va'a. 'I he lolotonga ni ko e tokotaha 'oku ne fakahoko 'a e ngaue ko eni ko e AS, 'o mau toki tokoni atu pe ki ai. Ko e taha 'a e tefito'i fatongia 'o e 'iuniti ko eni ko hono muimui'i 'a e ngaue 'a e Komiti Fakakolo (pe ko e Kosilio Fakakolo) 'e 155 'i Tonga ni kotoa, fua fatongia 'a e kau 'Ofisa, fa'u mo muimui'i 'a e ngaahi kole poloseki kotoa mei he ngaahi kolo. 'E toe fakahoko foki 'ehe 'iuniti ko eni hono tokanga'i mo muimui'i 'a e ngaahi tokoni kotoa kuo foaki mei he kalasi 'e nima 'o e Tokoni 'oku tauhi 'I he Va'a.

Ko e 'Ofisa SEO, SAS pea moe AASC 'i he 'iuniti ko eni te nau tokoni kinautolu ki he Ofisa IT ki hono digitize 'o e ngaahi faile moe lekooti pea 'analaiso mo samali, ke toki ngaue'aki 'ehe HOD pe koe kau ngaue ma'olunga. Ko e konga pe eni 'o e ngaahi fatongia fo'ou 'e fakafatongia'aki 'a e kau ngaue 'i he 'iuniti fo'ou ko eni kae malava ke faka'atā 'a e toenga 'o e ngaue 'i he 'iuniti ke nau tokanga makehe ki he ngaahi Komiti Fakakolo. 'E kau atu foki pea mo e AASC 'i he Va'a ni.

3. Ko e 'Iuniti ki he Fakalakalaka 'o e ngaahi Kolo 'oku fiema'u e kau ngaue tu'uma'u 'e toko 3 pea ko honau tefito'i fatongia ko hono tokanga'i 'a e ngaahi Pa'anga Tokoni kalasi kehekehe 'e 5 'I he patiseti 'a e Pule'anga Fakakolo. Kamata pe mei he anga 'a e kole ki he tokoni ko eni, filifili 'o e kau kole, ngaahi founa 'oku tufa 'aki 'a e kole pea mo e founa hono totongi atu 'o e kole. 'E toe hanga foki 'e he kau ngaue ko eni 'o toe lipooti mai 'a e ngaahi tokoni kehe 'oku toe hū atu ki he ngaahi Kolo.

'E toe tokanga'i foki 'ehe 'Iuniti ko eni hono muimui'i 'oe ngaahi Palani Fakalakalaka 'oe Ngaahi Kolo pea toe poupou foki ki hono fa'u 'o e ngaahi palani 'a e Kolo ki he tu'u lavea ngofua 'o e Kolo (DRMP) 'a ia 'oku fakamafai'i mai 'ehe Lao ki he Va'a (NDRMO) 'a ia na'a 'iloa koe NEMO. 'E toe tokanga foki 'a e 'Iuniti ko eni ki he ngaahi Komiti Ngaue 'a e Kolo 'a ia kuo 'i ai 'a e ngaahi Lao ki he anga 'o 'enau ngaue 'o hange koe Komiti Vai, Komiti Toutai (SMA) pea moe Komiti ki e ngaahi Fakatamaki Fakaenatula.

<Ngata'anga>